zarez

DVOTJEDNIK ZA KULTURNA I DRUŠTVENA ZBIVANJA
Zagreb, 11. lipnja 2009., godište XI, broj 259

GENERAL TURIST

tako lijepa, a tako blizu

DEJAN KRŠIĆ: GENERAL TURIST

MINISTARSTVO ZAGAĐENJA OKOLIŠA
TONČI VALENTIĆ: DRUŠTVO PARAZITA
TEMAT: IBEROROMANSKE KNJIŽEVNOSTI

9 771331 797006 02309
12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

INFO
Jelena Ostojić **2, 47**

DRUŠTVO
Ministarstvo zagađenja okoliša *Nenad Hrgetić* **3**
Kognitivni kapitalizam u tranziciji: društvo znanja i društvo parazita *Tonči Valentić* **4-5**
Razgovor sa Šaćirom Filandrom i Dubravkom Lovrenovićem *Omer Karabeg* **10-11**

ESEJ
Rječnik epohe *Sead Alić* **6**
Čemu P.E.N.? *Ante Armanini* **8-9**
Zrcalo *Nikola Visković* **35-36**
O (ne)običnom rječniku *Marko Pogačar* **37-38**

KOLUMNA
Kultura, lokalna zajednica i društvo u Europi *Biserka Cvjetičanin* **7**
Senzacionalna nagradna igra! Osvoji državu! *Nenad Perković* **18**
Stihovi i dim *Neven Jovanović* **45**

SOCIJALNA I KULTURNA ANTROPOLOGIJA
Iskustva grada *Valentina Gulin Zrnić* **12-13**

VIZUALNA KULTURA
Traženje strukture *Višnja Pentić* **15**
Stvaranje svjetova *Branka Cvjetičanin* **16**
Ideološka pozadina "naše" posebnosti *Ana Kršinić Lozica* **17**

TEMA BROJA: IBEROROMANSKE KNJIŽEVNOSTI
Priredili Ivana Lončar i Zoran Roško
Razgovor s Inmom Lunom, Séchuom Sendeom, Joséom Luísom Peixotom, Màriusom Serrom i Xandruom Fernándezom *Ivana Lončar* **19-20, 29**
José Luís Peixoto *Robert Silva* **30**

MALI ZAREZ: PIRINEJSKO-HRVATSKI RJEČNIK ZA INDIJANCE I KAUBOJE 21-28
Priredio Zoran Roško
Ilustrirao Oleg Šuran
Zemlja koja je nalikovala divljem zapadu *Xandru Fernández* (3-11)
Tvornica riječi *Séchu Sende* (12-15)
Ni u snu neću izgubiti svoj jezik *Séchu Sende* (17-18)
Budućnost *Màrius Serra* (19-23)
Pjesnikinje i ja *José Luís Peixoto* (24-27)
Ponekad me voli kao Juliju, a ponekad kao Begoñu *Inma Luna* (28-31)

FILM
Izazovi političkog trilera *Mario Slugan* **31**

KAZALIŠTE
Kazališni ekstremni sportovi *Suzana Marjanić* **32-33**
Kyliánov poučak *Nataša Govedić* **34**

KNJIGE
Sranja se događaju *Mikita Brottman* **38**
Porijeklo *Monika Bregović* **39**
Čovjek je čovjeku obrok *Ivan Majić* **40**
Ideološka zamka *Boris Postnikov* **41**
Isus – savršeni sufija *Azra Abadžić Navaey* **42-43**

STRIP
Zlatousti *PelhamOrdini project* **43**

POEZIJA
Metafizički strojevi *Slavko Jendričko* **44**

NATJEČAJ
Svi putevi vode na Trešnjevku *Tomislav Sabljić* **46**
Povratak Malog princa *Kristina Posilović* **46-47**

Factum o natječaju HTV-a

Direktor Factuma, najveće hrvatske produkcijske kuće za dokumentarni film, obratio se stručnoj i općoj javnosti u povodu raspisivanja Natječaja HTV-a za nabavu dokumentarnog filma. Puhovski se u pismu osvrnuo na nerealne uvjete te je obrazložio zašto Factum odustaje od eventualne suradnje s HTV-om. Sadržaj pisma slijedi u cijelosti:

"Kao što vam je vjerojatno poznato, nedavno je raspisan Natječaj HTV-a za nabavu dokumentarnog filma od neovisnih producenata. Iskreno sam se ponadao da su napokon došla vremena normalne komunikacije između te kuće i neovisnih producenata te da postoji stvarna potreba da se gledateljima prikažu i filmovi drugačiji od onih koje su u stanju napraviti zaposlenici te kuće ili strani autori. Jer, tek kao primjer, Factum, kao kuća koja je do sada proizvela šezdesetak dokumentaraca i za njih, uz niz ostalih, dobila i četiri nagrade DHF za najboljeg producenta, do sada nije uspjela sa HTV-om ostvariti niti jedan zajednički projekt.

No, na žalost, moje su nade bile nerealne. HTV-ov je natječaj sastavljen na način koji svaku buduću suradnju, umjesto da ju potiče, naprosto – onemogućuje. Tek nekoliko primjera:

– Za gotovi film, HTV plaća maksimalno 1.000 Kn po minuti, što za film od 30 minuta iznosi najviše 30.000 Kn, i to plativo tek po isporuci filma. Nitko drugi – HAVC, Gradski Ured za kulturu i dr., ne daje tako malu svotu. Naime, minimalna realna cijena dokumentarca od 30 minuta je 150.000 – 200.000 Kn. No, nije sama svota problem. Problem je što HTV traži za taj novac.

A traži, ni više ni manje, nego: 'isključivo i neograničeno (vremenski i po broju) pravo emitiranja djela i doprinosa u cjelini i dijelovima zemaljskim, satelitskim, kabelskim i drugim sadašnjim ili budućim načinima rasprostiranja radiodifuzijskog signala, uključujući sustav zatvorenog kruga, slobodno ili kodirano, u zemlji i inozemstvu, za javno i privatno korištenje, emitiranje putem Interneta, mobitela i dr., te pravo korištenja u drugim emisijama odnosno programima. Isključivo i neograničeno pravo korištenja djela nelinearnim sustavom on-demand... bilo kojim sadašnjim ili budućim tehničkim sustavom... za prijem i emitiranje na bilo kojoj vrsti uređaja i na bilo kojem tehničkom standardu..'

Dakle – za svotu koja je, objektivno, 1/5 potrebnog budžeta, HTV traži apsolutno sva prava, za sva vremena i sve tehnologije. No, ne traži samo to – traži i:

– Pravo na kasapljene filma i prikazivanje "u dijelovima"

– Pravo na 70% (!) prihoda od eventualne kino ili DVD distribucije

– Pravo da za cijelo vrijeme produkcije nadzire proizvodnju i procjenjuje kakvoću te traži izmjene

– Pravo traženja odštete od producenta ukoliko ne udovolji tim traženjima, bez obzira što u taj film nije uložio ni kune!

Mnogo je još takovih 'bisera' – traženje punomoći za podizanje natječajne dokumentacije, traženje Bjanko mjenice u visini od 10% od cijene filma, traženje sedam različitih izjava opunomoćenih kod javnog bilježnika, zabrana (!) 'nuđenja varijanti i alternativnih ponude', pa do onih humornih poput traženja suglasnosti glumaca u filmu (dokumentarcu!!!), traženja da ponuda bude pisana 'strojem ili neizbrisivom tintom' i sl... Na kraju, da ne bismo bili u zabludi, HTV, traži i da film 'zadovolji profesionalne kriterije emitiranja na Hrvatskoj televiziji'.

Treba napomenuti da, u vrijeme kad su svima usta puna suradnje sa Evropom, HTV na ovaj način *de facto* onemogućuje bilo kakvu međunarodnu suradnju jer ne postoji strani partner koji bi se uključio u ovakav *deal*.

Raspisujući ovakav natječaj, HTV još jednom pokazuje da svoje obaveze prema javnosti shvaća isključivo kao obavezu javnosti da plaća pretplatu a, kad je dokumentarni film u pitanju, informiranje te javnosti želi svesti isključivo na ono što je 'odabrao Đelo Hađiselimović'. Zbog svega rečenoga, morao sam, na žalost, donijeti odluku da Factum sa svojim projektima neće sudjelovati na ovom natječaju."

Pretrči maraton kratkog filma

U skvotu Medika u Zagrebu od 11. do 14. lipnja organizira se 10. maraton kratkog filma. Pozvani su svi glumci, redatelji, scenaristi, oni koji posjeduju bilo kakve digitalne kamere ili kompjutore na kojima je izvediva montaža te svi oni koji nemaju nikakvu opremu, ali imaju ideje i žele se priključiti već postojećim radnim skupinama. Početak se označava u četvrtak popodne pucnjem iz startnog pištolja na frekventnoj urbanoj lokaciji. Tri se dana malim digitalnim kamerama snimaju i montiraju kratki filmovi, od maksimalno 7 minuta, na razne teme i sudionici izmjenjuju iskustva. Potrebno je snimiti što više filmova u što kraće vrijeme. Ekipe snimaju digitalnim kamerama, pri čemu tehnička kvaliteta nije važna, i montiraju filmove u prostoru Produkcije ili u svojim domovima. Projekt je zamišljen u prvom redu radi suradnje. Na ovoj radionici profesionalci amaterima neće pokazivati kako se što radi, već će sudionici jedni drugima pomagati svojim znanjem kakvo god ono bilo. Zadatak im je uključiti u proces što više ljudi koji prolaze kroz prostor u kojemu se događa Maraton, pa ih natjerati da uđu u kadar i sudjeluju u stvaranju filma. Kraj će biti označen utrčavanjem u cilj s gotovim materijalom u ruci, gdje sudionike očekuje svečana projekcija i dodjela nagrada. Prvi je Maraton zamišljen i najavljen samo dva tjedna prije održavanja, a na njega se prijavilo stotinjak ljudi. Projekt je privukao pažnju filmske javnosti i gostuje na svim važnijim domaćim filmskim događanjima. Postaje platforma koju svatko tko sanja o izradi filmova, a u svakodnevnom je životu zauzet drugim obavezama, može iskoristiti da preko vikenda upozna istomišljenike, nauči ponešto i snimi film koji će, bude li dobar, biti prikazan na filmskim festivalima i slobodno distribuiran putem interneta. Za razliku od postojećih kinotečaja i kinoklubova, to ga iskustvo ništa ne košta. Budući da većina sudionika ima između dvadeset i trideset godina, postoji zamisao da jedan od sljedećih Maratona bude posvećen studentskom životu i u cijelosti realiziran u Studentskom naselju "Stjepan Radić". Sudionici Maratona uglavnom su mladi ljudi, većinom studenti, koje zanima snimanje filmova, ali im svakodnevica nudi premalo poticaja da se u tom smjeru organiziraju. Trodnevnim trajanjem festivala pokušava se omogućiti da ovaj izleti u stvaranje filma bude dostupan što većem broju ljudi.

Ženski strip na Balkanu

Stripove prave i žene (na Balkanu)

Monografija "Ženski strip na Balkanu" ove godine izlazi u izdanju Fibre i predstavlja radove dvadeset tri najbolje autorice stripova koje djeluju na području Slovenije, Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Rumunjske i Bugarske. Autorice zastupljene u izdanju jesu Helena Klakočar, Magda Dulčić, Sonja Gašperov, Dunja Janković, Ivana Armanini, Ivana Guljašević, Marina Braović, Irena Jukić, Zrinka Ostović, Ljubica Heidler, Mina Žabnikar, Ines Dedović, Tanja Komadina, Anda Culisir, Bojana Dimitrovski, Ivana Filipović, Maja Veselinović, Evelina Daneva, Ivana Pipal, Sara Divjak, Nina Bunjevac, Neda Dokić i Biljana Malešević. Cilj monografije jest popularizirati rad tih višestruko nagrađivanih umjetnica koje su pomaknule granice kreativnosti ženskog stvaralaštva u području koje je oduvijek žanrovski slovilo kao muško. Radovi tih autorica tijekom godina redovito su objavljivani u ogromnu broju publikacija. Ukupno su objavile 2 830 tabli stripa, ne samo na području Balkana, već i u prestižnim europskim i svjetskim časopisima.

Ne bi li bilo jednostavnije da vlada raspusti narod i izabere drugi?

Kao najava 11. istanbulskg bijenala, u galeriji Nova otvorena je izložba *Ne bi li bilo jednostavnije da vlada raspusti narod?* Izložba traje do 15. srpnja i okuplja recentne radove umjetnika različitih generacija koji dotiču neka od ključnih pitanja i dilema vezanih uz pojam demokracije. Artur Żmijewski poljski je umjetnik srednje generacije, aktivan član lijevog političkog pokreta Krytyka Polityczna i jedan od urednika istoimenog magazina. Unutar izložbe prikazuje svoj videoprojekt *Democracies* (2009), koji se sastoji od dvadesetak kratkih videozapisa koji dokumentiraju različite javne manifestacije. Njegov je interes politička i socijalna upotreba javnog prostora. Ta serija kratkih videozapisa nastala je u duljem periodu s ciljem da dokumentira niz različitih javnih događanja. Neki od tih događaja jesu i sprovod Jörga Haidera u Beču, anti-NATO prosvjedi u Strasbourgu, izraelski i palestinski prosvjedi protiv sukoba u Gazi. Tamas St. Auby jedan je od protagonista mađarske avangarde i nadzornik International Parallel Union of Telecommunications/IPUT, čiji je osnovni cilj potaknuti kolektivno djelovanje koje mijenja postojeći *status quo*. U Zagrebu predstavlja projekt o izravnoj demokraciji

nastavak na stranici 47 –

MINISTARSTVO ZAGAĐENJA OKOLIŠA

U HRVATSKOJ TRENUTNO NI NA VIDIKU NE POSTOJI DETALJNA KONTROLA NAD TOKOVIMA KRETANJA OPASNOG OTPADA, KAO ŠTO NE POSTOJI NIJEDAN KVALITETAN OBJEKT ZA GOSPODARENJE OPASNIM OTPADOM

NENAD HRGETIĆ

Dana 4. svibnja ove godine na stranicama Ministarstva zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva objavljen je Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o otpadu, uz poziv građanima da se slanjem svojih mišljenja, prijedloga i primjedaba na adrese e-pošte zeljko.stosic@mzopu.hr i mario.roboz@mzopu.hr uključe u javnu raspravu (koja bi morala trajati najmanje 30 dana počevši od dana objave). Na tu su informaciju zajedničkim priopćenjem za javnost reagirale pulska Zelena Istra, zagrebačka Zelena akcija i splitsko Sunce, njušeći kako se (ponovno) nešto trulo zbiva u igrama (opasnim) otpadom u državi banskoj. Centralni problem tog nacrta, kako stoji u priopćenju ekoloških udruga, nalazi se u prijedlogu izmjena članka 47. Zakona o otpadu, kojim se prvi put u Hrvatsku dopušta uvoz opasnog otpada. Dok postojeći Zakon o otpadu, u članku 47. (1) uvoz opasnog otpada zabranjuje, članak 3. Nacrta predlaže izmjenu Članka 47. Zakona o otpadu, tako da se zabrana uvoza opasnog otpada ukida, i mijenja u zabranu uvoza otpada radi zbrinjavanja. Jednako tako točkom (2) članka 47. još važećeg Zakona zabranjuje se uvoz otpada radi njegova odlaganja i korištenja u energetske svrhe. Međutim i ta se zabrana predloženom izmjenom ukida, da bi se dopustio uvoz svakog otpada kojeg je moguće "oporabiti" u Republici Hrvatskoj. Navedene ekološke udruge predložene su promjene zakona najoštrije osudile i proglasile izuzetno štetnima po sve građane ove zemlje, uz napomenu kako Hrvatska prihvaćanjem izmjena Zakona o otpadu postaje top-destinacija za opasni i ostali otpad.

KAOS KAO POLITIKA Tu novu (četvrtu od usvojenja Zakona 2004. godine) izmjenu Zakona o otpadu valja dakle promatrati kao samo još jednu u nizu karika dugogodišnje kaotične politike upravljanja otpadom (pa tako i onim opasnim) u našoj zemlji, jer se tu unatoč donesenim Strategijama i važećim Zakonima na papiru situacija na terenu ponaša sasvim drugačije. U Hrvatskoj trenutno ni na vidiku ne postoji detaljna kontrola nad tokovima kretanja opasnog otpada, kao što ne postoji nijedan kvalitetan objekt za gospodarenje opasnim otpadom. U postojećoj situaciji mi ne znamo ili nismo u stanju zbrinuti (ni "oporabiti") ni vlastiti opasni otpad, znači onaj koji sami stvorimo, a kamoli da bismo to bili sposobni učiniti s opasnim otpadom uvezenim iz drugih zemalja. Po službenim državnim podacima nepoznata je točna količina opasnog otpada koji nastaje u našoj zemlji, a državne preliminarne procjene govore o nekih 213.000 tona na godinu, od čega prijavljena biva tek jedna trećina. Nadležne institucije priznaju da se za dvije trećine opasnog otpada u Hrvatskoj zapravo ne zna gdje i kako završava, što znači da 140.000 tona opasnog otpada godišnje završi nekontrolirano odbačeno u okoliš, odnosno tu negdje, pored nas.

Kao određeni pokazatelj stanja u kojem se nalazimo, spomenimo se samo situacije u Zagrebu nakon što je u kolovozu 2002. izgorjela spalionica PUTO (treba li uopće spominjati da javnosti do danas nisu dostavljeni podaci o vrsti i količini emisija svih štetni sastojaka koji su se tom prigodom spustili na grad i građane, da je javnosti bilo i ostat će nepoznati podaci o tome što se sve točno palilo u vrijeme rada PUTO-a, i kakve posljedice po zdravlje građana to može imati i ima), dakle kad su gradska reciklažna dvorišta, uprkos svojoj zakonskoj obvezi, odbila od građana prikupljati ambalažu od boja i lakova te inih opasnih tvari. Tako je građanima preostalo da poslije završetka bojenja stana, kuće ili ograde, stare kutije s (otrovnim!) bojama i lakovima bace u kontejner zajedno s običnim komunalnim otpadom, ili da ih skladište po vlastitim podrumima i tavanima, čekajući dan kad će im država ponovno omogućiti da se tog opasnog otpada oslobode na način koji ne zagađuje i ne truje okoliš. Mogli su ga, naravno, i odbaciti u najbližu šumu ili potok, što su, za pretpostaviti je, mnogi i učinili. Tek je u ožujku ove godine (i to nakon performansa upozorenja Zelene akcije pred zgradom Ministarstva), Ministarstvo zaštite okoliša provelo inspekciju nadzora u nekoliko reciklažnih dvorišta, te uputilo prekršajnu prijavu protiv Grada Zagreba i podružnice Zagrebačkog holdinga – Čistoće jer ovi nisu osigurali uvjete za prikupljanje opasnog otpada, premda su to bili dužni učiniti u skladu s Pravilnikom o gospodarenju otpadom, kao i sa Zakonom o otpadu.

— PROŠLOGODIŠNJA "REVIZIJA POSLOVANJA" TALIJANSKE MAFIJE POKAZALA JE DA SE OD 130 MILIJARDI EURA UKUPNE GODIŠNJE "ZARADE" OKO 16 MILIJARDI EURA SKUPILO NA POSLOVIMA VEZANIMA UZ ODVOZ, SKLADIŠTENJE I UNIŠTAVANJE OTPADA —

NEPRIHVATLJIVOST ZAKONA Na koncu zaključimo, u skladu s gore spomenutom reakcijom ekoloških udruga – ponuđeni Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o otpadu u postojećem je obliku apsolutno neprihvatljiv, jer je posve neusklađen s postojećom hrvatskom realnošću u kojoj se od proklamiranog sustava gospodarenja otpadom godinama postojano razvija samo segment *otpada*. "Sustav" i "gospodarenje" pritom, premda formalno punoljetni, nikako da dosegnu svoju djelatnu realizaciju.

A kao podsjetnik na činjenicu kako se kod gospodarenje otpadom zapravo radi o izuzetno unosnu biznisu navodimo nalaz prošlogodišnje "revizije poslovanja" talijanske mafije, koja je pokazala da se od 130 milijardi eura ukupne godišnje "zarade" oko 16 milijardi eura skupilo na poslovima vezanima uz odvoz, skladištenje i uništavanje otpada. Shvatili to kako vam drago●

KOGNITIVNI KAPITALIZAM U TRANZICIJI: DRUŠTVO ZNANJA I DRUŠTVO PARAZITA

PRAVA ADRESA NA KOJU JE TREBALO SLATI ZAHTJEVE ZA UKIDANJE ŠKOLARINA I ZA ZAUSTAVLJANJE OPASNA PROCESA "NEOLIBERALIZACIJE DRUŠTVA" JEST AKADEMSKA ZAJEDNICA, KOJA JE I ODGOVORNA ŠTO JE DO TAKVA PROCESA UOPĆE DOŠLO

TONČI VALENTIĆ

Najveći skandal nedavne blokade Filozofskog fakulteta (a potom i mnogih drugih fakulteta u Hrvatskoj) sastoji se u tome što je taj slučaj punih mjesec dana zaokupljao širu društvenu javnost, što se o njemu pisalo i izvještavalo redovito i svakodnevno u svim medijima, a unatoč tome količina ozbiljnih analiza i stručnih te nepristranih komentara može se, *post festum*, nabrojati na prste jedne ruke. Paradoks je, dakle, u tome što je jedna društveno iznimno značajna, politički osviještena, inovativna i autentična emancipacijska gesta medijski uglavnom interpretirana kao pobuna razmaženih mlađih punoljetnika koji su spriječili rad fakulteta da ne bi morali dolaziti na predavanja, već da bi se mogli baviti jogom, širenjem boljševičkih ideja i kuhanjem graha. Skandal je tim ozbiljniji jer se ne radi samo o orkestriranim i svjesno malicioznim komentarima u vodećim tiskovinama, nego u najvećem broju slučajeva naprosto o potpunu nerazumijevanju "duhovne situacije vremena". Svoditi taj studentski bunt na zakasnjelu šezdesetosmašku retoriku, na prizivanje socijalizma ili tvrditi kako iza bojkotiranja nastave stoji poriv za ljenčarenjem, vrlo jasno ukazuje na alarmantnu činjenicu da velikim dijelom medijskog prostora Hrvatske caruju novinari i kolumnisti koje se može okarakterizirati ili kao korporativne plaćenike ili naprosto kao potpune idiote. Malobrojni trezveni, stručni i pronicljivi komentatori koji su otprve shvatili o čemu se tu radi i što je sve na kocki u opasnu ulogu u kojem problem školarina predstavlja samo vrh ledene sante ispod koje se skriva minsko polje poremećena sustava cjelokupnih društvenih odnosa ionako su ostali nezamijećeni u javnom prostoru koji su okupirali glasni i utjecajni, ali imbecilni opinion makeri. Međutim postoji u svemu tome jedan aspekt na koji gotovo nitko nije skrenuo pažnju i o kojem vrijedi ozbiljnije razmisliti. Svi akteri tog prvorazrednog događaja (vjerojatno jedine politički autentične i društveno relevantne revolucije od osamostaljenja Hrvatske) na šahovskoj ploči odmjeravanja snaga pozicionirani su na samo dvije strane: studenti nasuprot Ministarstvu. Nakana je ovog teksta ukazati na poziciju trećeg, ujedno i najvažnijeg igrača u borbi za hegemoniziranje društvenog polja: akademski pogon, odnosno fakultete i znanstveno-nastavničko osoblje.

— UKOLIKO JE U RAZDOBLJU SOCIJALIZMA TEMELJNA FUNKCIJA SVEUČILIŠTA BILA DISKURZIVNA PROIZVODNJA ZNANJA KOJE ĆE SLUŽITI KAO LEGITIMACIJSKI OKVIR POSTOJEĆEM REŽIMU, ONDA JE U RAZDOBLJU DIVLJE TRANZICIJE I PRIVIDNE VLADAVINE KOGNITIVNOG KAPITALIZMA UNIVERZITET POSTAO TVORNICA NOVCA KOJA FUNKCIONIRA NA NAČELU legalizirane pljačke —

ODGOVORNOST AKADEMSKE ZAJEDNICE Bitka koja se vodila između studentskog plenuma i ministra odnosno rektora zapravo je bila usmjerena na krivog protivnika. Nelagodno mjesto moći spram kojeg su studenti (u velikoj mjeri i nesvjesno) zauzimali borbenu poziciju nalazilo se (i još se nalazi) u njihovoj neposrednoj blizini – prava adresa na koju je trebalo slati zahtjeve za ukidanje školarina i za zaustavljanje opasna procesa "neoliberalizacije društva" jest akademska zajednica, ista ona koje je studentsko vijeće prema načelu neposredne demokracije koristila kao medijatora da bi se, kao u poznatoj Kafkinoj priči o kineskom caru, poslalo pismo za koje se zna da nikad neće doći do primatelja. Naravno, Ministarstvo je najviša birokratska instanca i logično je da je prosvjed bio usmjeren upravo na tu adresu – nipošto ne treba zanemariti njen simbolički i medijski značaj. Međutim Ministarstvo nije jedini krivac za školarine i katastrofalan bolonjski sustav, kojem je jedina svrha potpuna komercijalizacija visokog obrazovanja i pretvaranje sveučilišta u tvornice usmjerenog znanja koje iz temelja guše svaku kritičku svijest pretvarajući fakultet u malo ozbiljniju varijantu srednje škole u kojoj se studij svodi na skupljanje bodova, neprestane prozivke, domaće zadaće i sportski model vrednovanja znanja prema ljestvici uspješnosti. Za devastaciju i degradaciju tog sustava krivi su i sami fakulteti, nastavnici i znanstvenici, svi oni kojima je i dalje u interesu povećavati školarine i upisati što veći broj studenata zbog financijske zarade: dobro je poznato gdje taj novac odlazi. Da bi se lakše shvatilo u čemu se sastoji glavni problem, prihvatimo za trenutak blasfemičnu tezu protiv koje je ustala slobodnomisleća studentska populacija, tezu da znanje *jest* roba. Ideja o tome da je znanje roba koja se kupuje kao povrće na placu iz te perspektive i ne zvuči toliko strašno: užas se sastoji u omjeru plaćenog i dobivenog. Pitanje stoga glasi: što student koji plaća školarinu na filozofskom, ekonomskom, pravnom ili bilo kojem drugom fakultetu u ovoj zemlji dobiva za svoj novac?

FOTOGRAFIJA MAGARCA U INDEKSU Nakon što ostavi novac na blagajni i uspije upisati željeni studij, student se suočava s nizom problema. Dolazi na predavanje, ali profesor kasni; nakon pola sata doznaje da je na zasjedanju Sabora i da se predavanje otkazuje. Idući dan dolazi kod drugog profesora na konzultacije, međutim nema ga u kabinetu; kolege ga obavještavaju da ima važan sastanak u Gradskom poglavarstvu. Idući tjedan ga nalazi u kabinetu, ali od njega ne dobiva željenu informaciju vezanu uz diplomski rad; vidljivo je da je profesor posljednjih petnaestak godina više pratio stranačke skupove od strukovne literature. Kuca na vrata znanstvenog novaka koji se nominalno bavi istim područjem, ali ubrzo uviđa da mladac ama baš ništa ne zna o toj temi iako već nekoliko godina sjedi u kabinetu radeći na nekom fantomskom znanstvenom projektu. Jedan drugi profesor dolazak studenta na ispit uvjetuje kupovinom njegove knjige koju nije kupila ni njegova najuža rodbina. Kakva je situacija na poslijediplomskom studiju, na kojem školarine iznose i do astronomskih deset tisuća eura? Što za tu svotu (kojom je moguće proputovati cijeli svijet u low-budget varijanti, kupiti auto ili dva kvadrata stana u Dubrovniku) dobiva doktorski student na nekom humanističkom studiju? Primjerice, doživljava uvrede od nastavnika koji tridesetak studenata na predavanju implicitno naziva budalama, suočava se s mentorom koji ni nakon godinu dana nije zapamtio ime kandidata ni naslov disertacije, sluša predavanja koja su na razini tečajeva večernje škole ili, poput jednog kolege iz susjedne države koji putuje šest sati do Zagreba da bi došao na konzultacije s mentorom (uredno se najavivši mjesec dana ranije), nailazi na njega na hodniku: u jednominutnu razgovoru objašnjava studentu kako je veoma zauzet i da se ne može baviti takvim glupostima kao što je sinopsis. Takvih priča ima previše da bi stale na jednu novinsku stranicu. Zaključak je jednostavan: ukoliko ste dovoljno ludi da u Hrvatskoj upišete doktorski studij iz područja društveno-humanističkih znanosti, slobodno možete umjesto svoje slike u indeks nalijepiti fotografiju magarca.

LEGALIZIRANA PLJAČKA Omjer uloženog i dobivenog više je nego poražavajući: tomu treba pridodati i činjenicu da je osim visokih školarina, na nekim fakultetima potrebno plaćati čak i ispite da biste ih položili, a nedavna afera u kojoj će manji dio nastavničkog kadra s Prometnog fakulteta nakratko završiti u zatvoru da bi se prividno stvorio dojam kako se svaka korupcija strogo sankcionira, tek je obmanjivanje javnosti da bi nakon kratke pauze sve bilo po starom: *business as usual*.

— ARGUMENT DA JE BESPLATAN STUDIJ VELIK TROŠAK ZA DRŽAVU POSVE JE BESPREDMETAN: NIJE LI NEUSPOREDIVO VEĆI TROŠAK ODRŽAVANJE NEPRODUKTIVNA AKADEMSKOG POGONA U KOJEM SE SVAKI MJESEC TROŠE MILIJUNI ZA PLAĆE LJUDI KOJI, PRIMJERICE, DVADESET GODINA NISU OBJAVILI ZNANSTVENI RAD? —

Studentska pobuna, ponovimo to još jednom, koliko god bila besprijekorno organizirana, sjajno osmišljena i društveno osviještena, imala je dvije krupne mane: nije bila *dovoljno radikalna* i pogriješila je adresu: krivac za trenutno stanje jest, među ostalim, licemjerje i neučinkovitost glomaznih i nereformiranih, mastodontskih fakulteta. Ukoliko je u razdoblju socijalizma temeljna funkcija sveučilišta bila diskurzivna proizvodnja znanja koje će služiti kao legitimacijski okvir postojećem režimu, onda je u razdoblju divlje tranzicije i prividne vladavine kognitivnog kapitalizma univerzitet postao tvornica novca koja funkcionira na načelu *legalizirane pljačke*. Licemjerje se sastoji u tome što fakulteti studentima nameću kriterije izvrsnosti i tablice kvalitete poput onih za najboljeg radnika mjeseca u McDonaldsu, a sami i dalje funkcioniraju prema karitativno-humanitarnom načelu uhljebljenja notornih mediokriteta koji bi bez univerzitetske sinekure završili na cesti bez mogućnosti nalaženja ikakva posla jer ne bi preživjeli pravu tržišnu utakmicu. Ukratko, izvrsnost se zahtijeva od studenata, ali ne i od nastavnika. Licemjerje se sastoji i u tome što je dio mlađeg nastavnog kadra bio žestok protivnik ukidanja školarina, dakle isti onaj kadar koji je dodiplomski i postdiplomski studij završio na teret države, a državi će predstavljati teret i idućih trideset godina jer je posve nevjerojatno da će zbog nerada i neproduktivnosti ikada dobiti otkaz. Promatrano iz te perspektive, problem se nalazi čak i u poznatom pismu podrške koje su profesori Filozofskog fakulteta prije nekoliko tjedana uputili studentima i koje je kružilo raznim mailing listama: u njemu se izražava "divljenje studentima" i podržava se njihov bunt, sve zato da bi se zaboravila činjenica da gotovo nitko od potpisnika nije *prije* blokade javno istupio buneći se protiv bezobrazno visokih školarina, napose onih na doktorskom studiju gdje je kvaliteta studiranja upravo sramotno niska, čak i u usporedbi sa srodnim programima u regiji. Doduše, jedan je djelatnik fakulteta ponovio svoju staru tezu da bi doktorski studenti trebali na osnovi studija imati pravo na zdravstveno i socijalno osiguranje, umjesto da to pravo, kao do sada, ostvaruju na burzi rada, ali o tome da je deset tisuća eura za posve bezvrijedan komad papira sveučilišta koje ne pripada ni među prvih tisuću u Europi i svijetu ipak malo previše, nije bilo ni riječi.

KLASA DRUŠTVENIH PARAZITA

Ukratko, studentska je pobuna tek prvi stupanj: nakon školarina trebalo bi uslijediti potpuno ukidanje Bolonje i naposljetku završna faza: kompletna reformacija zastarjelih, neefikasnih, tromih i katastrofalno neproduktivnih sveučilišnih sustava. Dakako, to je posve utopijski plan i bit će izuzetno velik pomak ukoliko uopće dođe i do ukidanja školarina i uvođenja besplatna studija za sve. Argument da je besplatan studij velik trošak za državu posve je bespredmetan: nije li neusporedivo veći trošak održavanje neproduktivna akademskog pogona u kojem se svaki mjesec troše milijuni za plaće ljudi koji, primjerice, dvadeset godina nisu objavili znanstveni rad? Ne treba imati iluzije: nijedna vlada neće se uhvatiti tog gorućeg problema, kao što dosad nije poduzeto ništa ni u vezi s reformom javne uprave, koja također funkcionira na načelu nerada i doživotne sinekure i stoga predstavlja (uz korumpirano pravosuđe) glavnu prepreku ulasku ove zemlje u EU. Nedavno je u medijima emitiran prilog o perspektivnim mladim asistentima na čijim plećima počiva razvitak "društva znanja"; jedan od njih pohvaljen je kao uspješan znanstvenik jer je doktorirao u devet godina – kakvi su onda tek *neuspješni* znanstvenici? Da je u medijima bilo manje malicioznosti i više istraživačkog rada, novinari su mogli odvojiti malo vremena i pregledati dostupne baze podataka, stručne biografije i web-stranice hrvatskih instituta, akademija i fakulteta. Naišli bi, primjerice, na znanstvenu novakinju koja nakon sedam godina zaposlenja na institutu nema nijedan objavljen rad, ali zato doznajemo da joj je hobi gljivarstvo. Tu je i asistentica koja ima dulji radni staž, ali u životu nije objavila nijedan tekst (ne izvorni članak, prethodno priopćenje ili recenziju, nego doslovce *tekst*). Jedan iznimno perspektivni novak na institutu poznatom po tome što nitko ne zna čime se njegovi zaposlenici bave, u svojoj biografiji navodi jedan jedini tekst od šesnaest stranica koji je istovremeno sažeta verzija magisterija, sinopsis znanstvenog projekta, doktorska dispozicija i referat pročitan na tri konferencije. Uzme li se u obzir broj kartica i godišnja plaća, proizlazi da su neki od domaćih znanstvenika neusporedivo bolje plaćeni od Joanne Rowling ili Stephena Kinga. Naravno, to ne znači da su svi profesori ili znanstvenici u domaćem sustavu institucionalnog obrazovanja neproduktivni, jer među njima ima i vrsnih pedagoga, stručnjaka međunarodnog ugleda kao i veoma plodnih autora i istraživača: problem je u tome što oni čine manjinu koja se i sama suočava s problemima zbog onih koji nastoje očuvati status quo. Promatrano iz te perspektive, studentski revolt kao da dolazi iz jednog drugog svijeta, iz daleke budućnosti koja ne može uspostaviti komunikaciju sa strukturama vlasti jer govore međusobno nerazumljivim jezikom. To i nije toliko neobično jer jezik revolta protiv nepravde nije jednak jeziku ministarske birokracije. Mnogo je opasnije, međutim, što taj jezik ne čuje i ne razumije klasa društvenih parazita koja umjesto da sama bude pokretač društva znanja, i dalje ostaje njegov najveći neprijatelj●

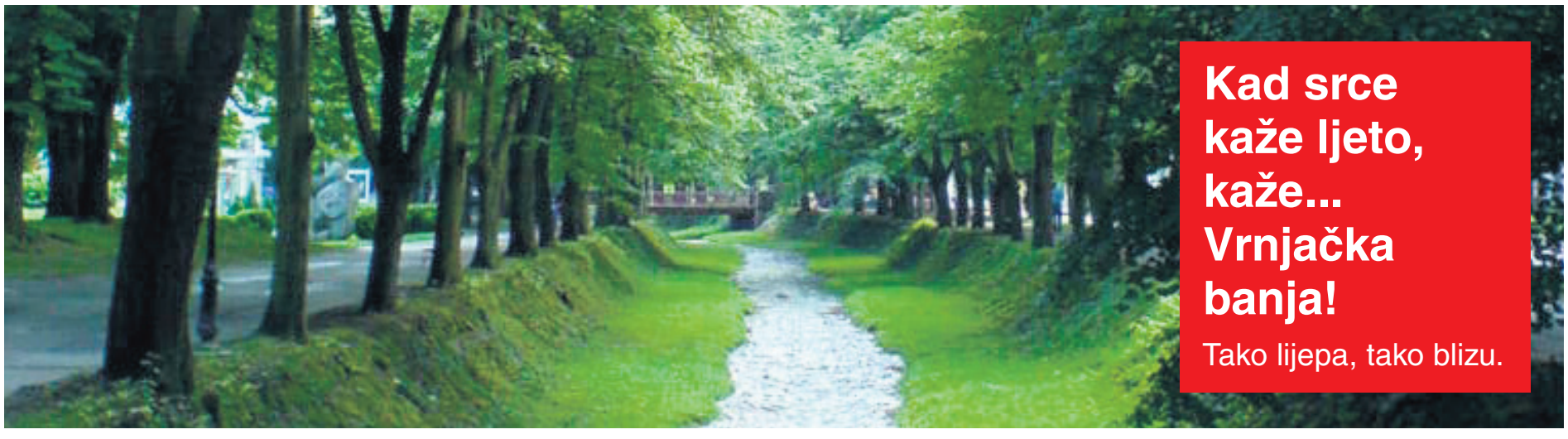

RJEČNIK EPOHE

NEKADA JE TRODIOBA VLASTI OZNAČAVALA PODJELU NA ZAKONODAVNU, SUDSKU I IZVRŠNU VLAST. DANAS TO UGLAVNOM OZNAČAVA PODJELU PLIJENA IZMEĐU POLITIČKOG VRHA, IGRAČA KOJI ZA NJIH VODE OD NJIH DOBIVENE POSLOVE I "DJEČAKA IZ KVARTA" KOJI OSIGURAVAJU DA O TOME NITKO NIŠTA NE PIŠE ILI GOVORI

SEAD ALIĆ

INDEKS Kad su studenti shvatili da se magisteriji rade tako da se prepišu od mentora, reagirali su onako kako se od odgajane mladeži i očekuje. Slijedili su svijetle staze i putokaze.

Potom su shvatili da ni doktorat nije daleko ako je čovjek dovoljno toga jamio u vrijeme kada se jamiti još moglo. Spoznaja je rezultirala pravom navalom studenata na ispite i ispiti su počeli padati kao podmazani. Hrvatska je budućnost počela zadobivati obrise društva zvanja.

Pritom je došlo i do određene preraspodjele sredstava. Budući da znanje nije besplatno u tranzicijskoj nam stvarnosti, studenti su bili dužni platiti određeni iznos. I plaćali su, plaćali. Sve dok to nisu – platili. Netko je naime ljubomoran na profesore koji su razvili pedagošku metodu razmjene ekvivalenata (visina ocjene za visinu novčanog iznosa) otkucao stvar vlasti željnoj afera sitnoga zuba, i sve je završilo skandalom. Tako je Indeks završio u zatvoru, a za profesorima se još traga.

Pokazalo se naime da je njih teško uhapsiti jer oni imaju popise svih studenata u koje su ugradili svoju metodu, a među njima ima i onih koji bi ih trebali hapsiti, suditi, politički progoniti ili javno napadati…

INTERLIBER Riječ pomoću koje gramatičari pomažu velikima istrijebiti male. Tko su veliki, a tko mali?

Veliki su u pravilu oni koji su na vrijeme jamili iz fondova za tiskanja knjiga i koji znaju koje knjige treba tiskati. Mali su oni koji još misle da mogu dobiti novac iz fondova tiskajući knjige koje ne treba tiskati. Veliki su čvrstim vezama vezani za velike partije. Mali još ne vjeruju da će biti istrijebljeni. Male su šanse da se veliki u budućnosti ne prodaju onim još većim iz inozemstva pa tako zametnu tragove. Velike su šanse da će se mali naći u velikim dugovima i stečajevima i da će se međusobno uništavati.

Interliber je skupa riječ. Njezin je paradoks da će postojati sve dok bude malih koji će biti pokriće velikima za njihove velike štandove.

TEHNIČKI VIŠAK Svi koje je nekada krasio atribut neprilagođenih danas se nazivaju tehničkim viškom. Riječ je o pomaku od društva koje se nije snalazilo, koje nije znalo sankcionirati i nije znalo stvari nazvati pravim imenom – u društvo nasilja.

Pomak je to od društva u kojemu je čovjek nezasluženo bio zbrinut i zaštićen u društvo nezaposlenosti.

Radnik koji je upravljao strojevima postao je višak stroja, ne zato što sada strojevi mogu sve. Postao je višak jer su gramatičari procijenili da im je jednostavnije sve prigrabiti i preprodati. Tehnički višak jest eufemizam za prevarena bivšeg vlasnika društvenih sredstava. Njegova pozicija u pretvorbi bila je suvišna pa je određen terminom – tehnički višak.

PREDIZBORNA KAMPANJA Kampanja u kojoj se slučajni prolaznici po ulicama hrvatskih gradova odlučuju između pereca, topla čaja, graha bez mesa, prospekata bez programa, programa bez rokova i načina provođenja.

Prolaznici se perecima i sličnim perlama obvezuju da će sljedeće četiri godine tolerirati krađu, laži, pronevjere i ostale marifetluke onih koje oni dovedu na vlast te da će ih doživljavati kao božanstva. Poput urođenika.

URUČENJE KLJUČEVA Sintagma koja prati kompliciranje zbilje. Ključ se ne može dobiti ili podići. On se mora uručiti. Spektakl ne može proći bez slikanja jer nije bitan ključ ni onaj koji će ga dobiti, nego spektakl sam, odnosno onaj tko ga naručuje. A naručuju ga likovi koji sebe žele vidjeti u vijestima. Kada se vide u vijestima, oni znaju da su dio spektakla i da su još u igri. Kada je jednog dana prestanu viđati u vijestima, pouzdano znaju da više nisu u igri. I da se mogu slikati. Ali sada bez uručenja ključeva.

TAJKUNIZACIJA HRVATSKE Istina tranzicije. Ono što bijaše bit bitnih promjena puta prema Zapadu. Rađanje oligarhije grupe građana koja je čistim talentom i na temelju dobro skrojenih zakona, uz pomoć gramatičara – spojila riječi tajkun i hrvatski.

Kad jednom prodaju sve što su tajkunizirali (a sve moraju prodati da bi prikrili tragove), izgubit će se negdje na Dalekom Istoku. Kao nepoznati ali debelo bogati Europljani koji obožavaju tajlandsku masažu, japanske gejše i mladice iz cijeloga svijeta.

SPOMEN-PLOČA Oblik plaćanja na koji nova oligarhija uvijek pristaje. Isplaćuje se u klesanu kamenu. Potrebno je prije postavljanja dokazati da je osoba kojoj se postavlja ploča – mrtva. Tada oligarhija ne žali investirati u ploču.

POHLEPA Riječ koja je natjerala Hrvate u tranziciji prekapati po kontejnerima. Da se pohlepa nikad ne isplati, dokazale su bombe odložene u kontejner koje su eksplodirale u jednom od tako pretraživanih kontejnera.

Naravoučenije: Bolje je na vrijeme proučavati rupe u zakonu nego se kasnije baviti kontejnerima.

POLJOPRIVREDA Riječ koju danima možete tražiti po napuštenim livadama, zaraslim obroncima, poplavljenim dolinama ili u raspuklinama sasušene zemlje. Možete je tražiti, ali je tamo nećete naći. Poput mnogih drugih riječi ta je riječ samo pokriće za riječ uvoz, iza koje stoji riječ provizija.

I dok se poljoprivrednici u čudu pitaju što se zbiva s poljoprivredom, ministri i njegovi puleni ubiru rezultate poznavanja nove gramatike.

DONACIJA TRGOVAČKOM SUDU Sintagma zbog nerazumijevanja koje su mnogi osudili donatora. A on je samo želio pomoći. Pofarbati trgovački sud u svoje omiljene boje. Usput nešto oprati. I slikati se. Po čemu je to drukčije od drugih akcija istoga tipa?

Prigovorili su mu da se ponaša kao Kum koji donacijom želi spriječiti proces protiv sebe sama. Kao da je Kum kriv što je gradonačelnik. Kao da je sam sebe izabrao.

TIJELO Tijelo je dio čovjeka koji se krije iza marki. Reklamni pano za odjeću i obuću najrazličitijih brendova. Sredstvo statistima za podržavanje političara na mitinzima potpore kada se govori ono što će se kasnije poricati.

Tijelo je ono što nam ostane kada nam oduzmu i zadnju nadu u duh koji smo razvijali u sebi. Odatle tolika agresivnost branitelja upravo prema tijelu, i to vlastitom. Ono nas podsjeća koliko su nam toga oduzeli. Zato ga treba uništiti.

GARAŽA Klopka za građane.

Ako se parkiraju u nju, debelo plate.
Ako se u nju ne parkiraju, plate još veću kaznu.
Ako plate kaznu, čeka ih uskoro nova.
Ako ne plate kaznu, čeka ih ovrha ili društveni rad.
Ako im se ima što ovršiti, uskoro se neće imati što.

Ako idu na društveni rad, uskoro će to biti jedini posao koji će stići raditi.

Jedini je izlaz u prodaji automobila. Ali tada nesretnika koji se izvukao iz klopke samo zamjenjuje novi.

CINIK U suvremenom tranzicijskom jeziku cinik je osoba koja bludnju radnju masturbiranja na trgu zamjenjuje jednako bludnim oralnim zadovoljenjem za govornicom.

TRODIOBA VLASTI Nekada je to označavalo podjelu na zakonodavnu, sudsku i izvršnu vlast. Danas to uglavnom označava podjelu plijena između političkog vrha, igrača koji za njih vode od njih dobivene poslove i "dječaka iz kvarta" koji osiguravaju da o tome nitko ništa ne piše ili govori.

Trodioba vlasti na hrvatski način nije hrvatska izmišljotina, ali se zbog tranzicijskih vremena upravo na hrvatskom poligonu razvila i uznapredovala do nesuđenih visina.

GUSKE U MAGLI Sintagma koja je stigla Hrvate

MANJINE Grupe građana koje se sada nalaze u situaciji sličnoj onoj kada su Hrvati, u starom režimu, imali sva formalna prava, a bili nezadovoljni.

I manjine sada imaju sva formalna prava. Ali su zadovoljne. Jer u slučaju da nisu zadovoljne to bi bio znak da nisu zadovoljni razinom formalno postavljenih prava. A to bi značilo da bi se ta prava mogla mijenjati. A ako se već mijenjaju, zašto bi se mijenjala na bolje?

TURISTIČKA SEZONA Riječ koja svake godine donese Hrvatskoj milijarde kuna. Koje se onda vrate zemljama iz kojih političari preko svojih igrača uvoze robu potrebnu za turističku sezonu.

GOL Riječ koja označava trenutak u kojemu je dopušteno izražavanje svih mogućih i nemogućih emocija: od sreće, veselja, do rasne ili vjerske mržnje.

Riječ koja euforijom svog izričaja najavljuje nesreću susreta s onima koji za utakmice nisu imali sreće konzumirati tu riječ.

Na nogometne stadione inače ta je riječ stigla iz priče *Kralj je gol*. Zato se političari plaše suprotstaviti masi na stadionu. Sustigla bi ih sudbina Kralja iz priče.

Nastavlja se.

Kulturna Politika

KULTURA, LOKALNA ZAJEDNICA I DRUŠTVO U EUROPI

SKUP POSVEĆEN KULTURNIM POLITIKAMA NA LOKALNOJ RAZINI KOJI JE KRAJEM SVIBNJA 2009. ODRŽAN U GRENOBLEU POKAZAO JE KAKO LOKALNA RAZINA NIJE ZANEMARIVA DIMENZIJA KULTURNE POLITIKE

BISERKA CVJETIČANIN

Društvene znanosti danas osobitu pozornost posvećuju kulturnoj dinamici europskih društava. Brze promjene i novi transnacionalni i transkulturni odnosi koje su donijeli procesi globalizacije i najnovije informacijsko-komunikacijske tehnologije otvorili su nova područja istraživanja u kulturi. Ona se kreću u različitim pravcima, od kulturne raznolikosti do interkulturne komunikacije, od analize kulturnih praksi do ekonomije kulture, od novih hibridnih umjetničkih formi do novih izazova s kojima se suočavaju kulturne politike na svim razinama: međunarodnoj, nacionalnoj i lokalnoj.

LOKALNE KULTURNE POLITIKE Lokalna razina nije "zanemariva dimenzija" kulturne politike, kao što se isticalo u prethodnim razdobljima. Značajne su inicijative i aktivnosti Europske unije na tom području, a o važnosti svjedoči i europski skup posvećen kulturnim politikama na lokalnoj razini koji je krajem svibnja 2009. održan u Grenobleu. Organizator skupa bio je Opservatorij za kulturne politike, francuska nevladina organizacija sa sjedištem u Grenobleu, koja je tim događajem obilježila dvadeset godina svojeg djelovanja. U vrijeme osnivanja Opservatorija počeli su se snažnije odvijati procesi decentralizacije u Francuskoj, zemlji poznatoj po "okrenutosti" prema jednom centru – Parizu. Dvadeset godina kasnije pitanje teritorijalnih zajednica i izazova koje kulturne politike postavljaju pred lokalne vlasti zauzima važno mjesto u cjelokupnom odnosu europsko/međunarodno – nacionalno – lokalno. Kako lokalne (kulturne, ali i druge) politike promiču kulturnu raznolikost i dijalog između kultura, kako kulturne politike, kulturne industrije, tržište i civilno društvo sudjeluju u novim izazovima, od lokalne razine do europske i međunarodne, na koji se način odvijaju transverzalni procesi između kulturnog, obrazovnog, socijalnog i ekonomskog područja, samo su neka pitanja na koja su u svojim izlaganjima nastojali odgovoriti mladi europski istraživači različitih profila (sociolozi, povjesničari, geografi, urbanisti). Njihovi radovi prethodno su evaluirani, a na samom skupu izrazili su raznolikost i originalnost u pristupu fenomenima našeg vremena vezanim uz brze i duboke transformacijske procese te otvorili nove perspektive istraživanja u kulturi i kulturnim politikama.

PROMJENE U JAVNOJ INTERVENCIJI Procesi decentralizacije označavaju promjene načina javne intervencije. S jačanjem decentralizacije, odnosno teritorijalizacije kulturnih politika mijenja se podjela uloga između različitih partnera u lokalnom kulturnom životu, u formuliranju ciljeva, definiranju prioriteta i orijentaciji sadržaja. Kulturne politike podupiru sudjelovanje civilnog društva u kulturnom životu, kao i partnerstvo javno – privatno kojim su obuhvaćeni lokalna zajednica, privatni i neprofitni sektor. Nastaju nove lokalne prakse, a pojava novih prostora kulturnog/umjetničkog stvaralaštva na izvaninstitucionalnoj i institucionalnoj razini primorava lokalne vlasti na reorganizaciju vlastite akcije.

Transverzalnost projekata pripada također inovacijama koje lokalne vlasti moraju uzeti u obzir, jer se transverzalni pristup ne odnosi samo na kulturni kontekst, već uzima u obzir širi društveni okvir svakodnevnog života.

Na lokalnim je kulturnim politikama zadaća pronalaženja novih modaliteta teritorijalne intervencije kao što je, na primjer, osnivanje mreža koje mogu povezivati gradove i ruralna područja. Posebno je naglašena potreba intervencije u području kulturnih industrija. Lokalne vlasti ne posjeduju regulativne instrumente potrebne u suočavanju s problemima očuvanja, stvaranja i promicanja lokalnih kulturnih industrija u odnosu na transnacionalne kulturne industrije. To su, prije svega, problemi uspostavljanja i širenja lokalnih i regionalnih tržišta. S Unescovom *Konvencijom o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izraza*, prihvaćenom 2005. godine, uspostavljaju se novi zakonski propisi u okviru međunarodnog prava kojima se zemlje članice pozivaju da integriraju lokalne kulturne industrije u svoje politike održivog razvoja, što može biti važan poticaj lokalnim vlastima u kreiranju kulturnih politika. Teritorijalne strategije u području kulturnih industrija mogu promicati različite oblike suradnje, na primjer zajedničko korištenje resursa, trgovinska partnerstva, suradnju u određenom segmentu, što je prisutno u nekim lokalnim zajednicama, osobito u području glazbene industrije. Analize pokazuju da lokalne vlasti postaju sve aktivnije u razvoju međunarodnih odnosa. Priznavanje kulturne raznolikosti u vlastitoj sredini pridonosi inovativnim pristupima u međunarodnim politikama, kao što su već spomenuta suradnja i partnerstvo u kulturnim industrijama, čime se omogućuje integriranje lokalne kulturne raznolikosti u međunarodne inicijative.

Novi oblici umjetničke i kulturne intervencije pojavili su se u javnim urbanim prostorima širom Europe i potaknuli stvaranje urbanih kulturnih politika koje se ne ograničavaju na širenje "legitimne kulture", već nastoje umjetnički rad učiniti saveznikom razvojnih politika gradova. Tako nastaju dinamični oblici mobilnosti, a socijalna kohezija dobiva novu dimenziju u perspektivi multikulturne i pluralne Europe.

— RASPRAVA SE VODILA I O KREATIVNIM GRADOVIMA. POJAM KREATIVNOG GRADA VEZAN JE UZ DINAMIKU I INOVACIJU, SPOSOBNOST LOKALNOG STANOVNIŠTVA DA REDEFINIRA ILI OBNOVI NAČINE ŽIVLJENJA —

— S JAČANJEM DECENTRALIZACIJE, ODNOSNO TERITORIJALIZACIJE KULTURNIH POLITIKA, MIJENJA SE PODJELA ULOGA IZMEĐU RAZLIČITIH PARTNERA U LOKALNOM KULTURNOM ŽIVOTU —

NAKON LOKALNIH IZBORA U HRVATSKOJ Rasprava se vodila i o kreativnim gradovima. Pojam kreativnog grada vezan je uz dinamiku i inovaciju, sposobnost lokalnog stanovništva da redefinira ili obnovi načine življenja. Riječ je o teritorijalnoj mobilizaciji putem kulture, o čemu svjedoče mnogi kulturni i kreativni gradovi. Skup u Grenobleu je analizama i brojnim primjerima istaknuo značaj uključivanja teritorijalnih/lokalnih specifičnosti i lokalnih kulturnih raznolikosti u međunarodne tokove suradnje. Stoga je važno za lokalne vlasti da promiču lokalne kulturne politike koje će naglasiti ulogu kulturnih industrija, tržišta i civilnog društva, na obje razine, lokalnoj i međunarodnoj. Budući da se istodobno s održavanjem tog skupa u Hrvatskoj odvijao završni proces lokalnih izbora, iskustva iznesena na skupu mogu biti poticajna za ponovno i novoizabrane čelnike lokalnih vlasti pred kojima se, kao jedan od najvažnijih izazova postavljaju nove (lokalne) kulturne politike. Osnivanje regionalnog Opservatorija za kulturne politike u Splitu (o toj je inicijativi *Zarez* svojedobno pisao) dalo bi tome vrijedan doprinos●

ČEMU P.E.N.?

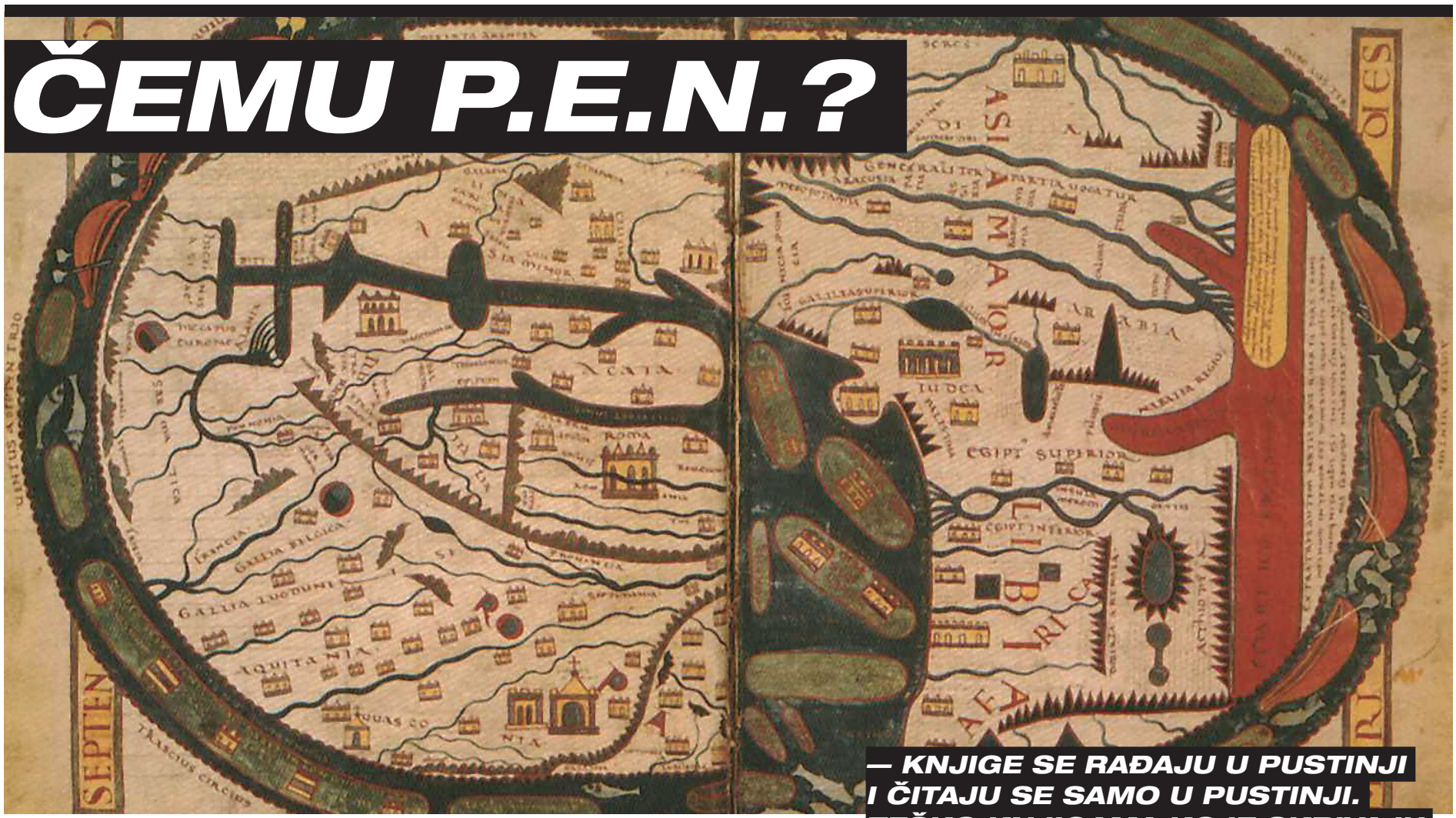

— KNJIGE SE RAĐAJU U PUSTINJI I ČITAJU SE SAMO U PUSTINJI. TEŠKO KNJIGAMA KOJE SKRIVAJU OVU PUSTINJU, KAO JEDINU SVOJU PRAVU DOMOVINU —

DRUGI DIO PRIPOMENA UZ IZBOR NOVOG PREDSJEDNIŠTVA P.E.N.-A

ANTE ARMANINI

HEROJI. Knjige koje pišu heroji često su pune sitničavih manifestacija malenih duhova.

VLAST I DUHOVI. Duhovi koji rade na strani državne vlasti često se pretvaraju u jako slavljene egzekutore, ali u ime privatna duha, a ne u ime države koju slave kulturnim ubojstvima.

NOVAC I NOVINE. Etimologijski se vjenčavaju, kao i sve stvari sa sličnim izvorima i sa sličnim prihodima. Uostalom, što tko danas zna nešto o pravim posljedicama monetarne reforme Karla V, koji prvu modernu verziju EU ostvaruje kao Heilige Roemisch Reich Deutsches Nation!?

ZELENAŠENJE. Ono što se nekad zvalo zelenašenje, kajišarenje ili "krvava kamata" danas se radi mnogo brutalnije, naime pod zaštitom zakona i pod nadzorom najmoćnijih država svijeta! Zar nisu time najmoćnije države svijeta moralno postale isto što i ušljivi krvopijni kamatari!?

LAŽ. Ne samo da laž ubija žive nego i cinizmom oživljava samo moralno mrtve među živima.

DOUŠNIČKA ISTINA. To da je doušnička istina jedini kriterij istine ipak je pomalo nalik na ciničnu egzekuciju Sokrata u ime istine.

UBIJENA ISTINA. Da laž ubija, najobičnija je laž – kad je već istina ubijena.

DEMOKRACIJA. Da demokracija ima bilo kakve sveze s kapitalizmom, ta iluzija traje, evo, već čitavo stoljeće! Jer već 1905. godine Weber je lucidno ismijavao tu navodnu srodnost u kojoj se, eto, kapital bori herojički na strani demokracije, kao njen najveći zaštitnik. Što je P.E.N. rekao na tu temu, bilo kada i bilo gdje!?

SOCIJALNA PRAVDA. Demokracija bez socijalne pravde jest samo šuplja riječ, blebetava kokoš koja rađa otrovna jaja bez mozga i bez iskre života.

TEOKRACIJA. Samo netko koji ništa ne zna ni o ljudima ni o povijesti može brkati teokraciju i demokraciju, kao da su dogmatska teologija i njena Biblija ujedno knjige moderne demokracije. Nije ni čudno da su neki liječnički umovi našli u Bibliji izvor čitave medicine: Bog je u tom slučaju kirurška sprava za kidanje svih spona između ovog i onog, navodno boljeg života na onom svijetu.

OTROVI. Otrovi se rađaju u duhu, a imaju opasne učinke na tijela. Ali to nije razlog da se intelekt proglasi opasnim otrovom i zabrani za javnu uporabu.

PUSTINJA. Knjige se rađaju u pustinji i čitaju se samo u pustinji. Teško knjigama koje skrivaju ovu pustinju, kao jedinu svoju pravu domovinu.

ASKETE. Sklonost prema knjigama jest sklonost prema pustinji. Nisu ni srednjovjekovni asketi bili bez dobra ukusa u stvarima javnog duha.

RIJEČ. Riječ je vidljiva na stotine načina, ali najteža je kada je posve teška od crnila svog rađanja, jer to je krv u kojoj se rađa svaki pravi jezik. Jednodimenzionalna "komunikacija" jest jednosmjerna sprava za lingviste, magarce, volove i deve u pustinji, a ne za prave znalce jezika.

LINGVIST. Kad lingvist zahtijeva sudsko kažnjavanje za svaku jezičnu grešku, on to misli na samog sebe: jer on sâm je ta jezična greška koju on želi kazniti.

LINGVISTIKA je u pravu tek u svojoj pravoj skromnosti, kao potencijalan izvor svih pravih jezičnih grijeha i zabluda. Smrtni jezični grijesi samo su grijesi protiv duha jezika. Dakle, protiv samog duha.

DESPOTIZAM. Despotizam apsolutne vlasti uvod je samo u totalnu anarhiju poživinčenih podanika: ruski komunizam doveo je u krajnjem stadiju do najvišeg stadija nerazvijenosti. Slična sudbina sada nas slijedi na putu tržišna fundamentalizma.

SVEMIR. "Osvajanje svemira" jest retorika samo za mušičave i sitničave duhove, koji i let muhe pred svojim nosom mogu imenovati pravim podvigom osvajanja nebesa.

BOL. Bolno napredovanje kroz živo meso jedini je način oplodnje svega živog.

PUTEVI. Nema lakših puteva u rađanju tijela ili duha, tu je doista duh isto što i tijelo.

BAJKE. Idila prave bajke krije u sebi samo pravi zločin. Zato je bajka tako slatka i tako popularna među djecom i ostalim neodraslim duhovima.

NEVINOST. Nevinost nije dječja bajka nego kasna i teška jabuka puna tamnih pjega preboljenih bolesti.

PREBOLJENE MUDROSTI. I mudrost ima samo težinu preboljenih mudrosti.

PAMETNI. Čuvaj se glupana, ali još više pametnih koji ti rade o glavi, jer oni znaju o čemu ti rade.

PAMET ŽIVIH. Da božje živi od smrti svega ljudskog kao od strvine, kazuje već i Heraklit; ali i da ljudi žive samo od strvina Boga, to nikako da siđe do pameti živih. *I tako već tisuće godina.*

BOG. Pravi Bog prepoznaje se najbolje kad ukida granicu između božjeg i ljudskog.

NAROD. Narod je izmišljotina vrlo individualizirane mašte, koja se onda umnožava u tisućama ljudi. Jedan se narod počinje rađati kad je primjerice uništena jedna narodna zabluda, kao recimo ona o narodu kao izvoru svega naroda.

ATOM. Svemir počinje od jedinke: atoma. Oslobodite se atoma i imate samo mrtvačnicu umjesto svemira.

MAŠTA. Mašta je kraljica svijeta, slažem se, ali samo ako je imam u vlastitom krevetu.

PAKAO. Neprepoznavanje između bogova i ljudi jest uzajamno i pakleno obostrano.

IZMIŠLJANJE. Mašta nije fantaziranje, nego imaginiranje svega oko nas: izmišljamo jezik kojim govorimo i svijet u kojem živimo da bismo uopće mogli živjeti.

DIVLJI BOG. Mi vidimo samo divlje strasti, ali ni Bog nije nikako samo konjska uzda ni pjena oko ustiju. Sada se u ime divljeg naroda ubija i sam Bog, jer krug oko brda mrtvaca zakriva čitavo nebo.

B, VELIKO SLOVO. Veliko slovo u imenici Bog može ubiti ostatak svega božanskog na zemlji.

— MRTVI SU NAJBOLJI POLITIČARI JER SAMO ONI ZNAJU SVA LUKAVSTVA POLITIKA KOJIMA SU OTJERANI U SMRT —

NARODI. Oblaci postaju prašina spaljenih Naroda, kažu da se tako narodi sele sa zemlje u nebesa.

RADNJE. Postoji prazna retorika radnji, kao i šuplja retorika riječi.

POLITIKA. Politika je radnja koja prikriva svoje retoričke figure tim što oblikuje balet riječi nad tijelom i patnjom sirotinje.

MRTVI. Mrtvi su najbolji političari jer samo oni znaju sva lukavstva politika kojima su otjerani u smrt.

"SEKSUALNA PRAVA". Ubrajaju li se i "seksualna prava" među prava običnih životinja ili su dio "ljudskih prava"? U tome se većina religija još jako koleba.

BOG. A što ako je i "dragi Bog" nasilan i brutalan kao običan barbarin: je li to bog ljudi ili barbara!?

LJEPOTA. Čak i ljepota može biti nasilna: dokaz su žene, životinje i neka jako neodgojena djeca.

PEDOKRACIJA. Odrasli su danas odrasli samo u neodraslosti. Demokracija je na opasnu rubu pedokracije.

NEDORASLOST. Neodraslost naše djece jest slika naše vlastite neodraslosti: pakao nam je otac, a majke nam se dijele među našim porocima.

POROCI. Jedini pravi moderni proroci zapravo su naši poroci. Većinu pravih napredaka u svim područjima prava i bespravlja dugujemo upravo našim porocima!?

DRŽAVE. Odviše lakovjerno vjerujemo državama na riječ: one su fatalno zamijenile ili zamrzle svijet života samo zato jer smo se odveć naivno prepustili onome što Ortega y Gasset naziva "kobna sklonost države da preuzme cjelokupni život jednog društva"!

AFERA. Ako je afera danas samo to da se javna laž nazove javnom laži, da se javna krađa naziva krađom, javno ubojstvo ubojstvom, a sam govor sveden na privatan govor ove ili one forme duha, to znači da je sam duh odjednom nekim čudom postao opasna forma mentis zavjere protiv javnosti i domovine.

DOMOVINA. Domovina kao javna manifestacija duhova postaje institucija u formi javnog frazema: i ljepota i duh i jezik služe tek nekim drugim ili pak "višim interesima", odnosno "viši interes" jest sve što je iznad onih "nižih" sfera, kao što glava stoji iznad nekih drugih organa.

POLUPISMENOST. Držim da je znak izdaje javnog duha kad se anonimni ili polupismeni seoski župnik upliće u najsuptilnija pitanja arhitekture, slikarstva, povijesti, kulture, morala i duha i sluša se pozorno kao da je bilo koji polupismeni selski župnik važniji od Dantea. A između seoskog župnika i Dantea ipak postoje neke male razlike, iako obojica govore o paklu.

POSTMODERNISTI. "Postmodernisti" su proglasili kraj velikih narativa, iako danas svijet upravo grca od fundamentalizama koji su daleko gori i opasniji od bilo kojeg oblika velikih narativa. Fundamentalizam je meganarativ bez glave i bez duše velikih narativa.

"AGAINST POSTMODERNISM". Svjedočenje Susan Sontag: možda je sve to samo početak novog mračnog doba, jer logički su pozitivisti prvi u u Americi otkrili taj *discourse* lingvističkih otpadaka: ne jezik kao "pripovijedanje pripovijesti", nego kao eventualno verificiranje činjenica (statements of facts). S tog aspekta policajna podjela svih muškaraca ili na ljubavnike ili na forenzičare čini se kao podjela koja dijeli istinu od činjenica.

LAŽNI PROROCI. Medijski istupi stanovitog stigmatiziranog duha i lažnog proroka fundamentalistički se sada oglašavaju najvećim kulturnim dosegom Hrvatske pred ulazak u EU, kao da sam duh nije teška stigma u stanovitim okolnostima, a ne samo psihogeni znak na čelu!? A što je znao već Isus koji nikad nije bio stigmatiziran na tako poganski ili životinjski način fizičkim dokazima svoje vjere! Uostalom, vjera kojoj su potrebni fizički znakovi ili prava čuda nema ništa s pravom vjerom! U konkretnom slučaju javnog ludila fundamentalne produkcije svetaca već i sama Crkva odrekla se "proroka", ali ne i stanoviti ministar, jer evo taj novi prorok jest i velik barokni slikar, ali i novorođeni Raspućin kao najveći intelektualni autoritet u Hrvatskoj, i to sve tren pred ulazak u EU. Polupismeni obrtnici postaju proroci nad prorocima, a što je znak da čak i proročki duhovi gore u vatri drvenih svetaca, polupismenih i ostale kabale ludih i zaluđenih. Svojevremeno je jedan od predsjednika svjetskog P.E.N –a raskrinkao u Americi jednog od tih lažnih svetaca .I to bez ikakvih posljedica za književnost i za svjetski P.E.N.

IDOLI. Tulipani su pravi sveci u zemljama posijanim idolima tupana.

RAJEVI. Između demokracije i pedokracije postoje neke suptilne razlike, ali one se često zaboravljaju u ime religije zvane: "Pustite meni malene". Dakle, dobre namjere nekad vode ne samo u pakao, nego i u zemaljski raj.

KLEPTOKRACIJA. Također, između demokracije i kleptokracije postoje neke moralne razlike, iako su one ponekad tako minimalne da zapravo razlike i nema.

HOMOLJUBLJE. Homoljublje postaje djelatna istina Crkve u svakom, pa i najopakijem smislu.

INKVIZICIJA. Za iskusnu organizaciju kao što je Sveta inkvizicija duh je uvijek bio znak demonske sile, manifestacija nečiste sile itd. A onda je slijedila egzekutiva, kada se milosrdno spaljivalo tijelo samo da se uništi ta strašna nečista sila: sam duh. Nezgoda je samo u tome da javna spaljivanja nisu danas u duhu vremena, ali ništa zato: čak i duh vremena može vremenom posrnuti u blato do nosa, ili u tuđu krv do koljena. Govorim, naravno, o virtualnoj budućnosti, a ne o mrtvoj prošlosti.

OBIČAJI. Dobri običaji zabranjuju da se govori o nečem lošem: možemo govoriti o "lijepim dušama": kao što se preporučuje u javnosti manifestirati "lijep ukus" ili "dobar duh" govorenjem o dobroj gastronomskoj ponudi. Ali je znak estetski lošeg ukusa spominjati neka čudna ubojstva ili pak postupke ubojica nakon što su oslobođeni svake optužbe za ubojstvo.

PRESUDA. Kao da je sudska presuda ujedno i znak da Bog uvijek čuva stranu jačih.

PATVORINE. Koja uopće "udruga" može zaštiti temeljna prava duha da bude duh, jezika da bude javno jezik ili intelekta da se iskazuje kao javan intelekt, kad je već čitav medijski okoliš zagađen grubim kultur-patvorinama, kao i manipuliranim "iskazima vjernosti"; nečim što s javnim duhom i javnom riječju nema nikakve prave sveze!?

CENZURA. Cenzura u nama jača je od svih izvanjskih cenzura: afere koje javno sudstvo svode na privatne iskaze pravde u korist ove ili one stranke, a jačanje egzekutivne političke moći iskazuje se i jačanjem policijske egzekutive nad javnim istupima, primjerice sudstva kao neovisne javne institucije. Politika se pokazuje putem srodna lica policijske moći: *politia* u latinskom od početka aludira na tu opaku i opasnu srodnost politike i policije, kao neke primarne i zajedničke "art de gouverner la cité."

SADRŽAJ GLAVE. Javna ili politička glava bez ikakva sadržaja ispunjava uspješno sve zakonske propise za uporabu rečene i svima nositeljima glave navodno jako poznate, iako ustvari misteriozne, zagonetne ili posve nepoznate svemirske tvari zvane: sadržaj glave.

P.E.N. Čemu P.E.N!? Jer sve ove paklene teme *i dalje* nemaju nikakve sveze s hrvatskim P.E.N–om, koji očito živi u najboljem od svih postojećih svjetova.

Nastavak u sljedećem broju.

ERSZEBET BATHORY U ŠTAGLINCU

Međunarodni susret umjetnika, Štaglinec, 20. lipnja 2009.

Zemlju kao mjesto čovjekova boravka, zemlju kao izvor hrane za naš organizam te materijal za naše duhovne kreacije poštujemo kao kreatora uvjeta u kojima dobivamo tjelesnu i fizičku formu. Zemlju ćemo pokušati gledati ne samo kao fizički prostor, već ćemo se ovaj put koncentrirati na njene energetske pojave ili možemo čak reći i zakone, koji se mogu različito manifestirati u svojim formama. Tako energetski organizam nekog prostora ili ambijenta može interaktivno postati harmonično mjesto kakvo do sada nije postojalo. Prostor imanja u Štaglincu kraj Koprivnice uz svoju materijalizaciju i ciklička ponavljanja, beskonačno i konačno (biljke koje u jesen nestanu, a u proljeće se vraćaju) kao takvo ima svoj put racionalnog, a kojem umjetnici suprostavljaju iluziju fenomenološkog "irealnog" prostora. Taj gotovo religijski pristup u otkrivanju nepoznatih energetskih organizama zemlje i pretvaranje u gotovo sakralni prostor dio je postojeće geomantije na imanju Umjetničke organizacije "Moja zemlja, Štaglinec". Jer sve ono što je do sada na tom prostoru učinjeno ostaje kao ukopana vrijednost koja se nadograđuje novim radovima umjetnika, u evolutivnu liniju naših duhovnih bića. Posljedično ćemo dobiti nove komunikacijske prostore s novim duhovnim vrijednostima, a koje će korespondirati novonastalim kreacijama pojedinačnih autora na prostorima imanja umjetničke organizacije. Uz performans umjetnice Sakiko Jamaoka iz Japana te Vlaste Delimar i Svena Medvešeka (performans *Erszebet Bathory II* prema tekstu Bele Hamvasa) u Štaglincu će biti održana faza projekta *Creative Colaboration 2009* prema koncepciji Anne Bean (Velika Britanija), započeta u Londonu, a nastavlja se u Zagrebu i Štaglincu i potom Belfastu i Tel Avivu, u kojemu sudjeluju i Efi Ben David (Izrael), Poshya Kakl (Irak) i Sinead O'Donnnell (Irska). U Međunarodnom susretu umjetnika sudjeluju i umjetnici: Imre Denes i Istvan Kovacs (Mađarska), Akiko Sato (Japan/Hrvatska), SU Đ EN (Švedska), Đanino Božić, Milan Božić, Antonio Grgić, Antonio G. Lauer, Pino Ivančić, Duje Jurić, Goran Trbuljak i Vlasta Žanić.

(Vlasta Delimar)

ŠAĆIR FILANDRA I DUBRAVKO LOVRENOVIĆ

NACIONALIZAM SE ISPLATI

KAKO JE BILO MOGUĆE DA SE U BOSNI I HERCEGOVINI ZA DVADESETAK GODINA UNIŠTI ZAJEDNIČKI ŽIVOT, POŠTOVANJE DRUGOG I DRUKČIJEG, ETNIČKA I RELIGIJSKA TOLERANCIJA, U EMISIJI MOST RADIJA SLOBODNA EVROPA RAZGOVARALI SU PROFESORI SARAJEVSKOG UNIVERZITETA: SOCIOLOG ŠAĆIR FILANDRA I POVJESNIČAR DUBRAVKO LOVRENOVIĆ

OMER KARABEG

Kako biste okarakterisali sadašnje odnose među narodima u Bosni i Hercegovini, je li to zajednički ili paralelni život?

Šaćir Filandra**:** Danas je na sceni paralelni život, život u jednom stanu s odvojenim sobama. Svaka soba ima vrata na hodnik, tako da nema ni minimalne komunikacije. To je stanje potpune etničke distance. Problem je u tome što mi imamo podijeljeno društvo, a formalno jedinstvenu državu.

Dubravko Lovrenović**:** Zaista mislim da u Bosni i Hercegovini, unatoč svemu što se desilo, nije sve uništeno. Tačno je da su rat i poslijeratno razdoblje sa političkim mešetarenjem donijeli ovo o čemu gospodin Filandra govori, ali ja još uvijek svoje prijatelje ne biram po naciji i vjeri, najveći broj mojih prijatelja pripada drugim nacijama i drugim vjerama, pa bih bez ikakvih velikih pretenzija to želio predstaviti kao nešto što ipak govori protiv ove opće formule.

LAŽNO JEDINSTVO JUGOSLAVIJE

Šaćir Filandra**:** Naravno da je primjer gospodina Lovrenovića uzorit. Volio bih da je češći. Međutim, u svjetlu vašeg pitanja ostaje začuđenost nad činjenicom da je stepen integracije jednoga društva – komunikacijske, emocionalne, bračne, međuetničke, međureligijske – tako brzo, za skoro dvije decenije, došao na razinu jedne ogromne dezintegracije. Pitanje kako se to desilo i zašto se to desilo je duboko filozofsko, antropološko, a prije svega ljudsko pitanje koje svi mi, koji ovdje živimo, moramo sebi postaviti.

Dubravko Lovrenović**:** Ja mislim da to nije kratko vrijeme. Ovo poglavlje naše povijesti počelo je devedesetih godina, znači ti potpuno negativni etnonacionalistički trendovi traju već dvije decenije. Trebamo znati da je Jugoslavija, u kojoj je nekada bila Bosna i Hercegovina, unatoč svih prednosti, koje je imala, ipak bila primarno određena ideologijom. Ta se ideologija srušila, zamijenile su je druge, etnonacionalističke ideologije i onda se zapravo sve odvijalo u jednoj kolotečini. Međutim, ako bismo te iste procese implementirali u neku najstabilniju zapadnoevropsku državu, ja sam potpuno uvjeren da bismo nakon dvije decenije dobili isti rezultat koji danas imamo u Bosni i Hercegovini.

Šaćir Filandra**:** Jedinstvo koje smo imali u ideji jugoslavenstva, praktično implementiranoj sedam decenija, bilo je ideološke naravi. Priča o socijalističkom zajedništvu, bratstvu i jedinstvu, ravnopravnosti naroda, sve je to bila jedna moćna, ubjedljiva ideološka konstrukcija s kojom se još uvijek nismo spremni suočiti. Ni to jedinstvo, ni to zajedništvo nije bilo istinsko i zbiljsko, a nije bilo ni istinske i zbiljske ravnopravnosti naroda, niti jednakosti ljudi, inače se ne bi desila ona erupcija nezadovoljstva u vidu etnonacionalnih pokreta.

DEKONSTRUKCIJA PRIČE O IDEALNOM SUŽIVOTU

Ima onih koji misle da priča o vjekovnom zajedničkom životu u Bosni Hercegovini ne odgovara istorijskim činjenicama, da je to jedna idealizovana predstava o prošlosti Bosne i Hercegovine.

Šaćir Filandra**:** To je vrlo interesantno i živo pitanje koje u našoj znanstvenoj javnosti još nije dovoljno otvoreno. Došlo je do rasapa međuetičkih odnosa na mikro nivou. Prvi put se u ovome ratu dogodilo da obični ljudi – zemljoradnici, ratari, seljaci – čine zlo onom drugom poštujući diktat nacije ili ideologije. Rekao bih još nešto. Prošlog ljeta na Šćitu na Ramskom jezeru, pričao sam sa jednim prijateljem, Hrvatom, o legendi o Divi Grabovici koja živi među hrvatskim stanovništvom toga kraja. To je legenda o djevojci koja se sa visoke stijene bacila da bi izbjegla da svoju nevinost da nekom tamo begu, jer su muškarci iz begovskih porodica stoljećima imali takozvano pravo prve bračne noći sa djevojkama katolkinjama iz tog kraja. To je istinita priča koja je Bošnjacima nepoznata i sasvim strana. Mi malo znamo o negativnom i ružnom ponašanju bošnjačke elite u 18. i 19. stoljeću. Hoću da kažem da nama Bošnjacima naša povijest nije dovoljno poznata, da tu ima mnogo tamnih i ružnih stvari koje su prekrivene nekakvim pozitivnim pričama. Mislim da ta priča o nekom vjekovnom zajedničkom i skladnom životu zahtijeva ozbiljnu dekonstrukciju, ali ne vidim da imamo dovoljno hrabrosti i spremnosti da u to uđemo. Svako bi, naravno, u okviru svog naroda trebao da počne da to radi. Ali u svakom slučaju tu priču o vjekovnom zajedničkom životu smatram sladunjavim mitom.

Dubravko Lovrenović**:** Ja sam stav o tome izrekao davne 1995. godine u tekstu *Bosanski mitovi*, gdje sam elaborirao velikosrpske, velikohrvatske i velikobošnjačke mitove, a između ostalih i mit o idealnom bosanskom suživotu. Ne mislim da je potrebna neka posebna hrabrost, neka posebna volja da bi se takve stvari elaborirale. Po mome shvatanju radi se o nekoliko ključnih stvari, a prva je da se naša povijest, uzećemo zadnjih 500 ili 600 godina, uglavnom poklapa sa poviješću osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini. Ta povijest se odvijala u kontekstu paralelnih društava, u kontekstu političke obespravljenosti jednih i favoriziranja drugih. Naravno da su unutar ove dosta oštre vjersko-etničke odijeljenosti postojale i dodirne točke, točke kulturne razmjene. Međutim, u principu se radi o mitskoj konstrukciji. Postavlja se pitanje kada se ona pojavila. Sklon sam vjerovati da se ona na neki način ugnijezdila u onom sjajnom razdoblju Jugoslavije, tamo negdje od konca šezdesetih do devedestih godina, kada smo počeli umišljati da smo uvijek živjeli u jednoj vrsti idealnih međusobnih odnosa, što je, naravno, bilo daleko od stvarnosti.

Šaćir Filandra**:** Složio bih se sa kolegom Lovrenovićem. Taj mit je nastao sedamdesetih godina kada je počelo političko i konceptualno jačanja bosanske posebnosti u okviru jugoslavenske federacije. To je vrijeme kada Bosna i Hercegovina u kulturološkom smislu doživljava značajnu afirmaciju. Partija u to vrijeme insistira na tom prepletu nacija, na tom bosanskom jedinstvu, stvara se idealizirana slika koja se putem institucija obrazovanja i medija nameće kao paradigmatična.

RELIGIJE – INTEGRACIJA I DEZINTEGRACIJA

Šta je to što je u istoriji najviše razdvajalo narode u Bosni i Hercegovini? Da li su to različite religiozne orijentacije?

Dubravko Lovrenović**:** Prije nego što odgovorim na to pitanje, podsjetio bih na jednu generalnu tezu koje bi morao biti svjestan svaki povjesničar, a to je da je bosansko-hercegovačka povijest u principu samo refleksija opće historije, najprije evropske, a u zadnjih petnaestak godina, od Dejtonskog sporazuma naovamo, čini se prije svega američke. Ako se složimo oko ove teze, a mislim da je ona neupitna, možemo govoriti i onome što je ljude spajalo i razdvajalo. Razdvajala ih je, naravno, i religija, zašto da ne, jer Bosna i Hercegovina tokom svoje povijesti nikada nije uspjela izgraditi demokratsku državu sa ustavom koji će garantirati stabilnost jedne multinaciolane i multireligijske države kakva je Bosna i Hercegovina. Na ovu tvrdnju može se odgovoriti da je i put zapadnoevropskih država do demokracije bio posijan milionima žrtava. Recimo, u Tridesetogodišnjem ratu u Njemačkoj, od 1618. do 1648. godine, od tadašnjih 16 miliona stanovnika četiri miliona je izgubilo život. A to su bili vjerski ratovi.

Šaćir Filandra**:** U različitim periodima historije različite su bile tačke razdvajanja – nekada je to bila religija, nekada su to bile nacionalne ideologije, nekada je to bio refleks događanja sa strane, ali je sasvim izvjesno da su u moderno doba veliku ulogu u tome imali ideologijski, prije svega etnonacionalni projekti. Religija je, nažalost, ne po sebi, već kao ideologija, postala faktor bitnog razdvajanja ljudi i potpuno sam uvjeren u njenu instrumentalizaciju zadnjih stotinjak godina. To je samo eskaliralo u posljednjem ratu. Uvijek se nalazilo prostora za razdvajanje, kao što je uvijek bilo osnova i za zajednički život. I to je uvijek zavisilo i zavisiće od nekih općih kretanja, duha vremena, stanja u regionu i u Evropi.

DUBRAVKO LOVRENOVIĆ: — PRIPADNICI NAŠEG POLITIČKOG ESTABLIŠMENTA NISU BAŠ PRETJERENO UVJERENI NACIONALISTI, NEGO PRIJE SVEGA TEHNOMENADŽERI KOJI NACIONALIZAM I NACIONALISTIČKU ENERGIJU SPRETNO KORISTE RADI VLASTITIH PROBITAKA —

Šta je to što je najviše spajalo narode koji žive u Bosni i Hercegovini?

Dubravko Lovrenović**:** To su one situacije koje su bile prouzročene ratnim kataklizmama i nekim prirodnim katastrofama. U Sarajevu je za vrijeme rata postojao vrlo visok stupanj solidarnosti među ljudima. I svi oni koji su tada bili u Sarajevu, među njima i ja, sjećaju se toga sa nostalgijom. Ispalo je, a tako je sigurno i bilo, da je rat ljude spajao. Želio bih da još nešto kažem o religijama kao faktoru spajanja ili razdvajanja. Smatram, naime, da religije same po sebi nisu sporne. Sporan je politički okvir unutar kojeg se nalaze određene religije i u tom smislu Bosna i Hercegovina nije imala sreće. Nema je ni danas jer ovo što sada imamo je manje-više samo puka instrumentalizacija religije u političke svrhe. Međutim, da bismo prestali o sebi razmišljati u ružičastim kategorijama, uvijek se trebamo sjetiti onoga što nam je ostalo iz pučke naracije. U Bosni i Hercegovini

postoji jedna opaka izreka koja mnogo govori o stepenu vjerske tolerancije. To je ono kad se o nekome druge vjere kaže nešto pohvalno, ali se prije toga obavezno ubaci i ona sintagma "Ne hvaleći mu vjere". Mi ovdje u Bosni i Hercegovini jako dobro znamo šta to znači.

OBJEKT IDEOLOGIJA, INTERESA, OKUPACIJA

Šaćir Filandra: Teško je reći da li su u Bosni i Hercegovi ikada postojali periodi kada su njeni narodi bili sami, prepušteni sebi. I površan uvid u povijest govori da je Bosna i Hercegovina stalno bila objekat nekih ideologija, interesa, okupacija. Ima se osjećaj da naši ljudi nikada nisu bili u situaciji da samostalno grade svoj vlastiti socijalni ambijent, da kažu: "Ovo je ono što nam je zajedničko, ovo je naš zajednički interes". Sve njihove integracije i dezintegracije dolazile su prvenstveno sa strane, stalno su bili objekat nekih manipulacija, nekih ideologizacija, stalno je neko na njima htio nešto da profitira. Takva je situacija manje-više i danas. Uzmite samo činjenicu da je sadašnji Ustav Bosne i Hercegovine, Dejtonski mirovni sporazum, potpisalo četiri, pet stranih država, a da on nikada nije verificiran u našem državnom parlamentu. Stalno je prisutna jedna doza dociranja, tako da je teško reći šta uopće te ljude spaja osim jednog historijskog fatuma da žive skupa, da se nekad vole, kada to nekom odgovara, a da se nekad mrze, opet kada to nekom odgovara.

ŠAĆIR FILANDRA: — PROBLEM JE U TOME ŠTO MI IMAMO PODIJELJENO DRUŠTVO, A FORMALNO JEDINSTVENU DRŽAVU —

Po nekim istraživanjima danas je etnička distanca u Bosni i Hercegovini veća nego što je bila u ratu. Kako to tumačite?

Dubravko Lovrenović: Ja to mogu potvrditi. Spomenuo sam svoje osobne refeleksije na rat. Uza sve ono što se dešavalo, uz krv, smrt i tragediju, bilo je mnogo solidarnosti. Međutim, kako sam rekao na početku ovog razgovora, dvije decenije su jako, jako dug period, pogotovo u vremenu u kome mi živimo. Historičari su već napravili periodizaciju najnovije historije. Od pada Berlinskoga zida, preko početka internet ere, do njujorškog 11. septembra mi smo u zadnjih dvadesetak godina zapravo prošli kroz tri historijske epohe. Možda i više, samo mi to ne znamo. Naravno da je Bosna i Hercegovina, kao jedna mala, zaturena, siromašna, a, rekao bih, i sebe i svojih vrijednosti nesvjesna zemlja, morala zapasti u ovu vrstu škripca u kojem se danas nalazi. Osobno ne mislim da se radi o nekom povijesnom fatumu i ne bih u tom smislu bio crni pesimist. Čini mi se da živimo u nekoj vrsti dualizma. S jedne strane imamo ovo što nam serviraju političari, ideolozi i razne vrste manipulatora, a s druge pak strane imamo normalne, životu i zajedničkim vrijednostima okrenute ljude. Ja bih rekao – ipak ne mali broj ljudi.

Šaćir Filandra: Ne dijelim mišljenje da je danas etnička distanca veća nego u ratu s obzirom da je diferencijacija bosanskohercegovačkog stanovništa u ratu prije svega imala vojni izraz. Etnička distanca se danas ne izražava u tom obliku i tim intenzitetom ni u etnički potpuno podijeljenim sredinama, kao što su Vakuf ili Stolac. Ona je možda etablirana s obzirom na dvodecenijski period njenog postojanja. Izrastaju nove generacije kojima je ta distanca nešto što je prirodno i normalno stanje. To je problem s kojim se moramo suočiti.

NACIONALNI ODNOSI DOSEGLI DNO

Mislite li da su u ovom trenutku nacionalne podjele toliko daleko otišle da će se one i dalje produbljivati i da nema povratka na stanje snošljivosti i tolerancije?

Dubravko Lovrenović: Ne bih stvari postavljao u takvim crno-bijelim shemama i oštro odvojenim kontekstima. Smjer kojim će se dalje kretati Bosna i Hercegovina zavisiće prije svega od toka evropske i svjetske historije. Današnja svjetska konstelacija, nažalost, stravično je nepovoljna po Bosnu i Hercegovinu koja se ne može konstituirati kao klasična nacija-država. Cijela povijest Bosne i Hercegovine je ustvari demanti ideje da se ona može uopće zamisliti kao država u onom smislu kako su se konstituirale zapadnoevropske ili istočnoevropske zemlje. Ako potraje ovakva svjetska konstelacija, koja je po mome shvaćanju vrlo blizu potvrde Huntingtonove teorije o sukobu civilizacija, onda šanse Bosne i Hercegovine rapidno slabe i kopne. U suprotnom šanse Bosne i Hercegovine rastu.

Šaćir Filandra: Političke snage koje su zadnjih deceniju i po svojski radile na razbijanju bosanskohercegovačkog društva po svim njegovim šavovima davno su dostigle svoj zenit. Te snage su demantirane povijesno, politički i regionalno, duh vremena im ne ide na ruku. Sada se nalazimo u stanju u kome, s jedne strane, snage dezintegracije više ne mogu da jačaju, dok, s druge strane, snage integracije ne postoje s obzirom da ne postoji nikakav ideološki niti intelektualni supstrat koji bi ih objedinjavao. Bosna i Hercegovina je u ovom trenutku otvorena za različite mogućnosti, s tim što, a to je ono najgore, veoma malo zavisi od nje same. Previše se je samoisporučila spoljnim faktorima. Ipak mislim da ne postoje razlozi za bojazan da će nacionalni odnosi ići u negativnom pravcu budući da su oni svoju donju tačku već davno dostigli.

PROIZVOĐENJE NETRPELJIVOSTI

I na kraju, ugrožavaju li sadašnje nacionalne podjele egzistenciju Bosne i Hercegovine kao države?

Dubravko Lovrenović: Sasvim sigurno da ugrožavaju. Za dokazivanje te teze nije potrebno daleko ići. Činjenica je, to sam već rekao, da Bosna i Hercegovina ne može biti uspostavljena kao nacija-država. Dakle, za funkcionalnu državu Bosnu i Hercegovinu potrebno je tražiti druge modele. Nažalost, političke elite, zapravo pseudoelite, koje vladaju ovom zemljom, nisu zainteresirane za neki drugi scenarij. Ja sam potpuno siguran da je privatizacija najatraktivnijih "zalogaja" u izravnoj vezi sa proizvođenjem klime nacionalne netrpeljivosti. Rekao bih da pripadnici našeg političkog establišmenta nisu baš pretjereno uvjereni nacionalisti, nego prije svega tehnomenadžeri koji nacionalizam i nacionalističku energiju spretno koriste radi vlastitih probitaka.

Šaćir Filandra: Naravno da nacionalne podjele ugrožavaju egzistenciju Bosne i Hercegovine. Sadašnje stanje očito odgovara vladajućem establišmentu sva tri naroda, ali, ako dođe do nekog političkog rješenja, artikulacija etničkih identiteta moraće će biti sasvim drugačija nego što je to bilo do sada. Biće potrebna smjelija rješenja da bi se osvojio veći stupanj ravnopravnosti, slobode i jednakosti ljudi i naroda●

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE

Na temelju Zakona o financiranju javnih potreba u kulturi ("Narodne novine" broj 47/90, 27/93 i 38/09) te članaka 2., 3., 4. i 5. Pravilnika o izboru i utvrđivanju javnih potreba u kulturi ("Narodne novine", broj 137/08, 57/09 i 62/09) Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

objavljuje

Poziv za predlaganje programa javnih potreba u kulturi Republike Hrvatske za 2010. godinu

I.

U proračunu Republike Hrvatske osiguravaju se sredstva za javne potrebe u kulturi, a to su djelatnosti u kulturi, akcije i manifestacije u kulturi od interesa za Republiku Hrvatsku. Od interesa za Republiku Hrvatsku smatrat će se programi koji hrvatsku kulturu stavljaju u europski kontekst, promiču interkulturni dijalog, razvoj civilnog društva, koji su stručno utemeljeni, visoke razine kvalitete, ekonomični, profilirani u odnosu na osnovnu djelatnost organizatora te oni koji se odvijaju kontinuirano.

Pravo podnošenja prijava na ovaj poziv imaju samostalni umjetnici, umjetničke organizacije, ustanove u kulturi, pravne i fizičke osobe koje obavljaju djelatnosti u kulturi na području Republike Hrvatske, građani i udruge te jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave.

II.

U program javnih potreba u kulturi Republike Hrvatske za 2010. godinu, u skladu sa Zakonom o financiranju javnih potreba u kulturi, općim i posebnim kriterijima kulturnih vijeća za odabir programa te ocjenom izvršenja programa u 2009. godini, uvrstit će se programi:

1. redovne djelatnosti ustanova i strukovnih udruga u kulturi
2. glazbe i glazbeno-scenske umjetnosti, suvremenog plesa i pokreta
3. kulturno-umjetničkog amaterizma
4. dramske umjetnosti i kazališnog amaterizma
5. zaštite i očuvanja nematerijalnih kulturnih dobara
6. časopisa i književnih manifestacija
7. knjižnične djelatnosti
8. muzejsko-galerijske djelatnosti
9. likovne umjetnosti, likovnih monografija, dizajna i arhitekture
10. nove medijske kulture
11. zaštite i očuvanja kulturnih dobara
12. arhivske djelatnosti
13. međunarodne kulturne suradnje
14. informatizacije ustanova kulture
15. investicijske potpore
16. digitalizacije u arhivskoj, knjižničnoj i muzejskoj djelatnosti.

U okviru programa javnih potreba u kulturi Republike Hrvatske za 2010. godinu, posebni natječaji raspisat će se za potporu i otkup vrijednih knjiga, poticanje književnog stvaralaštva, potpore knjižarama za programe promocije knjige i čitanja, poticanje glazbenog stvaralaštva.

III.

Dodatni uvjeti za prijavljivanje programa

Prijava programa zaštite i očuvanja kulturnog dobra može se odnositi na: prethodna istraživanja (arheološka, konzervatorska, restauratorska i sl.), izradu potrebne dokumentacije (snimak postojećeg stanja, izvedbeni projekt, konzervatorski elaborat i sl.) i izvođenje radova.

Programe nabave knjižne i neknjižne građe za popunu fondova u narodnim knjižnicama, prethodno dogovorene sa županijskim matičnim službama i osnivačima knjižnica, predlagatelj prijavljuje pojedinačno.

Uz prijavu programa digitalizacije u arhivskoj, knjižničnoj i muzejskoj djelatnosti obavezno se popunjava priloženi obrazac "Plan projekta digitalizacije".

Zbog posebne dinamike planiranja međunarodne suradnje, prijedlozi programa (na prijavnici 13.) prijavljuju se u dva roka: do 20. srpnja 2009. godine ili do 15. ožujka 2010. godine. Prijave koje se ne dostave u navedenim rokovima, iznimno će biti razmatrane samo ukoliko je priložen dokaz o nemogućnosti prijave u jednom od naznačenih rokova.

IV.

Prijave se podnose on-line popunjavajući odgovarajuće obrasce (za svaki program posebna prijavnica i za svaku zemlju posebna prijavnica) dostupne na internet stranicama Ministarstva kulture: ***www.min-kulture.hr***. Prijavnice popunjene on-line, predlagatelji trebaju dostaviti i ispisane s obrazloženjem zahtjeva i svim prilozima na adresu: **Ministarstvo kulture, Zagreb, Runjaninova 2,** izuzev prijave za programe zaštite i očuvanja kulturnih dobara i zaštite i očuvanja nematerijalnih kulturnih dobara koje se dostavljaju na adresu nadležnog konzervatorskog odjela Ministarstva kulture.

Rok za podnošenje prijava je 20. srpnja 2009. godine.

Neće se razmatrati prijedlozi s nepotpunim podacima, prijave uz koje nije dostavljena tražena dokumentacija, kao i prijave koji se ne dostave Ministarstvu kulture u navedenom roku.

ISKUSTVA GRADA

NOVOZAGREBAČKA NASELJA, IZGRAĐENA U DRUGOJ POLOVICI 20. STOLJEĆA, LOKALITET SU URBANOANTROPOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA VALENTINE GULIN ZRNIĆ. IZABRANI FRAGMENTI AUTORIČINE KNJIGE POSTAVLJAJU KONTURE SUČELJAVANJA "SLUŽBENIH" DISKURSA O GRADU I OSOBNIH PRIČANJA O ŽIVLJENJU U GRADU

VALENTINA GULIN ZRNIĆ

"Nitko ne živi općenito na svijetu", piše američki antropolog Clifford Geertz u pogovoru knjige *Senses of Place* (S. Feld i K. Basso ur., Santa Fe, 1996.) želeći istaknuti važnost konkretnih mjesta u kojima živimo. O suvremenom se svijetu najčešće raspravlja u dominantnim terminima globalizacije, internacionalne migracije, kozmopolitizma, globalnih kulturnih tijekova, razvoja telekomunikacija. Međutim svi ti procesi i zbivanja u našem globalnom svijetu, koji su nam olakšali komunikaciju i povezali nas međusobno stvarno ili virtualno, nisu nas u konačnici izmjestili iz naših konkretnih življenih prostora. Svaki pojedinac ima neke konkretne lokalitete u kojima odrasta, boravi, djeluje, za koje je vezan svojim iskustvom, u koje upisuje sjećanja, kojima se vraća, koji imaju značenje za njega. Naravno, svi razni globalni tijekovi našeg modernog i postmodernog svijeta prepleću se i sažimaju na tom nekom nama konkretnom mjestu. Upravo takav jedan konkretni urbani krajolik okvir je u kojemu se piše i čita ova gradska priča.

NOVOZAGREPČANCI? Naselja socijalističke novogradnje, moderni urbanizam, funkcionalne zone i stambene zajednice nova su iskustva grada u drugoj polovici 20. stoljeća. U Novom Zagrebu izgrađeno je desetak novih stambenih naselja od kraja pedesetih do kraja osamdesetih godina: oko 100.000 ljudi koji su se u te novogradnje tijekom desetljeća doselili postali su stanovnici tog novog dijela grada. Ti novi stambeni urbani lokaliteti, koji su nastali u jeku intenzivne "proizvodnje grada", kako se urbanističkim i sociološkim rječnikom prošlog stoljeća govorilo, jesu središte ove knjige. Tko se to doseljava u novozagrebačka naselja? Kako su se naselja uopće gradila? Što se događa s tim naseljima tijekom vremena? Tko su to danas *Novozagrepčanci*, kako nas je u nekim govorima nazivao jedan gradonačelnik? (…)

Je li Novi Zagreb uopće grad? Je li to novi grad, socijalistički grad, modernistički grad? Zašto je uopće *Južni Zagreb* preimenovan u *Novi Zagreb*? Zašto je poimanje Novog Zagreba kao spavaonice i danas dominantno poimanje u medijskom, političkom i društvenom diskursu? Postoje li naselja u drugim dijelovima Zagreba koja su slična onima u Novom Zagrebu i po čemu je to Novi Zagreb specifičan? Kako stanovnici percipiraju pojedine dijelove grada, kako se snalaze u njima, kakvim ih doživljavaju? Kad bi postojala, bilo bi zanimljivo popratiti jednu turistički turu po Novom Zagrebu: koje bi to bile vrijedne gradske točke opservacije turističkog vodiča u Novom Zagrebu koje bismo smatrali značajnima za povijest grada, nacije, društva, arhitekture, kulture? Kakva je to povijest Novog Zagreba? Ima li on uopće povijest?

POVIJEST GRADA U OSOBNIM PRIČAMA NJEGOVIH STANOVNIKA Probijajući se kroz ta razna razmišljanja počinjem i sama razumijevati da pišući ovu knjigu pišem povijest grada. To, međutim, nije povijest iskazana brojkama popisa stanovnika, ni vrednovanjem urbanističkih koncepcija ili arhitektonskih ostvarenja kakvu piše povijest arhitekture ili povijest umjetnosti. Pristupom i metodologijom kulturne antropologije povijest grada senzibilizira se i piše pojedinačnim pričama stanovnika grada. To su vrlo osobne priče, pri čemu se osobna ili obiteljska povijest dijelom prepleće i s poviješću grada. *Ovdje su bili rukavci Save, i žabe su kreketale i bili smo svi isti*, počinje svoju priču jedan sada šezdesetogodišnjak koji se sa svojom obitelji sa zagrebačke Trešnjevke doselio u jedno novosagrađeno novozagrebačko naselje sredinom sedamdesetih godina. Ta rečenica, u kojoj je sažet vrlo snažan dojam prostora i društva u kojemu se pojedinac našao, lakše bi se mogla zamisliti kao početak nekog romana nego kao početak povijesti jednog dijela suvremenog grada. Upravo to doseljenje u novo naselje prijelomna je točka osobne i obiteljske povijesti mnogih ljudi s kojima sam tijekom istraživanja razgovarala. Govoreći o prvim dojmovima po doseljenju u Novi Zagreb, nakon života u centru grada, jedna žena šezdesetih godina priznaje *malo mi je bilo čudno, ali mi je jedino bilo važno to što je to bilo* moje, *sad sam imala svoje, uopće nisam razmišljala*. U kakvu se to svjetlu zadovoljstva razlučuje doseljenje iz centra u Novi Zagreb, iz kuće u neboder, iz povijesne urbane jezgre u još nedovršeno novo stambeno naselje kod spomenute kazivačice? Kako se među desetak tisuća doseljenih u novosagrađeno naselje stvaraju društvene mreže? Kako to stanovnici danas osjećaju, kako kažu, da tamo žive oduvijek? (…)

PROIZVODNJA GRADA Zagreb se tijekom druge polovice 20. stoljeća širi velikim potezima urbanističkih cjelina, stambenih zajednica, kao gotovih proizvoda. Nekoliko desetljeća nakon njihove izgradnje, a iz aspekta povijesti umjetnosti, ustvrdit će se da se u socijalizmu nisu stvarali "simbolički naglasci koje bi ljudi s ponosom isticali": navodi se nedostatak trgova, kulturnih i javnih, reprezentativnih sadržaja koji bi specifično oblikovali novozagrebačka naselja, koji bi "simbolički gradili grad" (I. Maroević, *Zagreb njim samim*, Zagreb 1999, str. 150-151). U sociološkom problematiziranju prostornog planiranja iz sedamdesetih godina bavilo se istraživanjem simboličkih funkcija s obzirom na urbanu fizionomiju (objekti, parkovi, ambijenti) te se u tom smislu raspravljalo o "oplemenjivanju" novih dijelova grada simboličkim sadržajima. Rudi Supek u svojoj raspravi "grada po mjeri čovjeka" (Zagreb 1987) osvrnuo se i na oblike simboličke identifikacije: simboli, raspravlja, služe kolektivnim identifikacijama, a s obzirom na to da danas ne nastaju spontano, simboličkoj komunikaciji treba dati "smišljenu i planiranu funkciju", odnosno, simbolički sadržaj treba ugraditi u nova naselja (primjerice davanjem upečatljivih imena ulicama, parkovima i samim naseljima), tako da ona ne budu "bezimena" i "besadržajna", da se pobijedi "bezličnost i anonimnost, socijalno i moralno ništavilo" koje se pripisuje djelovanju modernih naselja. Uz bezličnost i anonimnost kao posljedice koje se pripisuju modernom planiranju stambenih naselja navodi se i gubitak identiteta zajednice. "Stihijski razvitak velikih aglomeracija" te "raspadanje tradicionalnih oblika socijalne integracije" istaknuti su uzroci krize društvenosti i zajednice u urbanim uvjetima (usp. S. Šuvar, *Sociološki presjek jugoslavenskog društva*, Zagreb, 1970). Jedan od ranih kritičara mikrorajonske izgradnje, odnosno načina na koji se ona realizirala u Zagrebu, jest povjesničar umjetnosti Milan Prelog. Već početkom šezdesetih godina 20. stoljeća Prelog kritizira društvene, kulturne i političke konzekvence primijenjene urbanističke prakse. To su naselja "bez vlastitog srca", koja ne stvaraju "nove urbane kvalitete", a pridodana gradu, ona "ispovijedaju osnovno načelo svoga nastajanja: golu nuždu". U takvim mehanički sklopljenim urbanim cjelinama doživljaj zajednice, smatra, jest doživljaj kvantitete, u kojemu je susjed amorfan, ako ne i neprijateljski, stranac, ne ostvaruje se socijalna kohezija

(M. Prelog, *Prostor – Vrijeme*, Zagreb 1991). Moderni urbanizam i planiranje upravo će se kritizirati ponajviše iz dva aspekta, univerzalizma (uniformnost) i apstraktnosti, zbog pretpostavljenog rezultirajućeg gubitka identiteta i urbane zajednice.

S jedne strane, dakle, racionalizmom modernog planiranja nastoji se isplanirati i doživljaj naselja kojim bi se potaknulo vezivanje stanovnika uz stambenu lokaciju. S druge strane, kritika upravo u tome ističe neuspjeh modernog urbanizma: bezličnost, otuđenost, anonimnost, opisi su novih naselja. I iz koncepta i iz kritike izmaknulo je iskustvo kao ključna okosnica koja oblikuje odnos čovjeka i prostora. To je ono iskustvo, kako primjerice navodi urbani teoretičar Aldo Rossi (*Arhitektura grada,* Karlovac 1999), koje dijele samo oni koji žive u određenom prostoru, a zbroj tih iskustava čini grad…

MAMA: "TU BU SIGURNO JEDNO KRASNO DJEČJE IGRALIŠTE". KĆI: "MAMA, TU BU PARKIRALIŠTE" Svako naselje ima svoje prve godine, a svaki doseljeni stanovnik u tim prvim godinama ima svoja sjećanja. Čim su prve zgrade u nekom naselju bile dovršene, doseljavali su se i useljavali susjedi. Jedna je kazivačica to nazvala "masovno useljavanje" – oko 160 stanova u neboderu te kazivačice useljavalo se tijekom jesenskih mjeseci 1976. godine. Mnogi su se useljavali u stanove, a da i zgrade nisu još bile tehnički spremne, primjerice, "još nismo struju imali pri doseljenju", sjeća se jedna stanarka, ili: "bez lifta prvih godinu dana, dok se svi nisu uselili", priča druga. Oni koji su se doselili prvi oko sebe su imali još neizgrađene prostore za koje ni sami nisu znali što će biti: "Ja se sjećam još se gradilo, onda se počelo uređivati, ovaj [dio], ja gledam sa djecom s balkona i velim 'tu bu sigurno jedno krasno dječje igralište', a veli kćer: 'mama tu bu parkiralište'". Sljedeće godine na tom je prostoru niknula nova stambena zgrada. Zgrade su se useljavale nakon što su građevinski bile dovršene bez obzira na to što cjelina naselja s ostalim stambenim zgradama i funkcionalno sadržajnim sklopom nije bila izvedena: često dijelovi naselja još nisu bili sagrađeni, nije bilo škole, pojedinih zgrada, nikakve opskrbe ni veza. Doseljavalo se praktički u prostor koji je još bio gradilište. (…)

Gotovo svi kazivači koji su se doselili prvih godina u svoja naselja, kao djeca ili kao odrasli, ističu da su se s vremenom "navikli", "priučili", "naučili" – na prostor, na zgrade, na stanovanje u zgradama, na visoke katove, na susjede, na Novi Zagreb… Ako analiziramo priče mnogih kazivača i njihova života u naseljima tijekom vremena, onda postaje uočljivo da su u onome što kazivači impliciraju kao navikavanje sadržani određeni društveni i kulturni procesi koji će iznjedriti povezivanje s naseljem u društvenom, simboličkom, emocionalnom i identitetnom smislu. Kada ljudi počnu živjeti u nekom naselju i tijekom vremena mogu povezati mjesto stanovanja sa svojom biografskom životnom pričom, razvit će i osjećaj pripadanja tom naselju (*Globalization and Belonging*, M. Savage, G. Bagnall i B. Longhurst, London 2005). Ključno pri tome jest da se naselje puni individualnim pričama – o doseljenju, o odrastanju, o druženju, o obavljanju poslova ili provođenju slobodnog vremena, o participaciji unutar nekih institucijskih grupa ili neformalno stvorenih društvenih mreža unutar naselja itd. U tim individualnim pričama dio bismo mogli analizirati kao dijeljeno iskustvo prvih godina doseljenja i prvih formalnih i neformalnih kontakta, a individualne priče i logika osobnih okolnosti nude novi kontekst postojećim generalizacijama iz literature o novim stambenim naseljima. Dio života pojedinaca u većoj ili manjoj mjeri i ovisno o životnoj fazi veže se uz život u naselju i omogućuje da pojedinac stvori percepciju zajednice u naselju, te da fizički, izgrađeni i zadani prostor u koji su se doselili za njih prerasta u simboličko mjesto. Kazivač, koji je u jednom od gornjih navoda opisao svoje doseljenje i dojmove prostora riječima "užasno", "grozno", "teška periferija", nastavlja priču o svojim svakodnevnim iskustvima u kojima se tijekom vremena otkriva vezivanje za naselje i razvija se osjećaj pripadanja i lokalnog identiteta te zaključuje: "Pa, 26 godina poslije strašno sam se navikao ovdje živit i teško mogu zamislit život bez Travnog. (...) Sumnjam da bi mogao negdje drugdje bit." (…)

BOĆALIŠTA – "ALTERNATIVNA URBANIZACIJA" "Ne pamtim zapravo scenu ili sliku kad toga nije bilo, ne bi se mogao sjetit. Mislim da je uvijek bilo tih boćališta, i kartanja, i šaha, i tako. Ti uglavnom stariji ljudi ovdje su najbolje, oni se stvarno znaju zabavljat druže se, lijepo ih je vidit.", reći će jedan četrdesetogodišnjak. Doista, za neke društvene prakse mogli bismo reći da u Novom Zagrebu postoje oduvijek, kako to ističe kazivač u gornjem navodu, upisuju se u samu povijest i specifičnost novozagrebačkih naselja. Jedna regionalna praksa sporta i zabave, karakteristična za dalmatinsko područje, u konglomeratu doseljenika Novog Zagreba postaje novozagrebačkom tradicijom, iako boćališta postoje i u drugim novosagrađenim dijelovima grada. Iako je gotovo u svakom novozagrebačkom naselju urbanističkim planom predviđeno i izgrađeno boćalište, često su ta boćališta neiskorištena, a na slobodnim zelenim površinama ili na *rupama* u terenu preostalim nakon gradnje naselja niču boćarski tereni koje su samoinicijativno uredili sami stanovnici naselja – boćari. S vremenom su i namjestili te terene ponekim odbačenim naslonjačem s krupnog otpada ili sklepanim stolom od dasaka, metalnih ploča i drugih, za tu namjenu, funkcionalnih materijala i dijelova. Nerijetko se vidi i boćalište uz koje stoje manje kućice – zidane ili drvene – opremljene starim kancelarijskim stolcima i stolovima. Specifična je ta urbana estetika namještenog javnog prostora odbačenim predmetima.

Etnologinja Dunja Rihtman-Auguštin uređenje boćališta nazvala je "alternativnom urbanizacijom", oblikovanjem prostora koje nije kao takvo predviđeno urbanističkim planom, a živi je odraz svakodnevnog života. Sociološka analiza to pak imenuje veberijanskim terminom "neintendirane konsekvencije" planiranja gradova (O. Čaldarović, *Društvena dioba prostora*, Zagreb 1989). Rihtman-Auguštin zanimljivo postavlja odnos u kojemu se iz urbanističke perspektive reda svako odstupanje od planiranoga definira kao nered, odnosno kao "nekultura", u smislu neprikladnosti ponašanja u urbanom prostoru. Iz etnološke perspektive, ta su odstupanja upravo kultura, "ljudska prilagodba", u kojoj se odražava aktivna uloga pojedinca u odnosu prema izgrađenoj okolini (D. Rihtman-Auguštin, *Etnologija naše svakodnevice,* Zagreb 1988, str. 96-101). Nadalje, u toj etnološkoj raspravi o *našoj svakodnevici*, a koja se dijelom osvrće i na život u novim stambenim naseljima, upućuje na životnost i modificiranje tradicije u novim (urbanim, modernim) ambijentima, na odnos moći između homogenizirajućeg "velikog sistema" i heterogenosti "malih ljudi", na kreativan odnos ljudi i životnog okruženja, iz kojega će izrastati i simbolički odnos prema "novim zavičajima". (…)

KVART KAO URBANI ZAVIČAJ No što točno imamo na umu kada o gradu govorimo kao o zavičaju i zavičajnom pripadanju? "Moj zavičaj" – to je vjerojatno najdugovječnija tema iz nekih predmeta u nižim razredima osnovne škole, a i kasnije se periodički javlja putem raznih predmeta. Nedavno me kolegica koja predaje predmet likovne kulture upitala kako da natječajnu temu "moj zavičaj" uprizori u svojoj osnovnoj školi u Maksimiru? Što je to zavičaj za klince iz Maksimira, ili one iz Novog Zagreba, ili iz Gajnica, ili iz centra grada? Ako ne možemo više predstavljati one klasične zavičajne teme – primjerice nošnju, dijalekt, glazbu, jela i običaje – pitanje je o kojim elementima možemo govoriti kad se radi o suvremenom, urbanom zavičaju, o nekom kvartu u gradu. I nije li vrijeme da o zavičaju u gradskom kontekstu prestanemo misliti imaginacijom nekog seoskog zavičaja iz proteklih vremena: ovdje nema kuća jednokatnica, nego su zgrade s petnaestak katova, ovdje ne živi nekoliko stotina ljudi, nego desetak tisuća, ovdje nema šuma, ali ima parkinga i tako dalje i tako dalje. Fizičke i društvene konture naših urbanih zavičaja puno su više i puno gušće. (…)

— NIJE LI VRIJEME DA O ZAVIČAJU U GRADSKOM KONTEKSTU PRESTANEMO MISLITI IMAGINACIJOM NEKOG SEOSKOG ZAVIČAJA IZ PROTEKLIH VREMENA: FIZIČKE I DRUŠTVENE KONTURE NAŠIH URBANIH ZAVIČAJA PUNO SU VIŠE I PUNO GUŠĆE —

Početkom sedamdesetih godina u Trnskom jedan se mladić pita "hoće li to mjesto ikada dobiti onu dostojanstvenu patinu, fizičku i simboličku, kakva odlikuje dovršeni dio Zagreba: Gornji i Donji grad" (R. Cvetnić, "Trnsko", *Kolo*, br. 4, 2005, str. 215). Tridesetak godina poslije sudjeluje u osnivanju kvartovskog zavičajnog muzeja na internetu i bez sumnje odgovara na svoje pitanje. Godine 1970. u jednome istraživanju naselje Trnsko stanovnici su opisali kao bezizražajno, kao "naselje bez duše", a tridesetak godina kasnije kazivač će reći da ima osjećaj u Trnskom "da čovjek živi u jednom svijetu koji je po mjeri čovjeka". Što se to dogodilo u tim desetljećima života naselja, ovoga kao i drugih naselja? U Trnskom žele naći neki konkretan datum "za koji bi mogli znat da je početak Trnskog" pa da proslave pedesetgodišnjicu naselja. Činjenica je da Novi Zagreb, nekada bez urbane povijesti, sada već ima polustoljetno trajanje. Iako su arhitekti u urbanističkim planovima željeli ugraditi doživljajnost koja bi potaknula vezivanje stanovnika za naselje, činjenica je da osjećaj pripadanja nije inherentna kvaliteta izgrađenog naselja, nego se mora izraditi, postići. To je ono što se odvijalo tijekom desetljeća. To je ono u čemu se grad definira kao proces i kao društvenokulturna konstrukcija, dijalogom između identiteta ljudi i identiteta grada, između mijene i kontinuiteta, između urbanih iskustava i značenja koja nastaju iz individualne perspektive i onih značenja koja stvaraju "službeni" diskursi, između osobne povijesti u gradu i povijesti grada. (…)

Ulomak knjige *Kvartovska spika. Značenja grada i urbani lokalizmi u Novom Zagrebu* Valentine Gulin Zrnić, koja će uskoro biti objavljena u Biblioteci Nova etnografija Instituta za etnologiju i folkloristiku te Biblioteci antropologije i etnologije Naklade Jesenski i Turk (Zagreb, 2009)

Informacija! A ne senzacija.

VJESNIK

HRVATSKI POLITIČKI DNEVNIK

Pretplatnicima odobravamo posebne popuste / na tromjesečnu pretplatu **5%** / na polugodišnju pretplatu **15%** / na godišnju pretplatu **25%**

Primjer uštede na osnovi godišnje pretplate
Pretplata **6*** dana u tjednu / **1** godina 2.100,00 kn / **-25%** / 1.575,00 kn / ušteda **525,00** kn
Pretplata **5**** dana u tjednu / **1** godina 1.764,00 kn / **-25%** / 1.323,00 kn / ušteda **441,00** kn

Za umirovljenike dodatnih **5%** popusta

Pretplata / tel. **01** / **61 61 636** / e-mail: **pretplata@vjesnik.hr**
Marketing / tel. **01** / **61 61 669** / e-mail: **marketing@vjesnik.hr**

www.vjesnik.hr

TRAŽENJE STRUKTURE

U FOTOGRAFSKOM STVARALAŠTVU ANDRIJE ORLIĆA TEMATSKI SE ISTIČU PORTRETI I KRAJOLICI, NO PONAJPRIJE ISTRAŽIVANJE DOSEGA FOTOGRAFSKOG MEDIJA, EKSPERIMENT I POSEZANJE ZA GRAFIČKIM EFEKTIMA POD UTJECAJEM SUBJEKTIVNE FOTOGRAFIJE OTTA STEINERA

Uz izložbu *Andrija Orlić: Fotografije 1950 – 1995*, u povodu sedamdesete obljetnice osnivanja Zbirke fotografije MUO, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, od 21. travnja do 25. svibnja 2009.

VIŠNJA PENTIĆ

Veliki fotografi često su imali dvije strane: jednu su privlačili ljudi, drugu strukture. Tako je Kertészev opus poliziran na fascinantne mrtve prirode i dokumentarne zapise s ulica europskih gradova. Slično je sa Stiglitzevim stiliziranim portretima i reduciranim seoskim krajolicima, Mapplethorpeovim aktovima i crno-bijelim i obojenim cvjetovima, Strandovim uličnim portretima i apstraktnim vedutama; primjera je bezbroj upravo kao da je dihotomija živog i neživog imanentna fotografskom mediju. Unutar opusa svakog od spomenutih fotografa ipak se čuje glazba osobne vizije koja uvijek nadglasava onu samog prikazanog, bio to čovjek ili tek čaša na praznu stolu. Nedavna izložba fotografija Andrije Orlića u Muzeju za umjetnost i obrt prikladno je nazvana *Lica i strukture*. Autorica je izložbe Dubravka Osrečki Jakelić, voditeljica zbirke novije fotografije MUO, a izloženo je ukupno 110 autorovih fotografija s namjerom da se retrospektivnom izložbom potvrdi njegov značaj u korpusu hrvatske fotografije. Prema želji Andrije Orlića obitelji Orlić, Perković i Vrbanić nakon njegove smrti 2002. godine daruju Muzeju za umjetnost i obrt više od 150 fotografskih ostvarenja tog široj javnosti nepoznatog hrvatskog fotografa i pedagoga.

Andrija Orlić (Punat, 1914.–Zagreb, 2002.) fotografijom se počeo baviti krajem četrdesetih godina prošlog stoljeća. Član Foto kluba Zagreb postao je 1950., a obavljao je brojne funkcije poput voditelja izložbene sekcije (1950.–1957.), tajnika (1960.) te predsjednika (1961.–1968.) FKZ-a. Organizirao je i vodio tečajeve fotografije, što se jasno može vidjeti iz izloženih fotografija, koje često kao da imaju cilj prikazati određene specifičnosti fotografskog medija. Autor je knjige *Uvod u fotoamaterizam* (1979.), koja je doživjela brojna izdanja, a 1980. prevedena je i na engleski jezik. Dobitnik je brojnih priznanja Foto kluba Zagreb, Foto saveza Hrvatske te Međunarodne asocijacije fotografske umjetnosti (FIAP). Sudjelovao je na brojnim kolektivnim izložbama (više od 200, u zemlji i inozemstvu), a priredio je ukupno dvanaest samostalnih izložbi. Djela su mu uvrštena na izložbu *Hrvatska fotografija od tisuću devetsto pedesete do danas* (1993.).

Izložba *Lica i strukture* koncipirana je tematski; s jedne strane obilježena morskim krajolicima, s druge ženskim licima. Prvi dio izložbe pripao je autorovu interesu za dokumentarno, koji zauzima sporedno mjesto u njegovu opusu, no paradoksalno upravo taj dio izložbe sadrži neke od najuspjelijih autorovih fotografija. Tako mistični *Usamljeni otok* (1983.) temom priziva Böcklinov *Otok mrtvih* dajući prikazanom magnetičnu auru transcendentnog svojom pročišćenom kompozicijom. Ističe se i serija portreta težaka, koji su odreda prikazani samo kao lice uklopljeno u dinamičnu dijagonalnu kompoziciju. Rezultat je idealizacija koja ulazi u konflikt s prirodom portretiranih rezultirajući tako izrazito otvorenim fotografijama. Fotografija *Marenda na rivi* (1950.), odabrana za plakat izložbe, potpuno je netipična, oslanja se na samu stvarnost te tako naglašava čaroliju pronađenog trenutka. Na njoj majka na rivi dijeli užinu djeci dok im pozadinu čini stari jedrenjak: kompozicija je zapanjujuće klasična te značajno uspjelija na manjoj od dvije izložene verzije.

DOJMLJIVI PORTRETI TEŽAKA

Pravi Orlić izranja na fotografijama poput izvanredne apstrakcije *Vezan po krmi* (1987.) ili nešto figurativnije *Zimske noći* (1959.), na kojima pronađena struktura potpuno poništava prikazani objekt pretvarajući ga u apstraktan uzorak čija se bit ostvaruje u ritmičnoj izmjeni ploha i linija fotografije. Apstrakcija tako omogućuje prodiranje u dublju prirodu prikazanog, a naslov fotografije postaje najsigurniji putokaz. Slijedi prostorija posvećena dječjim portretima, među kojima se izdvajaju *Senad* (1974.) i *Maza Marina* (1973.). Orlićev je pristup klasičan i ostaje unutar prepoznatljivih parametara dječjeg portreta, a slično je i s dijelom izložbe posvećenim portretima mladih žena. Oni se, za razliku od daleko dojmljivijih portreta težaka, ne mogu povezati nekim prepoznatljivim umjetničkim pristupom ili poetikom. Svaka od fotografija solidan je zanatski rad, no nažalost ništa više od toga. Iznimka je *Sestra Magdalena* (1975.), možda najuspjelija među izloženim fotografijama. Riječ je o visoko stiliziranu portretu u maniri fotosecesije: autor je pronašao strukturu kojom će oživotvoriti prirodu prikazanog, u ovom slučaju redovnice. Bijela linija *koja razdvaja* prolazi središtem fotografije kao da utjelovljuje usamljeno posvećeno bivanje sestre, čije lice nije vidimo, ali čiji je duh savršeno prenesen fotografijom. Posljednji dio izložbe posvećen je primorskim krajolicima. Pristup je i opet tipičan, kao da je autor htio pokazati kako bi trebala izgledati "dobra" pejzažna fotografija. Taj opsegom najveći dio izložbe otkriva autorovu fascinaciju kamenom, morem i njihovim suživotom. No fotografijama nedostaje onaj tako nužan trenutak očuđenja u kojem bi prikazani krajolici dobili mogućnost da prenesu subjektivni doživljaj svoga promatrača. Fotografije su tehnički besprijekorne, no fotografova motivacija za snimanje baš tih krajolika ostaje nam nepoznata, baš kao i njegov subjektivni doživljaj u kojem razaznajemo samo divljenje, i ništa više.

Nit poveznica izloženog opusa duboka je autorova fascinacija medijem fotografije. Oblikovanje svog fotografskog izraza Orlić prije svega temelji na istraživanju dosega fotografskog medija, eksperimentu te posezanju za grafičkim efektima. Dobar primjer jest *Na stepenicama* (1956.), gdje se vješto uhvaćena igra sjene preklopila sa strukturom prikazanog stepeništa. Pretpostavka koja vodi autora obično je uočavanje neke vrste uzoraka u zatečenoj stvarnosti te naglašavanje iznađenog *pattern*a upotrebom odgovarajuće fotografske tehnike. Ponekad se dogodi sretan spoj u kojem pronađena struktura naglasi ili razotkrije prirodu prikazanog kao na spomenutoj fotografiji redovnice, ili atmosferičnoj *Sa sedmog kata* (1969.). No često pronađena struktura ostaje sama sebi svrhom, a ponekad je nije moguće ni uočiti pa se pitamo: "Zašto baš ova perspektiva?" ili "Zašto baš ovaj kamen?"

Gledajući radove velikih fotografa, možemo naučiti da je otkrivanje uzoraka stvarnosti samo prva postaja na putu k vlastitoj viziji. Gledajući one koji to nisu, možemo otkriti to isto uočavajući nedostatak poveznice među pronađenim strukturama: oni su zastali na prvoj dionici koja vodi subjektivnoj viziji. U umjetnosti fotografije ne vlada stvar po sebi, nego njeno subjektivno i stoga umjetničko predočenje. Ona pomaže autoru pronaći vlastitu strukturu u prilaženju stvarnosti, ne tek zastati na uočavanju onih koje nudi svijet sam. Prikazana stvarnost uvijek je put koji vodi unutra. Orlić je znao uočiti strukture koje nudi svijet, no iz izloženih fotografija teško je razaznati njegovu vlastitu strukturu●

STVARANJE SVJETOVA

SVEČANO JE OTVOREN 53. MEĐUNARODNI UMJETNIČKI BIENNALE DI VENEZIA, NASLOVA Stvaranje svjetova, KOJI JE OVE GODINE IDEJNO UOBLIČIO DANIEL BIRNBAUM

Fotografije: CCN Images

La Biennale di Venezia, 53. Esposizione Internationale d'Arte, Venecija, Italija, od 7. lipnja do 22. studenoga 2009.

BRANKA CVJETIČANIN

Brz izbor koji slijedi pokušaj je sagledavanja tematske cjeline i nagovještaja novih svjetova putem tek nekoliko izabranih radova, ali svakako ne treba izbaciti iz fokusa ostale vizije koje u tekstu neće biti spomenute, jer izabrane možda nisu i najreprezentativnije, a stvaranje svjetova zasigurno je vrlo delikatan posao i bilo bi krivo ne sagledati cjelokupni događaj. Jedan od recepata u stvaranju novih svjetova svakako je umrežavanje, a najbolji primjer dali su Michael Elmgreen & Ingar Dragset kustoskim konceptom *The Collectors* spojivši danske i nordijske zemlje i stvorivši vidljivu zajedničku frontu kulturne politike i razmjene. Demonstracija putem široka spektra medija pretvorila je granične zone u zone igre, razmjene i razumijevanja.

Nadalje, vrlo su cijenjeni izleti izvan "bijele kocke" , što potvrđuje i Zlatni lav *Tobiasu Rehbergeru,* njemačkom umjetniku za izvedbu kafeterije, tako da nismo ni shvatili da nije riječ o *designu*, nego o umjetnosti. *Kunsthistoričarska* ideja ovog svijeta već je uobličena i pojašnjeno nam je da se događa *šift* i socijalna-komunikacija postaje umjetnička praksa. Hmmm. Ali Zlatni lav s krilima je tu, leti i osvaja nove granice socijalne osviještenosti, jer ako venecijanski *mejnstrim* prihvaća to kao novu odrednicu, i nov pomak u standardu je na pomolu.

Novi svjetovi isto tako podrazumijevaju bajke, fantazije, preispitivanje povijesti, multietičnih i inih identiteta putem inovativnih tehničkih dostignuća i pomake ne bi li se bolje reflektirali osjećaji srama, izdvojenosti rasnih i seksualnih stereotipa.

MOĆNI POKAJNICI Prema viziji nekih umjetnika u stvaranju novih svjetova trebalo bi se baviti i problemom bešćutnih kopiranja identiteta, krivih prijevoda i proglašavanja novih originala bez navođenja izvornika. Roberto Cuoghi jedan je od umjetnika koji problematizira prijevod u Orijentalnom vrtu zvukova. Nimalo nismo iznenađeni izborom najboljeg nacionalnog paviljona – najboljim je proglašen paviljon Sjedinjenih Američkih Država s izložbom Brucea Naumana. Žiri u sastavu Jack Bankowsky (USA), Homi K. Bhabha (Indija), Sarat Maharaj (Južna Afrika), Angela Vettese (Italija, predsjednica) i Julia Voss (Njemačka) nagradu je dodijelio *moćnim pokajnicima* čija politika stvaranja svjetova ima novu kulturnu politiku u pozadini.

I napokon, INTERNET! Prvi put u povijesti internetu je dodijeljen novosagrađeni Internetski paviljon. Iako nagrizen, ali još entuzijastičan, internet je na velika vrata ušao u Arsenal i najavio redefiniranje fizičkih, geografskih, jezičnih i nacionalnih obilježja i propucavanje šavova nacionalnih paviljona. Provjerite *Pedigli-oneinternet.com i/ili Biennale.net*. Je li se dogodilo nešto novo, hoće li nas *Stvaranje svjetova* pomaknuti u novu eru kulturne demokracije?! Danas, 114 godina kasnije (s obzirom na datum osnutka *Mostre* u Veneciji i gradnje nacionalnih, često ikoničkih paviljona u *Giardinima*), ideja stvaranja svjetova trebala bi propucavati šavove nacionalnih prezentacija i čini se da to i čini, ali s namjernim zatezanjem i s kulturnom industrijom kao figom u džepu. Pažljivim iščitavanjem simbola uviđa se, možda više nego prije, piramidalni oblik koji je pred našim očima vizualizirao i Peter Greenaway i učinio povratak Veroneseova *Vjenčanja u Cani* veličanstvenim.

Svakako ne propustite Singapur i odu zlatnom dobu kinematografa, *Iceland The End*, izložbu srpskih umjetnika, Ruski paviljon i kako su tamnošnji umjetnici *Pobijedili budućnost*, Turski paviljon te promotivne aktivnosti za rujanski Istanbulski bijenale (u organizaciji zagrebačke udruge za vizualnu kulturu WHW!!!), kolateralne izložbe *Unconditional love* i *Fearless society*, i veliku izložbu Jana Fabrea. Osobni izbor autora najboljeg teksta jest: Roman Odak i *Loop*. I, recimo, jedan klasični primjer super ispolirane kolateralne kustoske izložbe *Mapping the Studio* Fondacije Francois Pinault, kako bismo bili upućeni u sudbinu onih umjetnika koji se izdignu iz nacionalnog i postanu zvijezde ustroja.

— NAGRADA ZA NAJBOLJI NACIONALNI PAVILJON DODIJELJENA JE PAVILJONU SAD-A, moćnim pokajnicima ČIJA POLITIKA STVARANJA SVJETOVA IMA NOVU KULTURNU POLITIKU U POZADINI —

STATISTIKA Po povratku u Hrvatsku pročitala sam nekoliko napirlitanih tekstova koji iskrivljuju percepciju čitatelja o veličini, važnosti i nastupu hrvatskih umjetnika na Biennalu. Povratkom u sadašnjost i paralelni svijet palo mi je na pamet da svi novi i stari, nedavno izabrani, gradonačelnici hrvatskih gradova vjerojatno znaju za Bijenale u Veneciji; godine 1893. venecijansko gradsko vijeće s gradonačelnikom Riccardom Selvaticom donosi rezoluciju o pokretanju bijenalnih umjetničkih izložbi. Mnogo godina kasnije misao o kulturnoj prijestolnici iz koje se odašilje u svijet poruka o stvaranju novih svjetova održala se i emitira i dalje. Jednostavnim statističkim prikazom možemo steći uvid u količinu motivacijske energije koja se pokreće i materijalizira u:

320 000 posjetitelja (2007), predviđa se još veći broj posjetitelja u 2009;

34 000 profesionalaca u četverodnevnoj ceremoniji *vernissage*a;

150 dana kulturnoumjetničkih sadržaja;

1 400 000 kn koje su platili porezni obveznici da bi Hrvatska sudjelovala na Bijenalu;

6,5 EUR vožnja vaporetom u jednom smjeru;

4776 karata prodanih prvog dana Bijenala;

3774 novinara na predotvorenju, od toga 2626 međunarodni *press*;

90 umjetnika u glavnim izložbama;

77 zemalja učesnica u paviljonima;

44 kolateralna događanja;

6000 m2 Arsenala, i Talijanski paviljon koji je s 800 narastao na 1800 m2●

IDEOLOŠKA POZADINA "NAŠE" POSEBNOSTI

IZLOŽBENE CJELINE Poticaji iz prirode, Mikropejzaži, Metafore prostora I Pobude iz vlastite nutrine OBRAĐUJU TEMU KRAJOLIKA U HRVATSKOM APSTRAKTNOM SLIKARSTVU NA POČETKU DRUGE POLOVICE 20. STOLJEĆA

Alternativni krajolici, '50te i '60te – Od prirode do vizije, Umjetnički paviljon, Zagreb, od 7. svibnja do 14. lipnja 2009.

ANA KRŠINIĆ LOZICA

Izložba *Alternativni krajolici, '50te i '60te – Od prirode do vizije*, otvorena u Umjetničkom paviljonu, predstavlja slike autora koji su '50-ih i '60-ih u burnu razdoblju na domaćoj kulturnoj sceni kada je u središtu interesa bilo redefiniranje umjetničkih konvencija i pretpostavljene uloge umjetnosti u društvu pripadali struji koja ne radi radikalan raskid s tradicijom (kao što to čine Exat, individualni umjetnici enformela ili Nove tendencije), ali koja ipak raskida s realističkim izričajem, nastavlja liniju modernizma i isto tako unosi neki *novum* u domaću slikarsku tradiciju. Autorica koncepcije izložbe, postava i popratnog teksta u katalogu, povjesničarka umjetnosti Ivanka Reberski predstavlja ovom izložbom krajolike koji uspostavljaju vrlo kompleksan odnos kako prema slikarskoj tradiciji tako i prema slikarskoj suvremenosti. Oni naime raskidaju s manirom/poetikom socrealizma koja im je neposredno prethodila te posežu s jedne strane u domaću i europsku prijeratnu tradiciju kako bi je revalorizirali, pronašli niti koje će nastaviti i kako bi rekonstruirali vlastitu ishodišnu poziciju, a s druge strane dotiču se i sebi suvremenih slikarskih tokova, kao što su enformel, tašizam, lirska apstrakcija itd. Uz djela slikara poput Marina Tartaglie, Otona Postružnika, Frane Šimunovića i Zlatka Šulentića, koji su počeli stvarati u prvoj polovici 20. stoljeća, izložene su slike pripadnika srednje generacije – Ede Murtića, Otona Glihe, Ante Kaštelančića, Zlatka Price, Borisa Dogana, Alberta Kinerta, Ljube Ivančića, Šime Perića i Ive Dulčića, kao i slike mlađe generacije koja je na likovnu scenu stupila sredinom `60-ih, poput Biserke Baretić, Ordana Petlevskog, Josipa Biffela, Nikole Koydla, Eugena Kokota i Zorislava Drempetić-Hrčića.

INDIVIDUALIZIRANI UMJETNIK ILI KOLEKTIVNA AKCIJA Karakteristika koja objedinjuje izložene krajolike njihova je raznorodnost, prouzrokovana činjenicom da slike ne slijede direktno tradiciju, niti slijede doslovno strujanja sa zapadne umjetničke scene, nego traže vlastitu ishodišnu točku preispitujući svoju poziciju. Nijedna od izloženih slika ne pripada isključivo jednom stilskom obrascu, ne nastavlja samo jednu nit iz slikarske tradicije – svaka je od njih čvorište svjesno odabranih i osebujno reinterpretiranih utjecaja kojih se dotiče. Ivanka Reberski u katalogu kao osnovnu karakteristiku izloženih djela ističe upravo vlastiti, individualni stil koji svaki od autora razvija. Osnovna je namjera izložbe, navodi dalje, "izvući iz depoa autonomne vizije i samostalne likovne evolucije, na koje se u zadnje vrijeme zaboravilo zbog zaokupljenosti avangardom". Reberski ističe kako su transformacije u djelima slikara "sporijeg razvoja", koji nisu odmah preuzeli apstrakciju, nego su polako tražili vlastit izričaj, iako mnogo polaganije, bile i mnogo individualnije od avangardnih tendencija. Ako zanemarimo činjenicu da je jedno od osnovnih počela avangardi negiranje umjetnikove individualnosti u ime kolektivne akcije ili masovne proizvodnje, što povlači za sobom pitanje koliko je opravdano kriterije utemeljene na građanskom poimanju umjetničkog djela kao jedinstvena auratična objekta primijeniti na valoriziranje avangardi, taj mi se argument Ivanke Reberski ipak čini vrijednim pažnje. Naime, nerijetko su kritičari kao argument za valorizaciju nečijeg rada isticali njegov odnos prema suvremenim umjetničkim strujanjima u svijetu – tako je npr. Jerko Denegri ("EXAT-51 u europskom mjerilu", *Umjetnost konstruktivnog pristupa: Exat 51 i Nove tendencije*, Horetzky, Zagreb, 2000.) u prilog djelovanju grupe Exat isticao njihovu istodobnost drugim grupama u Francuskoj ili Italiji koje su imale sličan program, dakle aktualnost Exat-a postavljala se kao vrijednosni kriterij, dok je s druge strane tradicionalna kritika otjelovljena u Grgi Gamulinu istoj toj grupi osporavala kredibilitet na osnovi njihove 40-godišnje zakasnjelosti u odnosu na povijesne avangarde, što je bio argument koji je apriori trebao diskvalificirati djelovanje grupe. Čini mi se značajan način na koji Ivanka Reberski postavlja odnos periferije i centra (odnosno hrvatske likovne scene u odnosu na zapadne trendove) u kojem kao kriterij vrednovanja postavlja doticaj s tradicijom i suvremenim kretanjima u svijetu, ali i kreativan odmak od njih, njihovu reinterpretaciju s vlastite pozicije. Specifična društvena i politička situacija u tadašnjoj Jugoslaviji, kao ni prethodno razdoblje rata i poraća, ne interpretira se kao kamen spoticanja koji je usporio evolutivni tijek hrvatske umjetnosti u odnosu na neke od kretanja na zapadnoj umjetničkoj sceni koji su slijedili liniju modernizma, pa se eto trebalo požuriti da se to nadoknadi, nego kao konkretna situacija koja je određene slikare primorala da traže vlastitu tradiciju, poziciju, poetiku, osobni stil, da bi upravo to polagano preispitivanje postalo preduvjetom kreativna odmaka.

SLIKA PRIRODE SVEDENA NA IKONIČKE ZNAKOVE Pod naslovom *Alternativni krajolici* objedinjeni su tako Ivančićevi posve figurativni krajolici koji evociraju simbolističke krajolike spojene u začudnu kombinaciju s enformelističkom obradom površine, Biffelovi isto tako figurativni metafizički prostori, kao i slike Zlatka Price, Šime Perića, Eugena Kokota i Nikole Koydla koje bi bile posve apstraktne da nije njihovih naslova koji upućuju na ishodišne motive, kao i krajolici Glihe, Šimunovića ili Tartaglie koje su zaustavljene u postepenoj redukciji od figurativnog k apstraktnom. Kao naslov izložbe kustosica preuzima termin Grge Gamulina kojim on označava krajolike koji su se od običnog i svakodnevnog prikaza izdigli do metafora ikoničkog značenja. Gamulin u svom tekstu *Alternativni krajolik* (*Na Itaci svijet otajni*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1990.) ističe kako je specifičnost tog krajolika ta da se nalazi na granici između svijeta i nesvijeta, zapažaja i izmišljotine, krajolika i beskraja bez lika (tj. apstrakcije). U skladu s tom vrlo aproksimativnom definicijom izložba je podijeljena u nekoliko cjelina: na pejsaže koji kreću od prirode kao poticaja, na pejsaže koji su metafora prostora, mikropejsaže i one pejsaže koji su vizije nekog imaginarnog prostora.

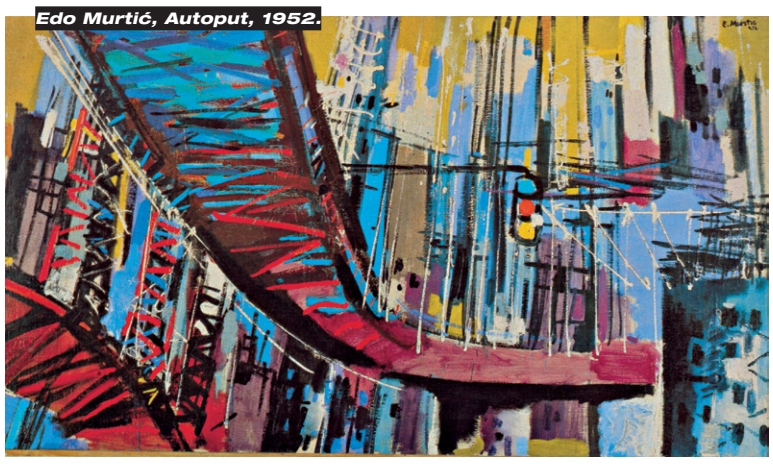

Edo Murtić, Autoput, 1952.

Vrlo problematičnim dijelom postava čine mi se dvije slike, *Fantazija oronulog zida* Marijana Detonija iz 1938. i *Moj rodni kraj* Ljube Babića iz 1936. One su postavljene odmah kod ulaza u izložbeni prostor, kao prve u nizu, kao anticipacije alternativnih krajolika, tj. kao ishodišna točka na čijoj bi pozadini posjetitelj trebao gledati čitavu izložbu. Te dvije anticipacije bile su već navođene u stručnoj literaturi i postale su općim mjestom domaće povijesti umjetnosti, no smatram da su vrlo diskutabilne i da imaju određenu ideološku pozadinu koja postaje sasvim očita na primjeru ove izložbe. Zdenko Rus je tako (*Apstraktna umjetnost u Hrvatskoj 1*, Split: Logos, 1985, str. 27) *Fantazije oronulog zida* proglasio anticipacijom lirske apstrakcije i enformela koji se u svijetu javljaju deset godina kasnije, čime ustvari izvrće uzročno-posljedične veze, odnosno uspostavlja ih tamo gdje ih nema. Detonijeva slika je bez sumnje zanimljiva jer je istodobno posve konkretna i posve apstraktna, ali upravo zbog toga teško da bi se mogla svrstati u lirsku apstrakciju, a još manje ima veze s enformelom (i egzistencijalističkom pozadinom enformela) koji nastaje u specifičnoj poslijeratnoj situaciji. Ona sasvim sigurno jest jedan od mogućih uzora kasnijoj generaciji, ali ne može se smatrati nužnim ishodištem kasnije apstrakcije u nas, a to se takvim postavom unutar izložbe upravo i čini. Drugu anticipaciju postavio je Igor Zidić ističući kako pejsaži Ljube Babića prvi uvode ptičju perspektivu u hrvatski pejsaž, i koja stoga otvara posve novu perceptivnu optiku na kojoj su se formulirale Glihine *Gromače*, Šimunovićevi kamenjari kao i krajolici Dulčića, Postružnika, Kokota i Koydla. No krajolik prikazan iz ptičje perspektive već odavno je prisutan u pejsažima iz svjetske povijesti umjetnosti, i pretpostaviti kako su se slikari poput Glihe ili Šimunovića nužno nastavljali na baš taj Babićev pejsaž znači suziti njihovu mogućnost nadovezivanja isključivo na domaću tradiciju kao na njihovo jedino moguće polazište. Ptičja vizura jednog tradicionalnog krajolika poput Babićeva ne može biti dovoljan argument da se tu sliku postavi kao ishodište alternativnog pejsaža, jer nije riječ ni o kakvu novu postupku u kontekstu svjetske povijesti umjetnosti (tako npr. Jean Dubuffet 1940-ih radi pejsaže viđene iz ptičje perspektive, a koji bi se bez zadrški mogli uvrstiti u kategoriju alternativnog pejsaža po tome što su ujedno apstraktni i figurativni, i po tome što sliku prirode svode na ikoničke znakove). U tekstu kataloga Ivanka Reberski tu liniju što kreće od Babića provodi preko Glihinih gromača sve do mikropejsaža, do slika koje gotovo posve apstraktnim formama evociraju neke geomorfološke strukture (poput kamena Mile Kumbatović).

MIT O OPOZICIJI APSTRAKCIJE I FIGURACIJE Iza takva postava izložbe i popratnog teksta leži već spominjan Gamulinov tekst *Alternativni pejsaž*, koji Ivanka Reberski navodi kao jedno od polazišta izložbe, u kojem on objeručke prihvaća Zidićevu anticipaciju kao ishodište drugačijeg tipa pejsaža u hrvatskih slikara čije je izvorni pronalazak upravo diverzifikacija vizura kao "naša *differentia specifica* u kojoj se prepoznaju oblici naših regionalnih oznaka, ali i slikara samih". Ideološka pozadina takva tumačenja prilično je očita: nategnute sličnosti interpretiraju se kao uzročno-posljedične veze kako bi se retroaktivno uspostavio kontinuitet hrvatske likovne tradicije zatvorene u sebe samu, temeljen na jedinstvenoj liniji razvoja koja bi trebala pokazati specifičnost "hrvatskih slika krajolika" u odnosu na one "strane". Određeni postupak, kao što je u ovom slučaju pomaknuta perspektiva, ne tumači se kao ono što jest – dakle postupak kojim se koristi nekolicina naših slikara/ica – nego se indukcijom proširuje do "našeg izričaja" kojim se koriste slikari koji polaze od "našeg" tla, specifičnosti hrvatskog krajolika (kojeg se Ivanka Reberski nemali broj puta dotiče u tekstu kataloga), do općenite karakteristike hrvatskog slikarstva koja stvara identitet određenog prostora i vremena.

Tako se takvim postavom razvoj hrvatskog slikarstva od 1930-ih do 1960-ih prezentira javnosti kao da je zatvoren sâm u sebe. Sva kompleksnost mnoštva linija i raznih tradicija na koje se slike nastavljaju, polazišta koja rekonstruiraju, tokovima u suvremenom stranom slikarstvu koje reinterpretiraju, zanemareni su u korist jedinstvene razvojne linije koja bi trebala objasniti originalnost tih slika. U elaboraciji izložbe naglašava se smještenost alternativnih krajolika na cezanneovskoj i mondrianovskoj liniji razvoja od prirode k apstrakciji, koja je u prvoj polovici 20. stoljeća formirala mit o binarnoj opoziciji figuracije i apstrakcije kao o dvama isključivim principima (a koji se počinje razarati već početkom '50-ih pojavom druge figuracije u Francuskoj), a nisu naznačene mnoge povijesne niti koje u obliku asocijacija i evokacija vode iz samih slika u razne stilove i poetike na koje se slike nastavljaju i koje transformiraju, mimo bilo kakvih binarnih podjela, što bi možda čak – za razumijevanje njihove originalnosti – bilo važnije●

Emitirano u emisiji* Triptih *III. programa Hrvatskoga radija.

čudna šuma

SENZACIONALNA NAGRADNA IGRA! OSVOJI DRŽAVU!

SAMO U ZAREZU SPEKTAKULARNA NAGRADA ZA SRETNOG DOBITNIKA POPULARNOG KVIZA ZNANJA

NENAD PERKOVIĆ

Ne treba ni napominjati u čemu je senzacionalnost nagradne igre koju upravo pokrećemo. Do sada nitko nije ponudio državu kao glavnu nagradu. Naravno, svi vi koji se budete uključili u ovaj kviz znanja morate imati na umu kako nas Ustav donekle nespretno ograničava pa Državu nećete moći dobiti u trajno vlasništvo, nego samo na upravljanje u određenom roku. Na vama je da u tom roku promijenite ustav i zadržite Državu u trajnom vlasništvu, ili da na najbolji mogući način iskoristite za sebe taj period. Inače bismo svi zajedno koketirali s veleizdajom, a to još nije privlačno kao što bi bila neka uobičajena velerasprodaja.

PRAVILA IGRE

Pravila igre su vrlo jednostavna. Pažljivo pročitajte sva tri pitanja, zaokružite jedan od četiri ponuđena odgovora. Ako ste na sva tri pitanja točno odgovorili, pošaljite nam odgovor na kuponu. Ako niste točno odgovorili, pošaljite odgovore Ministarstvu kulture, ili obrazovanja, ili kojem god nalazite da je prikladno.

1. PITANJE

Pažljivo pročitajte ovu pjesmu u kojoj nedostaje ime autora i godine posvete.

Xxxx Yyyyy:
KIP DOMOVINE.
(xxxx. - yyyy.)

U ovoj zemlji mrtvih kapitala
i mrtva stida, pognutijeh šija ;
u zemlji, kojom tako bujno klija
plod zločinački posijanih zala ;

u ovoj zemlji traženih kretena,
u zemlji mračnih tamnica i jada,
u kojoj ne bje nikada no sada
veselja manje, tužnijih vremena ;

u ovoj zemlji razaranih nada,
u zemlji mnogih rodoljubnih riječi,
gdje mjesto pravde ostruga još zveči,
gdje istina po zakonima strada –

Zar ima ovdje štogod, da se voli,
u ovom raspu snage i poštenja,
pod pepelom tim ima l' štogod vrijenja,
rad čega vrijedi živjet uz sve boli?

Ja ne volim te Hrvatske, što vide
sad oči naše, što je zablaćena
ko najgora i izgubljena žena . . .
Ja volim o n u Hrvatsku što ide,

što tek je stvorit treba iz nas samih,
što ne će biti kukavica sinja ;
ja volim iskru , koja skrito tinja,
da današnju nam njeni spale plami.

To volim u toj zemlji paradoksa,
gdje voljet treba ono, čega nema,
a mrzit, čega siti smo posvema . . .
- - - - - - - - - - - - - - -

Odgovorite: koje godine trebaju stajati u zagradi ispod naslova?
a) 1911. – 1912.
b) 1941. – 1942.
c) 1971. – 1972.
d) 2011. – 2012.

2. PITANJE

Zlosretni pjesnik ubrzo je mobiliziran, a neposredno prije toga napisao je i ovu pjesmu:

Cinizam

Mrtva je nada — a dalek je put
u kraje, gdje ću poginut...

Pomriješe dragi rodjaci duše —
i nemam suza, da nade ih suše....

Bijeda me zove i pogled plah —
i ja na sve to ne zaplakah...

Sve sam to gledo ko igru lijepu
sa smijehom na usni i s rukom u džepu....

Odgovorite: pjesnik je mobiliziran u...

a) K.u. K. domobranstvo
b) ustašku legiju pod Staljingradom
c) HVO
d) NATO kontingent u Afganistanu

Osim domoljubne poezije snažnih osjećaja i refleksivne u kojoj se, vidjeli smo iz primjera, cinično poigrava motivom džepnog bilijara neposredno pred polazak direktno u junačku smrt, pjesnik je pisao i socijalnu poeziju, pa smo je radije odabrali za treće pitanje, jer je pejzažna lirika poprilično dosadan i neatraktivan žanr, izuzmemo li Japance i njihov haiku.

3. PITANJE

POD VEČER.

Za danas sam gotov – svršio sam zvanje
i idem svojoj curi,
da započnem s njome toplo milovanje,
da krvca hrlo žilama pojuri.

E, i ja sam takav ko sva ljudska čeda
i narod birokrata –
Ja radim, a na mene stroga zuri bijeda,
da me jeza hvata.

I kad znoj pocuri – umoran se hvatam
koje svijetle misli, uspomene ili
sav prokunem svijet, te mu sudbu gatam
jadnu, neka i on ispod trha cvili...

A onda se smijem: ludo nastojanje!
Uzrujana krvca žilama pojuri –
za danas sam gotov – svršio sam zvanje –
idem svojoj curi....

Odgovorite: sve tri pjesme objavljene su u:

a) HML
b) EPH
c) KGB
d) LSD

DRŽAVA ČEKA NA VAS! POŽURITE!

Nakon što ste zaokružili točne odgovore, na dopisnici nam pošaljite svoje točne podatke i to točno do roka, dan prije izlaska idućeg broja.
Netočne odgovore pak šaljite ministarstvu po svom izboru.
Sretni dobitnik/ica osvaja do sad nevidenu nagradu! Vlastitu Državu.
(Tko pošalje ime pjesnika kao dodatni odgovor, dobit će u extra-super izvlačenju utješnu nagradu u obliku neke županije ili grada ili općine, već prema raspoloživosti na zalihama).

Čemu se mučiti nesnosnom i mukotrpnom političkom karijerom? Pokažite svoju izvrsnost u društvu znanja i osvojite državu ODMAH!

IBEROROMANSKE KNJIŽEVNOSTI

RAZGOVOR: INMA LUNA, SÉCHU SENDE, JOSÉ LUÍS PEIXOTO, MÀRIUS SERRA I XANDRU FERNÁNDEZ

BOLJE NEGO IKAD

PETERO KNJIŽEVNIKA S PIRINEJSKOG POLUOTOKA GOVORI O KNJIŽEVNOSTIMA NA NJIHOVIM JEZICIMA, NJIHOVU KNJIŽEVNOM STVARALAŠTU I DOJMOVIMA KOJE ĆE PONIJETI IZ HRVATSKE

IVANA LONČAR

U sklopu *III. dana iberoromanskih jezika i kultura* ove smo godine ugostili pet književnika s Pirinejskog poluotoka. I dok je prošle godine u središtu zbivanja bila poezija, ove smo godine Iberoromanske dane posvetili kratkoj priči. Nakon čitanja i druženja sa zadarskom književnom publikom u utorak, 12. svibnja 2009. u zadarskom Arsenalu razgovarali smo s četvero od njih. Književni su protagonisti *III. dana iberoromanskih jezika* bili španjolska novinarka, spisateljica i pjesnikinja Inma Luna, galješki pisac, aktivist i jedan od članova *Galješkog cirkusa buha*, krotitelj buha Séchu Sende, jedan od najpoznatijih portugalskih književnika mlađe generacije José Luís Peixoto, katalonski pisac i kolumnist Màrius Serra i jedan od najznačajnijih autora druge generacije asturijskog književnog preporoda Xandru Fernández. Màrius Serra, koji je zbog ozbiljnih obiteljskih problema u posljednji trenutak morao otkazati gostovanje, na pitanja nam je odgovorio mailom.

SÉCHU SENDE: — NA BLOGU MOGU PISATI NA REINTEGRACIONISTIČKOJ PRAVOPISNOJ NORMI, ŠTO INAČE U GALICIJI NIJE DOPUŠTENO, DOK LJUDI NA BLOGU TO VIDE KAO NEŠTO POSVE UOBIČAJENO —

ZADAR - CENTAR PIRINEJSKOG POLUOTOKA

Je li ovo prvi put da ste u Hrvatskoj i kako Vas se dojmila manifestacija III. dani iberoromanskih jezika i kultura?

Inma Luna: Bila sam vrlo sretna i iznenađena kad ste me pozvali i zaista nisam vjerovala da ću u osam mjeseci dvaput posjetiti Zadar. Prvi sam put bila u Hrvatskoj s Anom Pérez Cañamares u sklopu projekta *Približavajući obale* (*Acercando las orillas*), a ovoga sam puta imala priliku upoznati i druge autore. Oduševljena sam zadarskim studentima koji sudjeluju u radionicama književnog prevođenja, a zadarska je hispanistika puna neobičnih i osebujnih, vrlo zabavnih ljudi čiji je entuzijazam zarazan.

José Luís Peixoto: Za mene je osobito zanimljiva činjenica da smo došli ovamo u Zadar upoznati ljude koji su nam geografski tako blizu, no na Pirinejskom poluotoku odakle dolazimo nemamo se prilike viđati. To se osobito tiče Portugala, u kojem postoji klišej da su ljudi koji žive u zemlji koja nas okružuje naša braća, no da bi se to bratstvo ostvarilo i da ne bude samo puka fraza, treba učiniti još mnogo toga. Mnogo je toga što ne znamo jedni o drugima, o našim jezicima, i ne samo književnosti, nego i umjetnosti i kulturama općenito.

Više i ne znam koliko sam puta bio u Hrvatskoj. Došao sam davno, zbog *ljubav*, prije nekoliko godina imao sam djevojku odavde i zato sam istraživao ovu zemlju i nekoliko je puta posjetio. Danas imam mnogo prijatelja u Hrvatskoj, čak i malo govorim hrvatski; dobro, zapravo ne govorim, ali razumijem što ljudi govore. Trebao bih još dosta vježbati jer hrvatski je težak jezik nekomu komu je materinski jezik romanski. Moja mi djela na hrvatskom jeziku odlično zvuče, jer znam jezik, i tu valja istaknuti važnost prijevoda. Autor mora imati vjere u prevoditelja jer je vrlo teško prevoditi, volim slušati svoje prijevode, no sva je zasluga na prevoditeljima, tim tihim, ali velikim herojima književnosti.

Xandru Fernández: Moj prvi dojam... Iznenađen sam Sveučilištem, studentima, energijom koju ste u uložili u ovu manifestaciju i odazivom koji ima u tako malom mjestu, malom u najpozitivnijem smislu riječi. Vjerujem da José Luís ima pravo jer se osobito Portugalci tako osjećaju. Naime, da bi na Pirinejskom poluotoku Asturijac stupio u kontakt s Galježaninom, Kataloncem ili Portugalcem, mora otići u Madrid, a u Madridu obično stoji natpis *Danas ne primamo stranke* i zato ta komunikacija nije ni tečna ni izravna i iz tog ju je razloga čudesno pronaći ovdje. Jutros, dok sam šetao gradom, pomislio sam da je ovo centar Pirinejskog poluotoka u Dalmaciji, kao neka protuteža Madridu, protiv kojeg kao grada nemam ništa.

Séchu Sende: Čim sam stigao u Zadar, oduševila me velikodušnost ljudi. Ljudi su zaista velikodušni, i to ne samo na riječima i u književnosti, nesebično daju, kako ideje tako i emocije. Tako sam i ja poželio učiniti isto, biti velikodušan, podijeliti s ljudima način na koji živim svoju književnost i svoj jezik. U tom smislu ovdje sam pronašao vrlo dinamične i društveno angažirane ljude.

TRENUTAČNO STANJE KNJIŽEVNE PRODUKCIJE

Što mislite o trenutačnom stanju u književnostima na vašim jezicima i kakve su nove generacije autora koji pišu na španjolskom, portugalskom, katalonskom, galješkom i asturijskom jeziku?

Màrius Serra: Aktualna je katalonska književnost u ekspanziji. To je književnost vrlo konsolidirane pjesničke tradicije i različitih proznih žanrova. Postoje deseci sjajnih autora u svim žanrovima i uspiju li se oduprijeti marketingu izdavačkih kuća i nastave li svojim putem, smatram da bi mogli postići prepoznatljivost koja im se u Španjolskoj oduvijek nijekala.

Inma Luna: Aktualna španjolska književnost boluje od globalizacije, uniformiranosti o kojoj je danas Séchu govorio u svojoj priči, izloženi smo invaziji multinacionalnih kompanija i izdavačkih kuća. Što se može vidjeti u izlozima knjižara u Španjolskoj? Ono što se vidi u svim izlozima knjižara: bestseleri koji ostavljaju bez daha, nastavak *Da Vincijeva koda*, *Dječak u pidžami na pruge* i još tri-četiri takva naslova koje svi čitaju i kupuju. Što se događa s knjigama u knjižarama? Vrlo su kratka životnog vijeka, traju, ako uopće i dođu do izloga, najviše 15 dana. To se osobito događa knjigama koje objavljuju mali ili razmjerno mali izdavači koji nemaju kapacitet marketinga i prodaje i nisu dostupni širem krugu čitatelja.

Što se događa u španjolskoj književnosti? Po meni vrlo zanimljive stvari. Mene osobno jako zanima književnost koju pišu žene, koju ne zovem ženskim pismom, mislim da je to ravnopravna književnost jer pisci bez obzira na spol pišu iz aspekta trenutka i života u kojem živimo i čini mi se da i muškarci i žene imaju puno toga reći. Temeljni problem koji vidim jest taj kako ta nova književnost dolazi do svojih čitatelja, jer tržište vrvi velikim izdavačima koji su od toga napravili još jedan dobar posao, kao što se može napraviti od prodaje riječi (aludira na Séchuovu priču *Tvornica riječi* "posvećenu" galješkom Inditexu, korporaciji koja ima Zaru, Bershku i brojne druge odjevne marke, *op. ur.*), a tako i od prodaje knjiga.

José Luís Peixoto: Ja mislim da je aktualna portugalska književnost dobra zdravlja i da se nalazi u trenutku u kojem nikad nije bila, dolazi do nekih drugih mjesta. Poezija u Portugalu još ima veliku tradiciju, i mislim da i dalje slijedi ono što se odavno radilo, i to na visokoj razini; proza je sve više prepoznata, ne samo preko svjetski poznatih imena kao što su José Saramago, Lobo Antunes, nego i nekih mlađih autora koji su počeli objavljivati 2000. godine. Ono što je specifično za aktualnu portugalsku književnost jest to da najvažniji događaj u

nastavak na stranici 22 —

III. DANI IBEROROMANSKIH JEZIKA I KULTURA NA SVEUČILIŠTU U ZADRU

Diversos són els homes i diverses les parles ["Različiti su ljudi i različiti njihovi govori"], zapisao je veliki katalonski pjesnik Salvador Espriu u svojoj zbirci *La pell de brau* (*Bikova koža*). Pod *bikovom kožom* Espriu je mislio na Španjolsku koju u svojim stihovima zove *Sepharad*, kako su je nazivali neki od njenih prognanih sinova, Španjolsku koja u to vrijeme živi pod diktaturom koja se upinje izbrisati svaku različitost.

No, Španjolska je zemlja različitosti u kojoj se govori mnoštvo jezika. Po najnovijim podacima, u Barceloni se govori više od dvjesto jezika, a neće biti drukčije ni u Madridu ili Valenciji. Od tih jezika na Odsjeku za iberoromanske studije Sveučilišta u Zadru moguće je studirati tri: u prvom redu kastiljski (španjolski), kao obvezni jezik, a onda i katalonski i galješki, kroz veliki broj izbornih kolegija. Izborni kolegiji iz portugalskog jezika omogućuju studentima da ga upoznaju u istom opsegu kao katalonski i galješki.

Obuhvativši na taj način sve iberoromanske jezike, Sveučilište u Zadru svrstava se u malu, ali uglednu grupu europskih sveučilišta (Basel, Liverpool, Padova, Paris III-Sorbonne Nouvelle, Tübingen, Venezia i neka druga) na kojoj su zaživjeli iberoromanski studiji. Njihov je glavni cilj omogućiti studentima da unutar jednog studijskog programa steknu prilično cjelovit uvid u jezično i kulturno bogatstvo u prvom redu Španjolske, a onda i cijelog Pirinejskog poluotoka.

Sveučilište u Zadru već treću godinu zaredom organizira manifestaciju *Dani iberoromanskih jezika i kultura*.

nastavak na stranici 29 —

— nastavak sa stranice 21

novijoj portugalskoj povijesti – *Revolucija karanfila* iz 1974. više i ne utječe na nju. Ova novija generacija razlikuje se po tome što nije proživjela revoluciju i nema svijest o tome kakvo je društvo bilo prije toga. Prije 1974. pisac koji je pisao o kolonijalnom ratu, što ga je Portugal vodio u Africi, bio je jednako političan kao i onaj koji je pisao o cvijeću, jer ako je pisao o cvijeću, onda nije pisao o kolonijalnom ratu, cenzuri i svim tim tada još gorućim pitanjima u portugalskom društvu. Oni koji sada pišu, a u koje se i ja sam ubrajam, rođeni su poslije toga i zbog toga su na neki način u pisanju mogli izabrati neki put koji je nužno vrlo individualiziran jer svatko o nas ima individualna, drukčija iskustva, a u isto vrijeme to je i odraz individualizma koji je vrlo prisutan u globalizaciji modernih zapadnih društava od kojih ni Portugal ne može pobjeći. Danas se portugalski pisci sreću na književnim susretima, ne kao što su se družili prije, i to ima i pozitivnih i negativnih strana. No mislim da nemamo zašto žaliti, jer su i u Hrvatskoj sada već prevedeni i objavljeni brojni autori, i to ne samo Saramago, nego i neki mlađi, što je vrlo pozitivno i čini mi se jako dobrim.

NIKAD BOLJE NEGO SAD

Xandru Fernández: Aktualna asturijska književnost jest asturijska književnost jer u strogo književnom smislu nikad nismo bili bolje nego što smo sad. Za mene je vrlo indikativno to što sam došao ovamo i našao prijatelje s Poluotoka koji su pročitali neke autore koji pišu na asturijskom. To se u povijesti ne bi dogodilo ni u jednom drugom povijesnom trenutku, to je fenomen posljednjih 30 godina. Postoji velik broj sjajnih pisaca koji će sigurno imati relativnu nesreću da ih ne upoznaju izvan Asturije. No nema veze. Mi to razumijemo, mi pišemo na malom jeziku u vrlo maloj zemlji i naviknuli smo živjeti s velikim brojkama i velikim imenima. Ja se na primjer smatram razmjerno obrazovanom osobom, no ne mogu nabrojiti nijednog korejskog, vijetnamskog, jemenskog ili nigerijskog autora i to nije tragedija. Vjerujem da u svim tim zemljama i jezicima ima pisaca koji bi nam se svidjeli. Takav je svijet. Skup okolnosti koje se spoje kad se to dogodi i ne spoje onda kad nije trebalo tako biti. Naučeni smo mjeriti vrijednost književnosti prema eurocentrističkom modelu zapadne Europe i pet-šest jezika koji određuju kanon. Taj je kanon vrijedan poštovanja, ali bi se sigurno mogao proširiti nekim sjajnim imenima. Da se vratim na temu, asturijska je književnost u svom najboljem trenutku. Nad nama visi Damoklov mač i vjerojatno za 50 godina, ako se ništa ne promijeni, neće biti nijednog živog govornika asturijskog jezika. No nema veze, slijedit ćemo sudbinu Ovidija i Vergilija, studirat će nas kao mrtvi klasični jezik.
Séchu Sende: Osobno smatram da književnost nije samo u knjigama, nego i u nekim drugim okruženjima: hip-hop pjesmama, scenariju spota, predstavi *Cirkusa buha* i, naravno, u pričama koje ljudi pričaju doma i u kafićima. Kao književni sustav to je formalnost koja povijesno ima najveći prestiž i kako ja pišem knjige, katkad se moram ponašati kao pisac. Ovo je jedan od tih trenutaka. U tom smislu u Galiciji imamo probleme koji su sigurno slični onima koje imaju drugi, i one koje su karakterističniji za nas. Galješka je književnost marginalizirana; ako se na drugim jezicima koji nisu mali danas malo čita, onda se na galješkom čita još manje. Postoje i druge mogućnosti. Jedna je od njih da se izravno otvorimo luzofonim zemljama, čiji smo dio. No u našem književnom sustavu postoji nedostatak sloboda jer je naša politička povijest ustanovila ilegalnim i u potpunosti marginalizirala opciju objavljivanja na reintegracionističkoj galješko-portugalskoj pravopisnoj normi. Postoje vrlo kvalitetni pisci kojima je velik problem objavljivati. To vidim kao jednu od mogućnosti otvaranja tržištu i toj vrsti iskustva. Aktualnu galješku književnost, od koje najviše poznajem svoje vršnjake, vidim kao kao književnost svog vremena i svog prostora, kako je govorio Emilio Ferreiro; to je vrlo raznovrsna literatura, sve mi se više sviđa književnost koju pišu žene i mladi ljudi koji ostavljaju iza sebe određene komplekse kojih je sigurno bilo dugo godina, kao što je npr. identifikacija galješke književnosti sa *saudade*, nostalgijom i motivima koji se danas smatraju predrasudama koje često dolaze izvana. Tendencija koja mi se najviše sviđa je kritička, pobunjenička, društveno angažirana, jer u društvu kao što je naše galješko, to je nešto čime možemo doprinijeti otporu prema kulturnoj asimilaciji, ali i društvenoj kreativnosti. Kao i u drugim kulturama, književnost ima brojne oblike: ona je i u stihovima hip-hop, rock i ska pjesama.

INMA LUNA:
— AKTUALNA ŠPANJOLSKA KNJIŽEVNOST BOLUJE OD GLOBALIZACIJE, UNIFORMIRANOSTI, IZLOŽENI SMO INVAZIJI MULTINACIONALNIH KOMPANIJA I IZDAVAČKIH KUĆA —

NOVI PROJEKTI

Na čemu trenutačno radite?

Màrius Serra: Nakon što sam objavio svoj posljednji roman *Quiet*, uzeo sam odmor od književnosti i pišem scenarij za film. Moj će sljedeći književni projekt biti izmišljen roman, potpuno udaljen od mog autobiografskog prostora i to me silno zabavlja.

Kako kombiniraš enigmatiku i strast prema igrama riječima i svoje pisanje?

Màrius Serra: To mi je prirodno, iako sam neko vrijeme živio u dvojbi: ili ću se igrati riječima ili ću pisati ozbiljne stvari. No nasreću, kad sam napisao *Verbàliju*, shvatio sam da nema smisla odvajati jedno od drugoga, kao što nema smisla odvajati predavanja iz jezika od onih iz književnosti. Enigmat je osoba koja se, kao ja, profesionalno bavi izradom verbalnih enigmi. *Rječožder*, kako se volim zvati, jest netko tko je, kao ja, stanovnik zemlje *Verbàlije* i ljubitelj igara riječima.

José Luís Peixoto: Trenutačno radim na svom četvrtom romanu, no osjećam da mi ga je jednako teško pisati kao i prvi, možda čak i teže. Kad pišeš prvi roman, nisi siguran u to što radiš - ja sam tada na primjer pisao o stvarima koje sam već dugo nosio u sebi. Nakon što objaviš prvi, u drugom romanu više ne možeš pisati o tome, ne možeš se ponavljati i sve što radiš u vezi je s onime što si već napravio i tako postaje sve gore i gore. I svaki, ama baš svaki put, moraš raditi ono što ne znaš jer ti ono što znaš zvuči prelako, predosadno. No zadovoljan sam, jer sam pri kraju svog četvrtog romana.

Svi kritičari složno tvrde da je obitelj jedna od najvažnijih tema u tvojim djelima. Je li tomu tako?

José Luís Peixoto**:** Jest, i ja to tvrdim. Tako se dogodilo. Svoj prvi roman, koji je u Hrvatskoj preveden kao *Umro si me*, napisao sam neposredno nakon što mi je umro otac. Bilo mi je jako teško, no mislim da ti sve što ti obilježi život nužno obilježi i pisanje. Za mene je ideja da možeš pisati o nečemu što je apsolutno strano tvojoj biografiji čista iluzija. Ja se i ne želim odvojiti od svog života jer sam uvijek htio pisati o nečemu što poznajem, o nečemu za što vjerujem da vrijedi. Danas je pisanje velika odgovornost, onaj tko piše igra se s vremenom čitatelja govoreći mu da je to što piše vrijedno vremena koje treba utrošiti na čitanje. To možeš raditi samo ako čvrsto vjeruješ u ono što pišeš. Istinski poznajem jedino sebe, druge mogu samo zamišljati. I zato sam počeo s temom koja je meni osobno bila tako teška i tako intimna, nisam mogao odoljeti i morao sam pisati o tome. Godinu nakon toga, vrlo mlad, postao sam otac i to mi je bio velik šok, prestati biti sin i vrlo brzo postati otac. I zato mi je bilo vrlo prirodno pisati o obitelji i odnosima otac-sin i sin-otac. Ti odnosi u sebi sadrže ideju prošlosti i budućnosti. Otac je mjesto odakle dolazimo, a sin budućnost, ono kamo idemo. Za mene su obitelj i vrijeme temeljna pitanja. Ljudi često zaboravljaju da je čovjek, iako o njemu kao vrsti pesimistički govorimo, zaslužan za brojna postignuća: alfabete, jezike, pa i književnost. Moramo imati vjere u čovjeka jer je čovjek postigao velike stvari. Treba vjerovati u budućnost, imati nade, uzdati se u obitelj. Tako ja mislim, no ne znam hoću li do kraja života pisati o tome, ništa mi ne može jamčiti da će biti tako.

Inma Luna: Upravo izlazi drugo izdanje pjesničke antologije pod naslovom *23 Pandore* i nas 23 imamo svojevrsnu turneju Pandora po Španjolskoj, neke se od nas prije nisu poznavale i to nam pruža priliku da se upoznamo, družimo i razmjenjujemo iskustva. Osim toga, radim na svom prvom romanu, u početku mi je bilo teško razmišljati o razvoju radnje i organizirati je, no sad mi se čini da idem u dobrom smjeru. Ja naime pišem vrlo impulzivno i u vrlo kratku roku, za roman sam imala priču koju sam željela ispričati i bilo mi ju je teško usmjeriti, no nadam se da ću do kraja godine završiti roman.

MÀRIUS SERRA:
— RJEČOŽDER, KAKO SE VOLIM ZVATI, JEST NETKO TKO JE, KAO JA, STANOVNIK ZEMLJE VERBÀLIJE I LJUBITELJ IGARA RIJEČIMA —

SVIJET RUDARA

Inma, ti si poznata po brojnim gostovanjima na susretima pisaca i književnim festivalima. Kako to?

Inma Luna: Prvo zato što volim putovati. Svatko koristi svoje zanimanje kako najbolje može (*smijeh.*) Nekoć sam bila usamljena književnica, u svom krugu prijatelja nisam naišla ni na koga s kim bih to mogla podijeliti, u početku nisam imala ni namjeru objavljivati to što sam pisala. Moja prva poezija zapravo nije bila moja, temeljila se na onom što sam čitala i na nekoj pretencioznoj viziji književnosti, tako da se ni sama s njom nisam identificirala. Spletom okolnosti saznala sam za književni susret u Mogueru. Nikada prije nisam čitala u javnosti, nikada nisam sudjelovala na pjesničkom recitalu i to mi se čak činilo anakronim. Došla sam tamo s nekoliko papira, pročitala ih u strahu, sve to činilo mi se kao striptiz, no bilo je to iskustvo koje je obilježilo moj književni put. Kad bi mi netko ispričao da se prepoznao u mojoj poeziji, da je to mogao napisati i on, to je za mene bila hrana, i svidjelo mi se. To me usrećuje više i zanimljivije mi je nego objavljivanje knjige, taj izravni kontakt s čitateljima. Knjigu objaviš i više nikad ne znaš za nju.

I tu se možemo dotaknuti teme žena u mojim pričama. Kad sam napisala zbirku priča *Žene ne moraju tući s češnjakom srce u mužaru* (*Las mujeres no tienen que machacar con ajos su corazón en mortero*, 2008), imala sam je npr. priliku čitati u udrugama žena. Bile su to žene od 50-60 godina i to se pretvorilo gotovo u grupnu terapiju, one su mi govorile o tome kako su u braku osjećale samoću i šutnju o kojoj sam govorila, a za mene je to bilo iskustvo koje me obogatilo, to je proces primopredaje koji mi puno znači. S druge strane, volim se družiti s drugim piscima, i to što se nalazimo, pa makar samo i na susretima pisaca, inspirira te i potiče na rad i zato mi se čini da su ti susreti i festivali sjajni.

U tvojoj je prozi često prisutan svijet rudara. Možeš li nam reći nešto više o tome?

Xandru Fernández: To je jedna od tih tema od kojih sam umoran, no o tome sam puno pisao, ja sam iz rudarske obitelji, moj otac i djedovi bili su rudari i svijet rudara prisutan je u meni, kuća mojih roditelja gleda na stari rudnik. Čovjek mora pisati o onome što zna, ili barem započeti pisati o onome što

Xandru Fernández: Na to pitanje odgovorit ću o onome na čemu pokušavam raditi. Slažem se s Joséom Luísem u onome što je govorio na početku... Trudim se izići na kraj sa šestim romanom i mislim da mi se događa nešto slično, dođe trenutak kad se zasitiš sebe sama, to je neizbježno, to si ti i ta osoba ponekad postane teška za pisanje. Ja sam poprilično sit sebe sama u tom smislu. Osim toga, u ovom trenutku osobno doživaljavam strašne promjene, tako da jedva čekam da prođe ta oluja i da mogu početi pisati jer znam da ću svaku riječ koju u ovom trenutku napišem za dva mjeseca izbrisati jer će mi se dogoditi nešto novo, jer se svakodnevno događaju tolike stvari. No ja pišem romane iz nužde jer smatram da je to jedino što radim relativno dobro, za ostale sam stvari... neznalica. Npr. u jednoj od onih situacija da je sad smak svijeta i treba spasiti samo one koji su društveno najkorisniji, ja bih rekao: mene odmah ubijte jer samo ovo znam raditi. I to shvaćam kao nuždu, stabilizira me, daje mi sigurnost koju inače nemam ako ne radim na tim svojim makroprojektima koji traju godinu, dvije, tri...

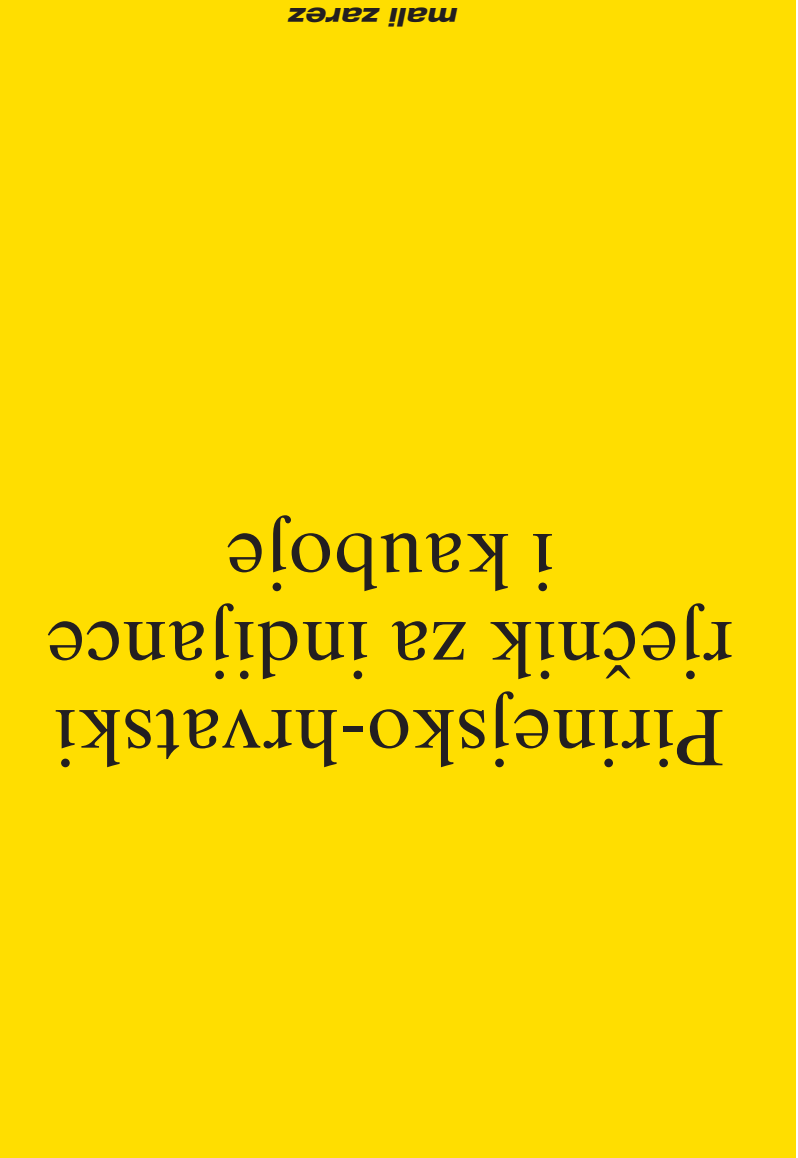

Ni u snu neću izgubiti svoj jezik

— Séchu Sende —

Imam tek pet godina i znam da još uvijek ne razumijem mnoge stvari. Hmm, na primjer, ne razumijem zašto imamo prste na nogama ili zašto ja pišem lijevom rukom.

Neke stvari znam. Volim puno razmišljati. Volim vrtiti misli po glavi. Na primjer, znam da se riječi stvaraju u ustima. Neke nastaju malo dublje, tu u grlu. A mnoge na jeziku. Ako pomislim na neku riječ, paf!, u tom se trenutku pojavi na jeziku i ja je samo trebam pokrenuti i riječ odleti van. Iako se to ne vidi. Mogu se vidjeti samo kad su napisane. Dok sam učila čitati, jednom sam pomislila da u trbuhu čuvam sve riječi ovog svijeta. Poslije sam shvatila da to nije tako, da su riječi poput misli, ili postoje ili ne postoje. To je kao kad kažeš Imam ideju, i ideja se u tom trenutku pojavi u glavi kao riječi koje se pojave na jeziku čim pomisliš na njih. Tako je to.

Čini se da danas ne prestajem gledati u jezik. Aaaaaaaaaaa. Zato što sam zabrinuta. Zato što sam u autobusu čula kako jedna gospođa govori drugoj nešto kao Najveći je problem to što djeca gube svoj jezik. Tako je rekla Djeca gube jezik. Jer ja sam bila pokraj nje i sve sam dobro čula. A druga gospođa je rekla Aha, sa zabrinutim izrazom lica.

Morala sam izići iz autobusa na sljedećoj stanici jer me mama vodila za ruku i morale smo ići u mesnicu. A kad smo stigle u mesnicu i kada sam uzela listić s rednim brojem rekla sam mami Mama, je li istina da djeca gube jezik? A ona me pogledala kao da je pitam nešto čudno te se uozbiljila kao kada me uči broju devet, meni najtežem broju, pa mi rekla Da, postoji puno dječaka i djevojčica koji gube jezik. Pogotovo u gradovima. Dvjesto grama sira, molim.

Svеučilište u Zadru već treću godinu zaredom organizira manifestaciju *Dani iberoromanskih jezika i kultura*. Ovogodišnji je program (održan od 11. - 15. svibnja), kao i lanjski, bio ispunjen gostovanjima. Kako se dade iščitati iz punog naziva ove manifestacije, osnovna je ideja predstaviti iberoromanske jezike i kulture. Ove godine fokus je bio na asturijskom, galicijskom, katalonskom, španjolskom i portugalskom jeziku, a središnje su teme bile povijest jezika i kratka priča.

Osobito valja istaknuti dio manifestacije posvećen iberoromanskim književnostima zbog onoga što on znači za promicanje iberoromanskih kultura u Hrvatskoj. Osim Peixota (1974) koji je poznat hrvatskoj književnoj publici i Inme Lune (1966) koju su ljubitelji književnih susreta mogli upoznati u Zagrebu i u Zadru, djela preostalih autora dosad nisu bila prevođena na hrvatski jezik. Prijevod dviju pripovijetki asturijskog književnika Xandru Fernándeza (1970), nakon proslogodišnjih studentskih prijevoda poezije asturijske pjesnikinje Berte Piñán (1963) jedini je prijevod uopće s asturijskog na hrvatski jezik, a pritom je od osobitog značaja što je riječ o jednom od najvažnijih autora nove asturijske književnosti.

Galiješka književnost, ako zanemarimo srednjovjekovne tekstove i nešto suvremene proze, slabo je zastupljena u hrvatskim književnama i književnicama. Nakon proslogodišnjeg predstavljanja Gonzala Navaze (1957), jedino od velikana suvremene galiješke književnosti, kojemu je za zbirke *Fábrica íntima* i *Libra* dvaput (1991. i 2000) dodijeljena prestižna nagrada španjolskih kritičara (*Premio de la Crítica Española*), zadarska je javnost imala priliku upoznati galiješkog književnika Séchua Sendea (1972) i uživati u prvom prijevodu galiješke proze 21. stoljeća na hrvatski jezik.

Piринejsko-hrvatski rječnik za indijance i kauboje

mali zarez

Neologizmi Tvrtke su dionice u usponu. Njezini su godišnji prihodi u prosincu prošle godine nadmašili prihode naftnog mangata *Shell*. Na burzovnom tržištu Wall Streeta *Verba* ruši sve povijesne rekorde. Na ulici su riječi Tvrtke u modi. Slavni sportaši, glumice i pjevači traže stotine milijuna za upotrebu riječi Tvrtke u medijima, uvodeći ih prividnom prirodnošću.

Verba već ima komunikacijske platforme u različitim regijama svijeta. Imamo vlastite televizije, radio postaje, internetske portale, vlastite novine, izdavačke kuće poezije, proze, dječje književnosti, udžbenika… U većem dijelu medija, od kojih je neke Tvrtka počela strateški kupovati, u velikoj količini uvrštene su riječi *Verbe*, za prodaju automobila ili sportske odjeće, za oglašavanje koncerata, pisanje horoskopa ili kolumni.

Verbine riječi postaju nužne za razumijevanje određenih poruka, a naša istraživanja tržišta pokazuju da mnogi ljudi prihvaćaju ideju da je govoriti *Verbu* optimalna osobna investicija.

Tisuće komunikacijskih središta u cijelom svijetu proizvodi riječi u najrazličitijim lokalnim okruženjima. *Verba*, koja je počela razvijati riječi za englesko, rusko, španjolsko – osobito hispanskoameričko – i francusko tržište, već počinje pružati pogodnosti u zemljama s manje raširenim jezicima, također postoje eko-lingvisti koji reagiraju zbog nastalih promjena, stoga uvjeravaju da prodor *Verbe* može izazvati procese lingvističke supstitucije i gubitka slobode izražavanja. Uistinu, Tvrtkine riječi već se uvode u nastavne planove i programe u nekim južnim zemljama. Također postoje roditelji koji uče svoju djecu prve riječi *Verbe*, potičući stvaranje prve generacije dječaka i djevojčica kojima će *Verba* biti prvi jezik.

Prema našim računicama, ako se tendencija održi i bude eksponencijalno rasla kao i dosada, *Verba* će za dvadeset godina biti deseti govoreni jezik na svijetu.

Posao mi dobro ide. Bit ću zabilježen u povijesti kao izumitelj jezika koji jednostavno nema govornike nego potrošače. Nakon što su ljudska bića počela plaćati hranu, vodu, energiju, stan ili informaciju, došao je trenutak za naplaćivanje govora.

Verba je jezik budućnosti.

Doći će trenutak kada će milijuni osoba govoriti jezik koji im ne pripada, koji nije njihov.

Govorit će moj jezik.

S galeškog prevela Antonija Mikuša

Tada me je malo uhvatio strah jer ja, naravno, živim u gradu i još sam uvijek mala. Pa sam otvorila usta i aaaaaa, pogledala sam je li jezik još na svom mjestu.

Opet u autobusu. Na radiju. Nakon pjesme od ne znam koga, neki je gospodin počeo pričati i rekao nešto kao Problem gubljenja jezika širi se po cijeloj zemlji… Rekao je "širi se" kao da kao da je to neka bolest, kao kad pričaju o gripi, ili kad se ljeti po planinama šire požari i ne mogu ih ugasiti. A ja sam upitala mamu Što se može učiniti da se jezik ne izgubi? A ona mi je rekla Pa puno govoriti. Kako puno? Puno. Moraš stalno govoriti. Ja sam, kad me nije vidjela, opet aaaaaaaa isplazila jezik da vidim jesam li ga izgubila. Uf.

I zato mi danas cijeli dan jezik radi sto na sat/. Bok, bok, dobar dan, bok, dobra večer, pozdravila sam sve na ulici. A u liftu sam ispričala susjedi s trećeg kata da je mama kupila dvjesto grama sira i dvjesto kobasica i tristo salame i tri odreska svinjeća odreska, a kada sam došla doma, počela sam pjevati pjesmu ja sam mali račić i tako. I tako sam pjevala i pričala sama sa sobom i toliko sam pričala da mi je mama za večerom rekla Dok se jede, ne priča se.

Tu i tamo isplazim jezik, aaaaaaaa, i kažem mu Bok, jesi li tu? Booooooook. Uf.

Ne razumijem kako se može izgubiti jedan jezik. To stvarno ne razumijem. Kako netko može izgubiti svoj jezik? Čini se nevjerojatnim. Valjda je istina kad svi govore o tome… Za svaki slučaj ja neću prestati govoriti ni u snu. Ha! Ni u snu neću izgubiti svoj jezik!

S galeškog prevela Anja Brtan

XOSÉ LUÍS GONZÁLEZ SENDE (Padrón, 1972), poznatiji kao **SÉCHU SENDE**, galeški je pisac. Književno stvaralaštvo započeo je kao pjesnik, pripadnik kruga *Colectivo Poético Serán Vencello* i generacije 90 (*Xeración dos 90*), a s vremenom se nametnuo kao jedan od značajnih prozaika generacije s početka 21. stoljeća. Jedan je od osnivača izdavačkog projekta *Letras de Cal*, u kojem objavljuje svoje prvo djelo *Odisea* (1998). Bio je pripadnik i jedan od najznačajnijih aktivista građanskog pokreta *Nunca Mais* osnovanog nakon havarije tankera *Prestige*. Godine 2003. objavljuje roman *Orixe* za koji dobiva književnu nagradu *Premio Blanco Amor*. Njegovo je posljednje objavljeno djelo zbirka kratkih priča *Made in Galiza* (2007) za koje je dobio književnu nagradu *Premio Anxel Casal* za najbolju knjigu godine koju dodjeljuje Društvo galeških pisaca.

urednik: Zoran Roško
lektura: Dalibor Jurišić
dizajn: Ira Payer
ilustracije: Oleg Suran

Treći dani iberoromanskih jezika i kultura, Sveučilište u Zadru

zarez, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
Zagreb, 11. lipnja 2009, godište XI, broj 259

Govori mu o samoći. Kaže mu, nije pravedno, rekla sam ti, ne možeš misliti samo na sebe. On ne može ostati ovdje, umrijet će, ne može biti tako daleko, tako sam, tako tužan. Ima samo tebe, samo nas. Ali tebi je svejedno, ovo je bilo najjednostavnije rješenje, čisto je, ima dobre preporuke, lijep pogled, ovo je krasno mjesto za uvenuti, za odlazak.

Julia je ustala i otresa ostatke *muffina* s grudi, počinje se odijevati. Njezin ljubavnik je i dalje nijem, gleda prema prozoru, u daljinu. Muž je otvorio usta, tresu mu se ruke, zatvara vrata.

Žena nastavlja priču. Počela sam ga posjećivati bez tvoga znanja da te ne povrijedim, da se ne osjećaš loše, da te, na kraju krajeva, zamijenim. Čitala sam mu priče Stefana Bennija. Govorila sam sve je moguće u baru pod morem. On se smijao, prepustao mi se, gubio se u mom glasu, milovao mi je kosu dok sam mu pričala priču o nevidljivom čovjeku, zaljubljenom Marsovcu, magičnoj gitari…

Pravila sam mu *muffine*, zajedno smo učinali, pričala sam mu svoje priče dok smo pili mlijeko. Jednog sam ga dana poljubila u usta. Gledao me je, nije me prepoznavao ali mi je uzvratio. Potom sam ga razodjenula i otišli smo u krevet sa svom tom njeznošću. Zvao me je Begoña, ne znam tko je Begoña, znaš li ti?

Otada smo ljubavnici. Volimo se ovako, na ovaj čudni način. Ponekad me voli kao Julију, a ponekad kao Begoñu. Nekih petaka samo me voli i ne zna tko sam. Ali uvijek je isti, jednako ljubazan i nježan, jednako pun razumijevanja i velikodušan. Svako popodne kad dođem k njemu dočeka me kao da sam jedina žena na ovom svijetu, jedino što ga drži na životu, njegova svjetlost.

Gonzalo se naslonio na zid, klizio je tijelom dok nije stigao do poda, i ostao sjedeći poput kipa. Pogledao je svoju ženu. Pogledao je svog oca, pokrivenog u krevetu, kako se smiješi, tako dalek i sretan, nasmijan. U njegovoj nozi počeo je vibrirati mobitel, a preko razglasa su nagovijestili kraj posjeta.

Sa španjolskog prevela Vedrana Lovrinović

INMA LUNA (Madrid, 1966) je novinarka, pjesnikinja, spisateljica, scenaristica, redateljica. Autorica je nekoliko pjesničkih zbirki među kojima se ističu *El círculo de Newton* (2007) i *Nada para cenar* (knjiženvna nagrada *Premio Local de Poesía Villa de Leganés* 2005). Njezina je poezija uvrštena u 23 antologije i objavljena u brojnim časopisima i književnim podlistcima u Španjolskoj i Portugalu. Valja istaknuti njezin angažman u projektu *Približavajući obale* (*Acercando orillas*) s kojim je gostovala diljem svijeta, a 2008. godine u Zagrebu i Zadru. Autorica je zbirke pripovijedaka *Las mujeres no tienen que marchitar con ajos su corazón en el mortero* (2008), a njezine su kratke priče također objavljene u brojnim antologijama (*El Cuentacuentos, antología de cuentistas españoles, Cuentos desterrados, Qué mala suerte tengo con los hombres* itd. Scenaristica je i suradtelijica kratkometražnog filma *Zaječarski život* (*La vida en común)* koji je dobio državnu nagradu za najbolji scenarij 2008. godine. Autorica je i znanstvenih izložbi fotografija.

generacijama predstavlja specifični identitet zajednice. Kulturna naslijeđa koja svaki jezik predstavlja, uz prirodne resurse, najcjenjenije su vrijednosti na svijetu. Ideja se pojavila u hipu, kao kad upalite svjetlo: samo smo trebali stvoriti jezik, a njegovi govornici bit će naši potrošači. Novi jezik, koji bi konkurirao ostalim jezicima svijeta po zakonima ponude i potražnje.

Tvrtka koja se bavi riječima otkrila je također da bi komunikacija mogla biti gospodarski isplativa te je razvila vlastiti proces širenja jezika, proces stvaranja koji ne odgovara potrebi za prenošenjem kulture i predstavljanjem nekog naroda, već pribjegava komunikativnoj funkciji jezične djelatnosti, kojoj je jedini cilj financijski uspjeh privatne tvrtke.

Dvije godine nakon osnivanja, *Verba* je počela kotirati na burzi, a njezina dobit povećava se iz godine u godinu, prateći razvijanje novih riječi u društvima stotina zemalja. Neprijatelji nas zovu *McWord*.

U uvjetima društvenog širenja riječi koje ljudi spontano usvajaju kao vlastite, i usprkos činjenici da je u stvarnosti svaka od tih riječi vlasništvo jedne tvrtke, *Verba* je uspjela tisuće riječi, koje su danas u svakodnevnoj uporabi, učiniti nematerijalnim predmetom kupoprodaje. Kao u slučaju bilo koje vrste privatnog vlasništva, Tvrtka zadržava prava njihove uporabe.

Ako je Bill Gates stvorio informatičko carstvo i uspio registrirati autorska prava za dvostruki klik mišem, onda sam ja, Markus Lei, uspio, iz dana u dan, postati vlasnikom milijuna riječi sazrelih u lingvističkim laboratorijima. Prvi sam vlasnik nekog jezika u povijesti čovječanstva.

I gotovo da ne trebam drugih strojeva za proizvodnju do glasnica.

Prva riječ koju je *Verba* registrirala u *Međunarodnom registru intelektualnog vlasništva* bila je *leu*. Riječ *leu*, danas u općoj upotrebi u velikom dijelu svijeta, osobito u nordijskim zemljama i bivšim članicama Sovjetskog Saveza, Rječnik *Verbe* definirao je kao 'emocionalni napor, umor ili dosada izazvana emocionalnim ili ljubavnim vezama'. Kada te previše tište emocije, kada se zasitiš neprestanog analiziranja svoje emocionalne situacije, kad izbjegavaš razmišljati o ljubavnim problemima, onda si *leu*. Ja sam *leu*, imam *leu*, puno *leu*. I'm *leu*. Je suis *leu*. To je bila prva riječ koju je Tvrtka izbacila na tržište, proširila se preko granica zemalja u nekoliko godina među milijunima ljudi.

Prema posljednjem ekonomskom izvješću Verbe, u ovom trenutku stavljamo u opticaj oko tisuću novih riječi dnevno. Umjesto da razmišljamo o tvrtki koja godišnje otvori dvije stotine trgovina direktne prodaje za javnost u mnogim zemljama, moramo razmišljati kako naše poduzeće stvara, širi i socijalizira riječi preko više komunikacijskih kanala.

Budućnost

— Màrius Serra —

Jedan od četiri kotača na dječjim kolicima jedva da se okreće. Za njega se zalijepila papirnata maramica što ju je netko, tko zaista loše procjenjuje udaljenost, pokušao ubaciti u koš za smeće u predvorju, i to bez ikakve namjere da ispravi promašaj. Slina, nakupljena na papiru, sprječava da se bijela lopta odlijepi s kotača. Zbog toga se otac i sin kreću po pretjerano ulaštenom podu predvorja s tri kotača koja se okreću te jednim nepomičnim koji klizeći proizvodi zzzzz. Bolnica je gotovo prazna, tek jedna grupa okorjelih pušača prije ći im ulaz. Puše pognutih glava unutar staklenih vrata, pokraj prazne žardinjere, koja im služi kao pepeljara. Pošto se ne poznaju, ne razgovaraju. Budući da ne razgovaraju, još više puše. Griju cigarete pretjeranim uvlačenjem te ih odbacuju ranije, ne uživajući u njima, ali odmah potom pale drugu, kao da time odgađaju trenutak povratka u očaj bolnice. Čini se da tako prolaze sati i sati. Iskreno, možda čak i dani. Tjedni, mjeseci. Možda koji put i godine.

Kako se prednji kraj kolica bliži automatskim vratima, dva staklena krila razdvajaju se i neki od okorjelih pušača, koji su okruživali žardinjeru, ustuknu. Ipak, prolaz koji se otvorio uzak je pa prednji kotači prelaze preko nekoliko cipela. Vožnja kroz oblak dima ispostavila se problematičnom. Kolica su zapela, uzmaknula, popravila putanju jedanput, dvaput te nakon nekoliko pokušaja uspjela proći. Otac ne otvara usta. Ruku položenih na ručkama, izgubljenim očima traži slobodan komadić tla po kojem bi mogao proći između cipela, sandala, tenisica, mokasinki, timberlenki. Ni pušači ništa ne govore. Uzmaknuli su dva koraka, nastavljajući s pušenjem, ne pogledavši ni oca ni sina, niti išta drugo osim dima koji im izlazi iz usta. Beživotni. Kad napokon otac i sin prijeđu oblak i izađu na cestu, maramica se po prvi put, nakon nekoliko tjedana, odvaja od kotača.

Julia koristi pauzu da baci pogled na sobu u kojoj se nalaze, dok sjeda na naslon kauča, ne skidajući jaknu. Sve postaje apsurdno. Pomisli kako, za nekoliko minuta, kada ona napokon ispriča muž sve što se događa, ništa neće imati smisla. Neće imati smisla ni bež zavjese s ljubičastim detaljima, ni njihova uokvirena fotografija na mostu u Londonu, ni posude sa sušim cvijećem, niti autentične reprodukcije starih džepnih satova poredane dva po dva u vitrini. Gotovo da može vidjeti kako se svi ovi predmeti raspadaju, kako počinju isparavati, kako nestaju.

Gleda u luster. Tanušna se nit paukove mreže zanjiše između dviju svjetiljki, a Julia osjeti vrtoglavicu. Na trenutak se zamisli, sjedeći na onoj slabašnoj podlozi, gubeći tlo pod nogama. Zakašlje se, te pridrži čelo rukama. Muž joj i dalje na telefonu, slušа i odgovora kratkim, jednoličnim rečenicama.

Julia ustaje i ulazi u kupaonicu. Dok se umiva, shvaća da bi bila gluplja ideja sve ispričati Gonzalu. Odlazi u krevet bez večere. Ništko ne pita za nju.

U petak u podne, po povratku s posla, poprži malo limunove korice. Pripremа dvadesetak *muffina* od toga. Izlazi iz kuće prekrasna i namirisana. Odnosi ih ljubavniku. Cijelo popodne vode ljubav. Potom uživaju toplo mlijeko i *muffine*, nekoliko mrvica ostaje joj u pupku, on ih liže, polako, ona ga ljubi i čisti brk od mlijeka zaostalog na njegovim usnama.

Oni nisu ljubavnici zato što bi tako željeli. Ili jesu. Život je kompliciran. Osjećaju se usamljenima, posebno on, u posljednje vrijeme.

Na povratku kući, Julia opet razmišlja o tome da sve ispriča mužu, ali odbacuje tu ideju prije nego što izađe na autocestu.

Stvari se događaju, jer se moraju dogoditi, i tako dođe petak, kada se Julia penje na treći kat i ulazi u sobu gdje je čeka čovjek koji je voli. Toga su se popodneva polagano ljubili po cijelom tijelu, Julia je preuzela inicijativu, gotovo uvijek je tako. On je dočekuje sa željom i nevjericom. Ponekad plače i šapće joj nježne riječi, koje ona zna nagraditi. Nagrađuju se i raznježujuć uzajamno.

Ovog su petka već užinali. Goli su na krevetu. On je obukao gornji dio pidžame, spava mu se. Kada se otvore vrata sobe 30, nijedno od njih dvoje ne pogleda prema njima. U spavaćoj sobi stoji Julijin muž. Ljubavnik se prepade i srušі čašu s ostatkom mlijeka dok se ustaje. Julia gleda muža, gleda ljubavnika, te kupi stakloo s poda da se on ne porežе, bos je.

Gonzalu, Julijinu mužu, drhti noga u visini desne prepone. Julia misli da je gotovo. Gonzalo uzima mobitel iz džepa hlača, otvori ga i ponovno zatvori, prekinuvši. Julia tada shvaća da je došao trenutak da ponudi mužu objašnjenje, iako je još uvijek gola. Nježin ljubavnik zamuckuje, ona ga smiruje, pokriva ga dekom i ljubi u oči. Prepusti to meni, šapne mu.

Julia sjeda na rub kreveta i počinje govoriti gledajući muža koji stoji pored otvorenih vrata.

Zemlja koja je nalikovala divljem zapadu

— Xandru Fernández —

Moj otac sjedi ispred televizora. Nosi plavu košulju od trapera, svijetlozelene hlače od samta, papuče na crne i smeđe kockice i bijele čarape na tamnoplave crte. Sjedi na naslonjaču s ispruženom lijevom nogom, onom koja ga boli zbog išijasa, a stopalo je naslonio na drveni klupčić koju mi je napravio kad sam imao tri godine. Ima dvodnevnu bradu. Lijevo od naslonjača je stakleni stolić. Na njemu su novine otvorene na stranici s križaljkom, pepeljara puna opušaka, polupraznа kutija cigareta L&M-a te reklamni upaljač kafića *Solimar* iz Benidorma. Otac gleda televiziju s ozbiljnim izrazom lica. Svako toliko počeše se po lijevom obrazu. Svako toliko počeše se po lijevoj nozi. Svakih dvadeset minuta zapali cigaretu.

Gleda sve što se prikazuje na televiziji: filmove, dokumentarce, kvizove, nogometne utakmice, biciklizam, a pogotovo reklame. Jedino što ne gleda su vijesti. Promijeni program čim počnu vijesti, a ako su istovremeno na svim programima, iskoristi priliku da se ustane i otiđe u kuhinju nešto pojesti, pišati ili srati ili da ispravi pepeljaru, istuširа se ili popriča s mojom majkom. Nije mu previše bitno što je majka mrtva već dvije godine. Moj otac ne odustaje tek tako ako mu se što prohtije samo zato što je to nemoguće.

Otac voli ratne filmove: *Topovi s Navarona, Bitka za Britaniju, Cliff Burnal*, *Mostovi Toko-Ria*. No ipak najviše voli vesterne. Veliki je obožavatelj Johna Waynea i Randolpha Scotta. Po njemu su idealan par Richard Widmark i James Stewart u *Dva jahača,* a nisu mu mrski ni Yul Brynner i Steve McQueen u *Sedmorici veličanstvenih*, filmu koji upravo gleda.

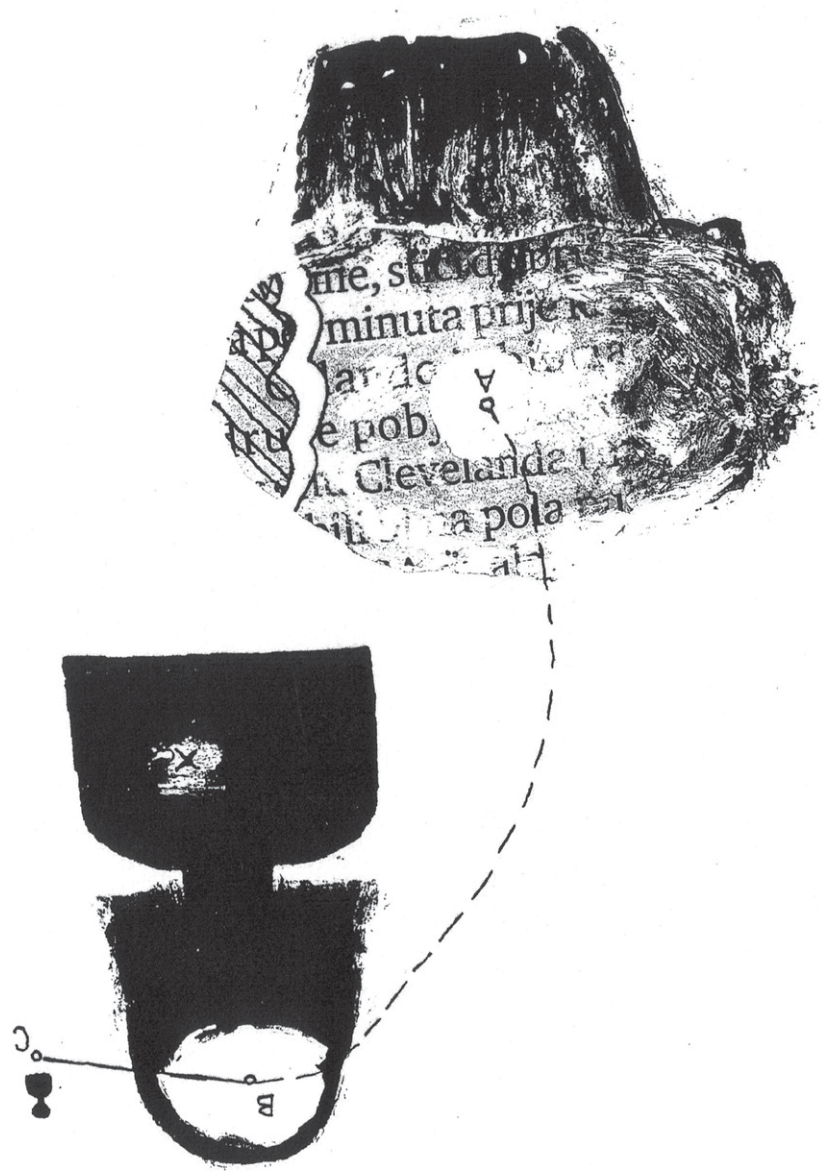

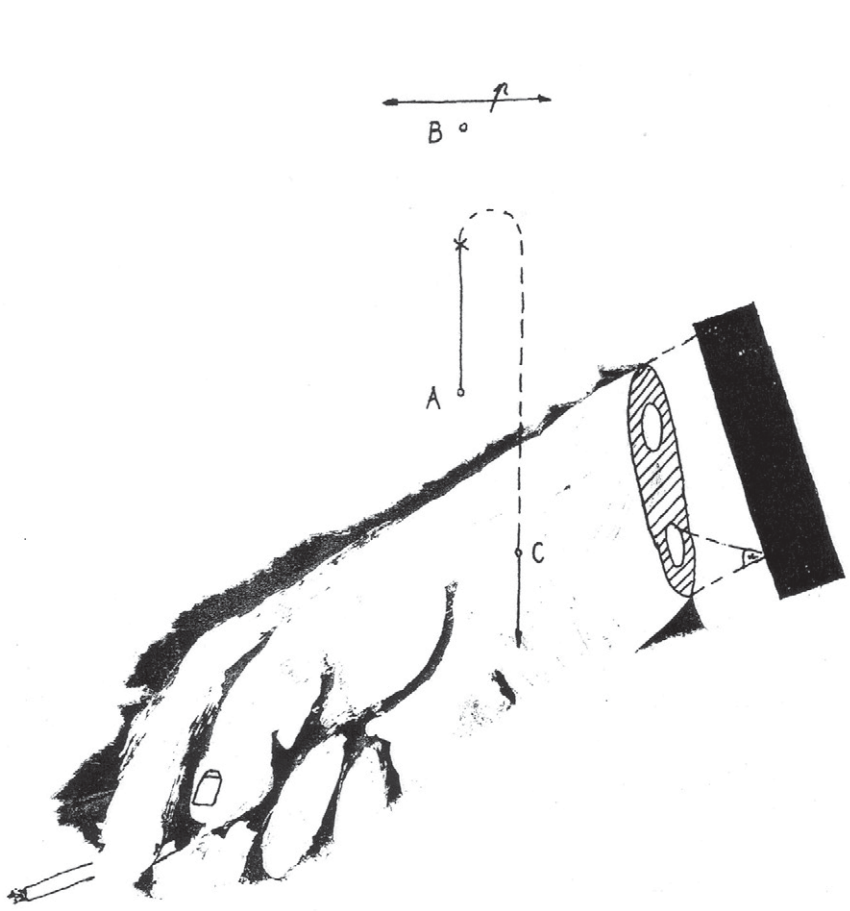

Tvornica riječi

— Séchu Sende —

Zovem se Markus Lei i osnivač sam prve tvrtke koja se bavi proizvodnjom riječi. Utemeljitelj sam *Verbe*, jezika budućnosti.

Tvrtka koja se bavi riječima započela je svoje djelovanje inovativnim pristupom: mala istraživačka grupa stvarala je riječ, registrirala bi je autorskim pravima te bi je plasirala na tržište, kao još jedan potrošački proizvod.

Prva tvrtka koja se bavila proizvodnjom riječi brzo je napredovala. Zaposlili smo stručnjake na području filologije, teorije komunikacije, marketinga ili ekonomije te smo oformili, uz grupu pisaca, publicista i kreativnih stručnjaka, prvi tim specijaliziran za industrijsku komunikaciju u službi tvrtke kojoj je cilj prodaja riječi.

Danas *Verba* u dvadeset i dvije zemlje ima više od sto tisuća zaposlenika koji rade na proizvodnji riječi novog jezika, *Verbe*.

Tvrtka koja se bavi riječima bavi se i procesom privatizacije komunikacije. Riječi razvijene u Tvrtki registriraju se i distribuiraju u društvu kao intelektualno vlasništvo.

Temeljem zakonâ o slobodi tržišta, riječi se prodaju poput predmeta, a jezik poput proizvoda. *Verba* zadržava sva prava njihove uporabe.

U tim je okolnostima naša multinacionalna kompanija zaključila da su jezici ponajbolji predstavnik kulturnog stvaralaštva jednog naroda. Svaki je narod, tijekom tisuća godina, razvijao svoj vlastiti jezik i to naslijeđe već

Otac na trenutak ostavlja kolica, kako bi potražio cigarete, ali zbog nizbrdice na cesti mora ih brzo uhvatiti, da ne bi izgubio kontrolu nad njima. Uzbuđenje koje je osjetio vidjevši ih kako se sama kreću natjeralo ga je da to ponovi. Ponovno ih je pustio te brojio do tri prije nego ih je ponovno uhvatio. Poslije do četiri, pet, šest, sedam i tako dalje, u ritmu mahnitog brojanja.

Svaki put broji sve brže i sve brže hoda. Između tri i osam ugleda prvu hromu osobu, jednu stariju gospođu, koja se naslanja na crni štap, dok se lagano penje strmom ulicom koja vodi do bolnice. Otac ima taman dovoljno vremena kako bi učinio tri koraka koja ga razdvajaju od kolica, zgrabio ručke, naglo zaokrenuo i tako izbjegao staricu. Nakon toga, nastavlja se bez usporavanja kretati po susjednoj ulici, koja izgleda šire i puna je golubljih govana, što ga je konačno navelo da malo uspori. Naslonjen na ručke kolica, gleda uokolo i prisjeća se. Na kraju ove ulice toga je dana ostavio auto. Točno ispred ulaznih vrata hitne, i to zato što mu je čuvar, naravno, rekao da ne može pored ambulante.

Dvije ulice dalje nalazi se malo zemljano igralište s četiri žute plastične konstrukcije kroz koje s djeca provlače. Sjeća se kako je, tjednima prije, bilo mnogo djece koja su izigravala majmune i majki koje bi pušile, čuvajući ruksake. On, koji još nije bio svjestan da je otac i vraćao se trčeći prema bolnici sa strepnjom u srcu, da vidi što se događa, već je to bio. Vidio je sâm sebe gdje sjedi na klupi, pokraj prljavog ruksaka s imenom njegova sina. Sada se naviruje i gleda beživotnu glavu. Kako je bilo vrijeme za bočicu, gurnuo je kolica prema klupi u hladu na kojoj je netko ostavio ruksak i sjeo. Dok je stavljao sedam žličica mlijeka u prahu u bočicu punu vode, približe mu se dvije djevojke zanosna tijela i jedna ga zamoli vatre. Djevojčin glas je piskutav, ali njezine našminkane usne stišću filter cigarete na način koji ga uzbuđuje. Pokušava izvaditi upaljač iz džepa bez ustajanja kako se ne bi vidjela nadolazeća erekcija, što je uspješno napredovala ispod odjeće, ali prije toga treba odložiti na klupu dudicu, zdjelicu s mlijekom, žličicu, bočicu, bavarin. Na kraju, upaljač sam izlazi i pada na zemlju. Pada. Djevojka koja ne želi pušiti koristi slobodno vrijeme kako bi se nagnula nad kolica.

Kaže da je dječak vrlo drag i pita je li uvijek tako miran. Da, odgovara otac drhtavim glasom, vrlo miran. Smiju se. Da znaš koliko, misli dok drhtavim rukama čvrsto pritišće prekidač plina na upaljaču, podignutih prstiju na nogama, očiju prikovanih za grudi djevojke koja želi pušiti. Kad bi samo znala kako će biti miran, po riječima liječnika.

Pušačica objema rukama štiti plamen. Dijete zakmeči. Kako je drag!, kaže nepušačica, jesi vidjela to malo lice? Prvo uvlačenje dimom ispunjava ruke djevojke koja puši. Razdvaja ih, kao da se opekla i smije se. Hvala. Gledaj kako se smije, govori druga. Otac ponovno uzima bočicu i zavrće dudicu. Zna da se

Ponekad me voli kao Julију, a ponekad kao Begoñu

— Inma Luna —

Julia izlazi iz zgrade, s istim okusom u ustima kao i svakog petka u posljednjih nekoliko tjedana. Okus *muffina* i toploga mlijeka. Podsjeća je na djetinjstvo, iako je sigurna da kao dijete za užinu nikad nije jela *muffine* s mlijekom. Ipak, u dahu joj je topao, mješovit mirис, djetinja slatkoća. Osjeća se tako u svakom dijelu tijela, kao u da je u nečijem naručju, zaštićena, potpuno voljena.

Daljinskim otvori vrata auta i poglеda prema njegovom prozoru. Vidi ga. Mršav, u plavoj pidžami, vodenastih očiju, i kosčati ruku prilubljenu uz prozor. Julia spušta poljubac na vrhove prstiju i otpuhuje ga u njegovom pravcu, na trеći kat, u sobu 30. On se ne miče, a ona ulazi u auto.

Možda upravo pred izlazom koji će je odvesti prema njezinom stanu odluči sve kazati mužu, a možda malo poslije, na prvome kružnom toku. Ne parkira auto u garaži. Ostavlja ga pred kućnim vratima i stavlja ključ u bravu, pokuša ga okrenuti, ali ne može. Na trenutak oklijeva. Okrene samo polovicu tijela, od struka prema gore. Predomisli se i ponovno pogleda prema vratima. Pozvoni. Otvori joj muž.

– Ostavio si ključ unutra – prigovor – tako da se ne možeš otvoriti izvana.
– Zašto nisi ušla kroz garažu? – pitanje koje se gubi, jer on već odlazi prema dnevnom boravku.
– Moram razgovarati s tobom – usudi se Julia.
– Što je sad? – to mu smeta, ne da mu se, naporno mu je razgovarati.

Nakon što rezigniрano spusti pogled, njezinom mužu, koji se zove Gonzalo, odjednom krene podrhtavati džep košulje, točno oko srca, njoj to izgleda kao da on nešto sluti, ali on uzima mobitel, koji vibrira, i javlja se.

Otac je znao reći da je ova zemlja kao divlji zapad. Mjesto bez zakona i bez zastava, gdje možeš jahati čitav tjedan a da ne susretneš nikog živog. Kao sam bio mali vodio me na planinu da gledam krave kako pasu i što rade kauboji. Vodio me u lov da užívam u mirisu magle i kruvi u paprati. Naučio me pucati dok još nisam mogao ni držati pušku. Volio je provoditi noći u kolibama tamo gore, peći kobasice, umotane u aluminijsku foliju, nad logorskom vatrom i slušati huk sova i zavijanje vukova. Uvijek sam mislio da će, kad ode u mirovinu, pobjeći u planinu s konjem i puškom, ali on je odabrao nasloniač i televiziju.

Otac i dalje napeto gleda film koji je sigurno pogledao bar dvjesto puta. U nekom mjestu na divljem zapadu čovjek pokušava uvjeriti vlasnika pogrebnog poduzeća da pokopa nekog čovjeka. Ovaj iz pogrebnog poduzeća odbija. Ne pristaje iako mu ovaj drugi nudi mnogo novaca. Objašnjava mu svoje razloge: pokojnik je Indijanac, nitko ne želi pokopati Indijanca s bijelcima, a čak i kad bi htjeli, ne usuđuju se voziti kola do groblja od strahа da ih ne izrešetaju. Tada dolazi neki stranac, u crnoj odjeći i ponudi se kao dobrovoljac. Izgleda tajanstveno i grubo. To je Yul Brynner. Odmah zatim pridružuje mu se drugi stranac, sarkastičnog i prkosnog pogleda, Steve McQueen. Penju se na kola. Krečу uzbrdo prema groblju. Razoružaju svakog tko im stane na put. Zauzvrat će dobiti tek bocu, vjerojatno viskija.

Zazvoni telefon. Otac prječka da triput odzvoni prije no što se ustane. Odzvonilo je i šest puta prije nego što je stigao do telefona. Teško hoda zbog išijasa. Dize slušalicu. Pita tko je.

Ramiro je.

A što hoće Ramiro.

Ramiro ga želi obavijestiti da je umro Falín.

Šta to briga moga oca.

Ramiro zna da se moj otac i Falín uopće nisu slagali. Da se nisu podnosili. Da je Falín još uvijek dugovao novce mome ocu na kartama.

Otac misli da mrtvaci nemaju dugova.

Ramiro se u potpunosti slaže s očevim mišljenjem, ali Falínov sin misli drukčije.

Otac ne zna tko je Falínov sin.

Ramiro zna da je Falínov sin neki tip kojeg zovu Barriales, da je policajac, da ima trideset tak godina i da je alkoholičar.

Oca umara razgovor s Ramiром.

njegov sin ne smije niti će se ikada smijati, ali napravi facu kao da to ne zna i kaže dvije riječi koje će ga proganjati sljedećih 25 godina: možda sanja. Požudno promatra dvije adolescentice dok se udaljavaju. Ona koja ne puši, lagano šepa, njišući bokovima, od čega joj se stvara jedva primjetna deformacija na lijevom dijelu stražnjice. Koncentriran na asimetriju za njega nedostižne stražnjice, otac zavrne bočicu i trese je tako jako da ga nekoliko kapi mlijeka poprska po košulji.

Tri mjeseca poslije, otac i sin još uvijek tumaraju okolo bolnice, nesposobni da pronađu put kući. Tog davnog jutra, kada su užurbano napustili kuću i otišli na porod, vrijeme je letjelo. Nekoliko sati kasnije, zaustavilo se u operacijskoj sali, a normalan život počeo se bojiti u crveno i crno. Crveno od prolivene krvi na navlakama u taksiju koji ih je vozio u rodilište, kad se sve počelo rušiti. Crno, najcrnje, od boli koju su i jedni i drugi pokazivali u mrtvačnici dva dana poslije. Ocu, udovcu, iznenada su izbile boje po tijelu. Jagodice su mu odmah bile prekrivene ljubičastom bojom, intenzivna žuta obuzela je pjenušavu mokraću, a oči su mu postale zelene, poput ogrtača koji još uvijek trče po dječjem odijelu bolnice. Suze oca bez obitelji tekle su u svim bojama, ali nikako nisu padale s obraza. Jasno je da u bolničkoj sobi, u kojoj dječak vegetira, televizija prikazuje vijesti koje se više-manje razlikuju iz dana u dan, te da ljudi još uvijek prolaze sa satovima i kalendarima punim brojeva što dolaze i prolaze te, kad se vrate, više ne znače isto. U ulici koja se spušta jedini brojevi su oni što ih broji otac, dok pušta da kolica i kotačići ubrzaju niz ulicu.

Otkako su ih otpustili iz bolnice, otac i sin spavaju u autu, točno tamo gdje ga je ostavio parkiranog onoga dana. Utvrdili su točnu rutu koja počinje rano ujutro u autu i hrabro napreduje prema bolnici svaki put kad imaju zakazanu kontrolu. Kako su kontrole bivale sve rjeđe, otac i sin često su istraživali alternativne itinerare što su ih vodili u nepoznate dijelove grada. Svaki put kada bi sjeli kraj auta, zemljano igralište služilo im je kao blagovaonica. Kad su bili daleko, gradski kafići bi ih prihvatili. Prošlo je točno godinu dana otkako su ih iznenadili u bolnici te proveli puste preglede, kojima nikada nije otkriveno što je djetetu, te izgovorili hrpu predugih riječi kojima su mu liječnici pokušali objasniti što se zbiva. Kad je prošla i druga godina, otac je odlučio obustaviti liječenje, ali nije zbog toga prestao posjećivati bolnicu, kao da posjećuje obitelj. Jednoga dana koji se poklopio s trećim rođendanom, na odlasku s rehabilitacijskog tretmana, jedna veoma ljubazna gospođa sa sinom od jedanaest godina, koji boluje od cerebralne paralize, ponudila je da ih odveze kući. Bilo kako bilo, otac se našao u plavom autu s pogonom na sve četiri, sa sinom u naručju i s drugim paraliziranim djetetom u stolici pokraj sebe. Koliko god da se trudi, ne uspijeva izgovoriti adresu, tako da se odlučuje na razgovor o vremenu. Ljubazna vozačica brine se za njih. Ili bar tako kaže. Pošto treba obaviti kupnju u trgovačkom centru, prate je bez pogovora. Već

Savršeno se sjećam te očeve karakterne osobine.

Otac želi znati poznajem li nekog Barrialesa.

To mi ime uopće nije poznato.

Ni otac ne zna tko je on. Jedino zna da je Falínov sin. Ne zna ni da li ja znam da je umro Falín.

Nisam znao.

Oca zanima kako sam.

Poprilično dobro. Ne znam što bih još rekao.

Ni otac ne zna što bi više rekao. Pa me pozdravi. I ja njemu odzdravim. Poklapamo.

Nakon što je poklopio otac ponovno sjedne pred televizor. Zapali još jednu cigaretu. Ne uvlači dim. Zna reći da mu zbog toga pušenje ne šteti.

Ne gleda u ekran. Zagledao se u filmove Johna Waynea koji se nalaze na ormariću s pićem. Stavit će ih u vrt, jednog po jednog će ih objesiti za uže da plaše ptice. Već je vidio da tako rade u drugim vrtovima: izgleda da ih plaši odbljesak sunca na DVD-ima. Osim toga, to su filmovi koje više ne namjerava gledati. Makar živio sto godina. Čak ni *Rio Bravo*.

Sutra će to učiniti. Sutra ujutro. Nakon što nazove veterinara kako bi se riješio psa.

S asturijskog prevela Anja Brtan

XANDRU FERNÁNDEZ (Turón, 1970) jedan je od najznačajnijih i najplodnijih proznih autora druge generacije preporoda asturijskog jezika i kulture (*Segundu Surdimientu*). Autor je romanâ *El silenciu en fuga* (1990), *El club de los inocentes* (1994), *El suañu de los páxaros de sable* (1999), *Los homes de bronce* (2001), *Les ruines* (2005) i dr, zbirki kratkih priča *Del llaberintu al trenta* (1995) i *Les cuentes del alma* (2000) te pjesničkih zbirki *Primer bestiariu* (1990), *Breviariu de la diáspora* (1993), *Lletra muerto* (1998) i *Servidume.* Dobitnik je brojnih književnih nagrada (*Xosefa de Xovellanes*, *Premiu de la Crítica d'Asturies*, *Premio de poesía Xuan María Acebal* i dr). Pripovijetke *Znakovi s neba* i *Zemlja koja je nalikovala divljem Zapadu* prvi su prijevod tog pisca na hrvatski jezik i drugi književni prijevod s asturijskog na hrvatski jezik uopće. Valja napomenuti da je prvi prijevod s asturijskog na hrvatski jezik nastao u radionici književnog prevođenja organiziranoj na Odsjeku za iberoromanske studije Sveučilišta u Zadru.

Ramiro se boji da bi Barriales možda htio vratiti očev dug i usput napraviti kakav skandal. Zbog toga je želio obavijestiti mog oca. Da danas ne ode u gostionicu baciti koju partiju.

Otac nije namjeravao otići u gostionicu baciti koju partiju. Odlazi sve rjeđe. Promijenio se, radije ostaje u kući gledati film. Osim toga, jutros mu je ugino pas.

Ramiro nije znao da je ocu ugino pas.

Dok je otac prekopavao vrt kako bi posadio krumpire pas je krepao. Često bi ležao na suncu dok je otac radio. Tako je bilo i jutros. Ali najednom je ispustio pištav zvuk, kao kad se ispuše balon, i kad je moj otac otišao vidjeti što mu je, više se nije micao.

Ramiro misli da je bio dobar pas.

Otac se slaže s Ramirom.

Ramiro je drago što otac navečer ne namjerava ići na kartanje.

Otac više nije toliko siguran da neće ići. I dalje mu se ne ide, ali ne želi da netko pomisli da se boji Barrialesa, tko god Barriales bio.

Ramiro ne zna što bi rekao.

Otac ga pozdravi i poklopi slušalicu.

Kad je opet sjeo pred televizor, Yul Brynner je razgovarao s nekim Mek-sikancima. Otac uzme kutiju L&M-a, izvadi jednu cigaretu, zapali je. Više ne gleda u ekran već se zagledao ormarić s pićem. Na njemu je nekoliko knjiga i nokvirenih fotografija, na jednoj od njih sam ja, kolekcija DVD filmova koji se dobivaju uz novine, većina su vesterni, ali skoro svi jako loši i to oni koje je John Wayne snimio kada je već bio debeo i nije glumio ništa osim Johna Waynea.

Otac se dići, gasi televizor, odlazi u kupaonicu. Izlazi otuširan i obrijan nakon dvadeset minuta. Stavlja košulju u hlače i obuva dobre cipele. Odijeva lagano jakna i izlazi zaluprivši vratima.

U ovom selu kao da su svi bili tek u prolazu. Dolazili su ovdje raditi, i radili su i ostajali tu, ali su im korijeni bili drugdje, i kada je posao završio svi su se vratili tamo odakle su došli. Selo je nikmulo s obje strane ceste i s obje je strane i propadalo. Dva paralelna prazna pločnika, nekoliko gostionica, nekoliko trgovina i nijedno kino. Kabeli ulične rasvjete ljuljaju se iznad ceste kad zapuše vjetar ili prođe autobus. U napuštenim kućama stražare mačke.

Otac korača sigurnim korakom, ali se ne žuri, povremeno zastaje zbog ishljasa. Ruke su mu u džepovima hlača, a manšete na jakni naborane i

sam joj se, ali mi nije uzvratila osmijeh. Kada je progovorila, ustao sam se jer sam smatrao da bi bilo neuljudno ostati sjediti. Lice joj je bilo ozbiljno dok je govorila. Nisam uspio shvatiti iz njezinih rijeći ništa doli nerazumljivog šapta. Ona, međutim, nije prestajala pričati. Podignula je kažiprst i s uvjerenjem ga tresla. Na njezinom azijatskom licu jasno sam uočio da je bila ljuta. Ubrzo, iz drvene kuće izišlo je više osoba koje su se zaustavljale i gledale prema nama. U odredenim trenucima, tražeći razumijevanje, gledao sam u njih i slijegao ramenima. Nitko od njih nije reagiro. Najbolja prijenikinja iz Kirgistana nastavila mi je govoriti kao da se ono što ima za reći nekada nede potrošiti. Istovremeno, tesla je kažiprstom pred mojim licem kao da je tražila najbolji način da mi ga zabode u oko. Ubrzo se formirala skupina pred vratima drvene kuće. Najperspektivniji romanopisac iz Estonije komentirao je nešto što je pažljivo slušala finska spisateljica koja živi u Norveškoj i koja na norveškom piše o Finskoj. Urednica iz Makedonije gledala me s prijezirom. Osebujni pisac iz Češke izgledao je ozlojadeno. Pjesnikinja koja je pisala na japonskom dijalektu gledala me kao da će me zgromiti. Odustao sam od pokušaja razumijevanja najbolje pjesnikinje Kirgistana i, odmah zatim, ona je odustala od razgovora sa mnom. Počela se udaljavati i, kada je prošla kroz gomilu, više nijh ju je pokušalo uhvatiti. Kada je ušla u drvenu kuću, svi su šiljedili.

Jedini koji je ostao, koji mi se nasmiješio i koji je hodao prema meni, bio je skandalozni povjesničar-fašist iz Italije. Zadovoljan, presšao je rukom preko čele, pozdravio me i, nekoliko minuta kasnije, pitao želim li biti njegov prijatelj.

S portugalskog prevele Jasmina Grga i Ines Toth

JOSÉ LUÍS PEIXOTO (Galveias, 1974), pisac, pjesnik i dramaturg. Godine 2000. objavio prvu prozu pod naslovom *Umro si me (Morreste-me)*. Nakon toga slijedi roman *Nijedan pogled (Nenhum olhar)*, 2001, za koji dobiva književnu nagradu *José Saramago* od Zaklade *Círculo de Leitores*. Iste godine piše dramu *Lisabon/Zagreb* zajedno s Vanjom Ratkovićem, koja je postavljena na scenu u lisabonskom Teatru Taborda te zbirku poezije *A Criança em Ruínas*. Slijede romani *Una Casa na Escuridão* (2002), zbirka poezije *A Casa, A Escuridão*, zbirka priča *Antídoto* (2003.), romani *Minto Até ao Dizer que Minto* i *Cemitério de Pianos* (2006), zbirke priča *Hoje Não* (2007) i *Cal* (2008) te zbirka poezije *Gaveta de Papéis*. Kao tekstopisac surađuje s brojnim portugalskim glazbenicima, među kojima se ističe suradnja s jednom od najpoznatijih pjevačica fada, Misijom. Njegova su djela prevedena na brojne jezike: hrvatski, francuski, engleski španjolski, japanski, bugarski, češki, finski, turski...

Otac stiže kući. Lagano zatvori vrata, skine cipele, skine jaknu i baci je na naslonjač. Ode u kuhinju po čašu vode. Uzme praznu pepeljaru i stavi je na stakleni stolić, i izvadi kutiju L&M-a koju je upravo kupio kod Brzog, i upaljač *Solimar*, i sve stavi uz pepeljaru, a zatim sjedne u fotelju.

Upali televizor. Nekoliko puta promijeni program. Vijesti. Još vijesti. Američki film: komedija sa Steveom Martinom i Diane Keaton. Otac odloži daljinski na stakleni stolić, uzima L&M i upaljač, izvadi cigaretu, zapali je.

Film je moderna verzija nekog crno-bijelog klasika. Ne podnosim Stevea Martina. A još manje Diane Keaton. Ali iz nekog razloga televizor mi i dalje radi i krišom gledam u njega dok dovršavam ispravljanje ispita i upravo jednom učeniku dajem jedan do dva, kad Diane Keaton završišti, i zazvoni telefon. Pogledam sat na mobitelu. U ovo doba može zvati jedino moj otac.

Javljam se. Očev glas je uvijek isti. Kao da ne zove on. Kao da je telefonski razgovor sa mnom jedna od onih stvari koje mu se događaju protiv njegove volje, jednako kao kad kašlje ili ga svrbi bolesna noga. Ocu se čini da me, možda, prekasno zove.

Ja obično idem kasno leći. Ne smeta mi kad zove u ovo doba. Moj otac misli je to što malo spavam loša navika. On je, dok je radio, spavao najmanje devet sati dnevno. Osim kad bi išao van. Tad bi zaglavio i otišao na posao a da nije ni oka sklopio. Ali nije ista stvar ne spavati i malo spavati. Tijelo osjeća razliku.

Moje tijelo ništa ne osjeća. Osim toga, ja nisam takav ljubitelj izlazaka kao što je bio on. Sklonost izlascima pogađa svaku drugu generaciju. Moji će sinovi, ako ih budem imao, biti glavni u bančenju.

Otac ne zna sjećam li se Pepea Turčina s kojim je znao odigrati partiju kad sam ja bio mali.

Slabo pamtim Pepea Turčina iako se još uvijek sjećam tog imena.

Pepe Turčin nije se suprostavljao ljudima. Prešao bi preko mnogih provokacija. Znao je reći da mu ništa ne znači potući se sa svakim kretenom koji bi mu se našao na putu.

Ja mislim da je Pepe Turčin bio vrlo mudar čovjek.

Otac se ne slaže sa mnom. Pepe Turčin umro je prerano i to zbog milostivosti. Toliko puta je popustio tim kretenima da kada je to želio ispraviti više nije mogao. Prvi put kada se suočio s jednim koji ga je uvrijedio bio je ujedno i posljednji. Za razliku od njega, moj otac nikada nije propustio priliku kako bi svima pokazao da s njime nema šale.

pri izlasku iz auta, otac opaža da ovdje svi pomalo šepaju. Mladi i stari, parovi, gospođe i gospoda. Svi poluhromi mahnito gledaju ovamo-onamo. Ima kupaca koji se potpomažu štapom, ali većina se kreće bez ikakve pomoći, kao da je vući nogu najnormalnija stvar na svijetu.

U određenom trenutku, ljubazna gospođa gura nova kolica prema vratima muškog zahoda i traži pomoć. Otac bez obitelji zadovoljno priskače u pomoć. Posjeda paraliziranog jedanaestogodišnjaka na školjku i mijenja kolica svom sinu. Zatim završava postupak, podižući ga sa školjke i polažući ga u izderana kolica. Uplašen mogućim posljedicama zamjene, traži rampu za izlaz na ulicu, prilagođenu invalidima, i ostavlja kolica da odu. Jedan, dva, tri, četiri, pet, šest, sedam, osam, devet. Hvata ručke točno u trenutku kada je umotano dijete umalo pregazilo staricu što se spremala ući u trgovački centar na mjestu za invalide. Ulice su puste, popodne sunčano, vrijeme prolazi. Poslije deset godina kruženja po ulicama grada s djetetom, otac ima zgrčene ruke i sasušena usta. Teško bi mogao hodati bez naslanjanja na neku guralicu. Zna da dječak nikada neće ustati iz kolica, ali ga svejedno želi vidjeti kako raste i čuti ga kako šuti. Kad prođe 25 godina, obojica će ravnodušno prisutstvovati rušenju starog dijela bolnice. Otac će izvući iz ruksaka fini papir, oprezno ga saviti kako bi prikrio nečistoću, te pažljivo obrisati prve dvije, tri suze koje će kapati s okruglih obraza njegova odsutnog sina. Poslije toga, po prvi će ga puta podići iz jebenih invalidskih kolica i sâm sjesti u njih.

S katalonskog prevela Petra Vulić

MÀRIUS SERRA (Barcelona, 1963), diplomirao je engleski jezik i književnost na Sveučilištu u Barceloni. Pisac, specijalist za igre riječima i književni prevoditelj s engleskog jezika, sebe najradije definira kao *rječoždera* (*verbívoro*). Sva je njegova kreativna aktivnost usmjerena na književnost, kominukaciju i igru. Objavljuje članke u tiskovinama *Avui* ili *La Vanguardia* i surađuje s *Catalunya Ràdio*. Među njegovim brojnim djelima ističu se romani *Mon oncle* (1994), *Ablatanalba* (1999) i *Farsa* (2006), zbirka pripovjedaka *La vida normal* (1999) i esej *Verbália* (2001). Njegov je posljednji roman *Quiet* (2008). Dobitnik je brojnih književnih nagrada: *Premio Fundació Enciclopèdia Catalana de narrativa*, *Premio Ramon Lull de novela*, *Premio Ciutat de Barcelona de literatura en catalán*, *Premio Crítica Serra d'Or* i *Letra d'Or* itd. Utemeljitelj je internetskog portala www.verbalia.com, "imaginarne zemlje što su je osnovali rječoljupci". Djela su mu prevedena na španjolski, talijanski i engleski jezik.

napola ne. Imao sam osjećaj da sam bio nepromišljen i, kako nismo imali ništa više za reći, nastavili smo dijeliti tišinu. Nasreću, pojavio se osebujni pisac iz Češke. Zamolio me cigaretu, a najperspektivniji pisac iz Estonije iskoristio je priliku i otišao. Kroz zube, tiše od šapta, rekao je da ide na wc, ali, prekoračena osebujna pisca iz Češke vidio sam kako se pridružio grupi ljudi koji su razgovarali naslonjeni uz šank.

Sljedećeg jutra, šetajući po obali jezera, bose noge na travi, sreo sam se s pjesnikinjom koja je pisala na laponskom dijalektu. Bilo bi teško točno odrediti na koliko kilometara nije bilo nijedne žene privlačnije od nje. Lako nije imalo odgovora, pitanje je bilo na mjestu i ona je to znala. Možda upravo zato pjesnikinja koja je pisala na laponskom dijalektu nije baš bila sračna, ili je možda, u uobičajenom proturječju prirode, postala privlačna zato što nije baš bila sračna. Kada me je pozdravila, zadrhtao sam. Već su nas bili predstavili jedno drugome, ali nisam se nadao da će me zamijetiti. Ona je počela govoriti. Na engleskom s laponskim naglaskom, rekla je nešto s čim sam se složio. Nasmiješio sam se. Rekla je još nešto i ja sam se ponovno složio. Opet sam se nasmiješio. Kada je nastupila tišina, upitao sam ju za fašističkog i skandaloznog povjesničara iz Italije. Nasmijala se i rekla da taj dan još uvijek nije dobila novosti o njemu. Smijala se. Sve mi je dobro išlo. U tom trenutku bio sam svjestan da ono što smo radili ima, u međunarodnom kontekstu, ugodan naziv – *flert*. Znao sam da postoje specijalizirani časopisi s čitavim stranicama reklama za parfeme koji su teoretizirali o tom pitanju u člancima s naslovima: 10 praktičnih savjeta – što smijete činiti kad flertujete, 10 praktičnih savjeta – što ne smijete činiti kad flertujete. Dok se njezin osmijeh povlačio, poput vode jezera do nasih stopala, kajao sam se što nikada nisam poklanjao dužnu pažnju tim časopisima i jedino što je bilo sigurno, i što mi je stiskalo grud, bila je potreba da se izbjegne tišina. Upravo zbog tih motiva prićao sam joj o najboljoj pjesnikinji Kirgistana. Pitao sam je li uspjela razumjeti koju riječ od onoga što je govorila. Lice pjesnikinje koja je pisala na laponskom dijalektu promijenilo se i povratilo svoju oholost. Kao da nije shvaćala zašto još uvijek razgovara sa mnom, krutо se oprostila i nastavila svoj put, zaokružiši oko jezera. Sam, sa sandalama u ruci, ostao sam gledati kako se udaljava.

Prošlo je jutro i prošlo je podne. Nazvao sam svoje i rekao da mi nedostaju. Bilo je to na počétku svečanosti, dok su svi čekali večéru. Sjedio sam na stolici iza drvene kuće u kojoj se nalazio bar, užívao u pogledu na jezero i prepuštao se mislima o veličini pejzaža. Odjednom, izletjevši kroz vrata, najbolja pjesnikinja Kirgistana došla je ravno do mene. Nasmiješio

Pjesnikinje i ja

— José Luís Peixoto —

Nitko nije razumio najbolju pjesnikinju Kirgistana. Ne zato što nije tečno govorila razne jezike, već zato što je govorila pretiho. U redu za ručak, s tanjurom i priborom za jelo, dok je čekala da se posluži dimljenim lososom, jedna finska prevoditeljica sva se presavijala nad najboljom pjesnikinjom iz Kirgistana pokušavajući je čuti i, možda, razmjeti. Uspio sam popričati o tome s najperspektivnijim romanopiscem iz Estonije. Bili smo pod nadstrešnicom drvene kuće u kojoj se nalazio bar. Ja sam došao popušiti cigaretu, a najperspektivniji romanopisac iz Estonije već je bio tamo, poluosvijetljena silueta viša od metra i devedeset. Razgovarali smo mi ranije, ali nismo se u potpunosti ugodno osjećali. Tišina i noć donijele su nam intimnost koju nismo bili spremni podnijeti. On je počeo pričati o nekoj nevažnoj temi. Moguće da je govorio o nečemu što je fašistički i skandalozni povjesničar iz Italije napravio ili zahtijevao. Kada nismo imali tema, uvijek smo mogli pričati o zadnjim novostima o fašističkom i skandaloznom povjesničaru iz Italije. Kada nismo imali nikakvih novosti, mogli smo se uvijek raspitivati o njemu. Dok je najperspektivniji romanopisac iz Estonije pričao, dim moje cigarete lelujao je poput bijelog stupa koji je završavao usred njegovih očiju. Ja sam izmicao cigaretu, on je izmicao lice, no hir dima, poput namjere, ljudske i postojane, stalno se kretao prema njegovim očima. Upravo u jednom od tih trenutaka, nakon još šutnje, odlučih pričati o najboljoj pjesnikinji Kirgistana. Govorio sam mu o njenoj poteškoći da je razumiju i o njenom neodređeno tajanstvenom držanju, tajanstvenom zato što se nije moglo odrediti. Najperspektivniji romanopisac iz Estonije neodlučno me je pogledao i odgovorio napola se slažući,

Svakih pola sata prozor gostionice zaljulja se od prolaska autobusa. U prozoru se vidi kako slabi danje svjetlo. Ulične svjetiljke samo što se nisu upalile.

Ramiro stiže pred kraj igre. Ne sjeda. Ostaje stajati kraj Paulina i prekriži ruke. Gleda Brzog, Brzi gleda njega, Ramiro je nepomičan, a Brzi njiše glavom u znak neodobravanja. Ramiro se pravi da je koncentriran na igru.

Manolu Perruquesu danas baš ne ide i sigurno zato najviše govori. Pita mog oca za uginulog psa, a otac mu ponovi isto što je ispričao Ramiru preko telefona i što je najvjerojatnije Ramiro prenio svima ostalima, osim, možda, Pedrónu jer je s njime nemoguće razgovarati telefonom. Manolo hvali uginulog psa. Otac nema ništa za dodati. Ramiro otvara usta kao da će nešto reći, ali ne kaže ništa.

Lito Partelagua kaže da će sutra biti kiše. Moj otac ne misli tako. Ne može pasti kiša jer on još uvijek mora posaditi krumpire i osim toga mora iskopati grob za psa.

Litu se čini da u takvim slučajevima treba pozvati veterinara, ali otac nema namjeru ikoga zvati. Nije ovo prvi pas kojeg pokapa. Litu sjajno ide, on je glavni u ovoj partiji pa je normalno da ne želi sve pokvariti raspravljajući s mojim ocem o uginulom psu.

Čini se da ostali nisu zainteresirani za dodavanje ulje na vatru. Leđa Paulina Pesicole zaškripe kad se pomakne na stolici. Svaki put kad to učini, Ramiro teatralno kaže Brzom da ode po svećenika. Prvi put je bilo smiješno.

Već se davno smračilo kad su se ustali i počeli pozdravljati. Paulino Pesicola i Manolo Perruques odlaze zajedno upitno gledajući mog oca, a pogledom se savjetujući s Ramirom, nakratko zastanu pred vratima i okrenu se da pitaju Pedróna treba li ga otpratiti. Moraju ga pitati četiri puta. Pedrón se složi i kaže da ga čekaju. Oni ga čekaju. Kad sva trojica izađu, kod šanka ostanu Ramiro, Lito i moj otac čekajući da im Brzi natoči dvije rum-kole.

Ne razgovaraju. Samo piju. Tu i tamo bace pogled na televiziju. Lito i Ramiro gledaju i prema cesti. U velikom zrcalu gledaju ljude koje prolaze. Malo je ljudi. I nitko bitan.

Već je odavno prošlo vrijeme večere kad izlaze iz gostionice, tihi i natmureni. Lito se prvi oprašta. Ramiro i moj otac gledaju ga kako nestaje ulicom, zatim se pozdravlja Ramiro, a moj otac mu ne odzdravi krene prema kući, bez žurbe, nezadovoljan.

Na ulici nema gotovo nikoga. Dvije djevojke od šesnaestak godina čekaju zadnji autobus, nekoliko udovica pozdravlja se pred vratima jedne kuće, čovjek od tridesetak godina koji se zove Nacho, ne Barriales.

presavijene prema natrag kao na redengotu. Kimnuvši glavom pozdravlja dvoje-troje ljudi koje je susreo. Na isti način pozdravlja i Brzog.

Brzi se ne zove tako, ali više se nitko ne sjeća njegova pravog imena. Ime je dobio po gostionici koju je otvorio prije četrdeset godina. Mora da je u mirovini koliko i moj otac, ali kaže da se s njegovim poslom odlazi u mirovinu na dan pogreba. Nosi crvenkastu i prljavu vestu koju je prvi put obukao na dan moje Prve pričesti. Tako se poklopilo. Otac me odveo kod Brzoga prije pričesti i rekao mu da mi natoči *cuba libre*[1]. Nije želio da probam vino prije *sidre*. Brzi se poprskao *sidrom* po onoj novoj novcatoj zagasito crvenoj vesti, a mene po mornarskoplavoj jakni. Majka, koja je čekala pred gostionicom, umirala je od srama, i nije s ocem i sa mnom progovorila ni riječi sljedeća dva dana.

I Brzi ozdravlja ocu pokretom glave i ironičnim osmijehom. Partija upravo počinje, i to partija domina. S vremenom se izmjenjuju *lute*, zatim *mus*[2], a u zadnje vrijeme i domino. Tu su Manolo Perruques i Lito Partelagua, gluhi Pedrón, i Paulino Pesicola, koji zamjenjuje mog oca kad ne dođe. Iza Pedróna, na zidu, visi crno-bijela fotografija seoskih proslava iz šezdesetih, neka vitešKa igra. S jedne strane fotografije je rudarska svjetiljka, a s druge fotografija Brzog i nekog boksača iz sedamdesetih kojeg su zvali Sport.

Paulino Pesicola ustaje i prepušta mjesto mome ocu. Nitko od njih ništa ne govori. Paulino uzima drugu stolicu i smješta se gdje najbolje može gledati igru a da ne smeta. Stolice imaju metalne noge, a sjedalo i naslon obloženi su ivericom premazanom smeđim lakom koji imitira drvo. Otac skida jaknu i stavlja je na naslon stolice. Vadi kutiju L&M-a i upaljač *Solimar* pa ih odloži na stol. Zatim uzima ploče.

Igra se odvija u tišini. Čuje se samo zujanje televizije i tu i tamo hrapavi glas Brzog koji kao da razgovara s jednim od natjecatelja kviza *Pasapalabra*.

---

[1] *Sidra* je jabukovača, alkoholno piće niskog postotka alkohola koje se dobiva fermentacijom ocijeđenog jabučnog soka i tipično je piće španjolske pokrajine Asturias koje se točI na specifičan način, iz visine (za što se koristi izraz *escanciar la sidra*). *Escanciador* uzima bocu po sredini i podiže ruku iznad glave. Drugom rukom, palcem i kažiprstom, drži čašu dok malim prstom i prstenjakom pridržava čep koji je pretholno skinuo s boce. Čaša se ne postavlja vertikalno, nego nakoso tako da *sidra* udari o rub čaše vrlo tankih rubova. U čašu, volumena 5dl, točI se otprilike 1.3 dl, što iznosi jedan *culín* ili *culete*. Svi piju iz iste čaše te nakon ispijanja ostatak *culína sidre* ispere preko rubova čaše. Prilikom točenja, nevješti *escanciádor* često poprskaju ostale. (op. prev.)

[2] *Tute* i *mus* kartaške su igre. (op. prev.)

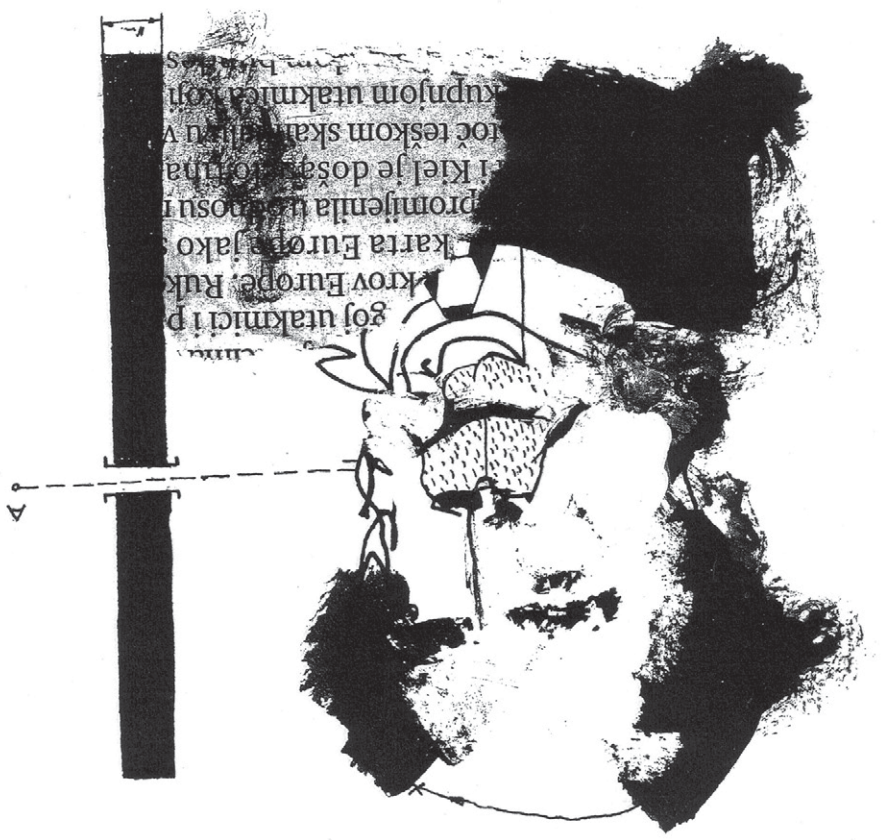

zna, i kad sam se dao u to, shvatio sam da na raspolaganju imam vrlo malo sredstava. Svijet rudnika slabo je iskorišten u književnosti, osobito asturijskoj, ali i svjetskoj. I to je na neki način izazov, kako objasniš čitatelju kako izgleda rampa ili kopač, treba to opisati, svi znaju što je i kako izgleda krava, zec ili, nažalost, puška, no kako se dinamit stavlja u utore u zidu rudnika i nije tako poznato. Ima još jedna stvar, jedna od onih koje sam shvatio kao znak. Jedne noći sreo sam prijatelja slikara, rudara, bio je pijan i u tom svom pijanstvu govorio mi je o *Mobyju Dicku* i rekao je kako je sjajno da postoji pisac kao što je Melville koji je u svom djelu prikazao svijet kitolovaca, i upitao me: "Zar ti ne možeš napisati nešto slično o nama?" A ja sam osjetljiv na provokacije i eto. Ponekad se umorim od lopate, da se poslužim rudarskom metaforom, tada tražim i druge teme.

SNIMANJE PORODA U VODI

Séchu Sende: Posljednje što sam napravio bio je beskoristan eksperiment na granici stvarnosti i fikcije. Volio bih biti skrivena kamera, ali u knjizi. Npr. jedna od stvari koje sam napisao bila je pismo ravnatelju bolnice u kojoj rodilje imaju posebnu skrb i mogu izabrati način poroda. Napisao sam to pismo ravnatelju bolnice prije dva mjeseca, nakon što sam postao otac, predstavljajući se kao žena, koja želi tamo roditi, da mi se jako sviđa njihov pristup i da želim porod u vodi, pod jednim uvjetom: kako je moj partner podmorski fotograf, želim da snima porod u kadi. Naravno, priču bi trebao upotpuniti odgovor ravnatelja bolnice. Nije odgovorio. Čekam da prođe neko vrijeme da me ne bi povezali s tim. Drugo je pismo četrnaestogodišnjeg dječaka biskupu; dječak koji svake nedjelje ide na misu otkriva da je gej i traži savjet od biskupa. To bi pismo trebao upotpuniti biskupov odgovor. Ili npr. pismo djevojčice koja živi u malom mjestu u kojem od automobila stradava mnogo ježeva. Ta djevojčica u pismu moli političare da stave prometne znakove. Taj bi projekt kompletirao odgovor lokalnih čelnika. No to je neobjavljivo jer bih sigurno završio u zatvoru, pa sam se posavjetovao s odvjetnikom. Što se književnosti tiče, u nekoj sam ludičkoj fazi, sjajno se zabavljam i volim misliti da se ljudi koji me čitaju također smiju, volim izokretati svijet i tako prijavljivati nepravdu, na ironičan način, što je tipično galješki smisao za humor (tzv. *retranca*). Volim književnost koju pišu žene. Još dok sam čitao pisma Rosalíje de Castro, shvatio sam da je ženama puno teže jer živimo u mačističkom društvu. Vrlo sam zadovoljan jer pripadam generaciji 2.0 za razliku od mog oca i mnogih drugih ljudi, imam dvomjesečnu kćer kojoj se moram posvetiti i jako sam ponosan što imam vrlo malo vremena za pisanje, i to će kao i brojne druge stvari odrediti ono o čemu ću pisati u budućnosti. Okušavam se i u temi okoliša; čovjek je danas, ne samo u Galiciji, silno agresivan prema okolišu (Séchu Sende bio je jedan od najistaknutijih aktivista pokreta Nunca Mais nakon havarije tankera Prestige u Galiciji, *nap. ur.)*. Do prije dva mjeseca mnogo sam pisao, vrlo impulzivno, trenutačno nemam plan, to je nešto intuitivno. Osobno se ne smatram piscem, svaki dan srećem ljude koji mi pričaju priče i svi bi oni, da ih snimim i transkribiram to što govore, mogli biti pisci; u tom smislu trenutačno se "impregniram" svim tim pričama i pretpostavljam da će se sve one izroditi kad krenem pisati, kad budem imao više vremena, kad mi to bude potrebno.

BLOG KROTITELJA BUHA

Zanimljivo je da svi imate blog, neki od vas više njih, a neki i web-stranicu. Zašto je tomu tako? Održavate li tako kontakt s čitateljima?

Inma Luna: Prije ovoga, koji potpisujem (http://inmalunatica.blogspot.com), imala sam dva bloga, oba anonimna i to je bilo nešto drugo, neka vrsta književne vježbe koja mi je bila zanimljiva i pružala svu slobodu koju anonimnost pruža. Blog koji potpisujem manje je intiman nego što bih to htjela jer ga čita puno ljudi (u što sam se osobno uvjerila i u Hrvatskoj), i služi mi za održavanje kontakta s ljudima, za najavu književnih susreta i događanja, kako na onima na kojima osobno sudjelujem, tako i onih na kojima gostuju moji prijatelji. To je samo jedan od načina komunikacije kojem ne dajem previše važnosti.

José Luís Peixoto: Imam web-stranicu u izradi (www.joseluispeixoto.net) i blog (http://bravonline.abril.com.br/blog/joseluispeixoto/). Prije sam imao dva isto tako anonimna bloga, to je neodoljiva književna igra. Možda je i književnost igra. Blog mi služi tomu da apstraktnom čitatelju (ne znam kako bih ga drukčije nazvao) najavim precizne i praktične informacije, npr. da gostujem u Hrvatskoj. No ja se nisam rodio s internetom i s njim još imam bitno drukčiji odnos nego što ga imaju mlađi od mene. Papir još smatram vrlo važnim i objavljenim smatram samo onaj tekst koji vidim na papiru. Séchu je govorio o korespondenciji određenu dinamiku, počinješ govoriti o samom sebi, o knjizi koju si upravo pročitao o tome kako te bole noge i sl., staviš link na Séchuov blog itd. I tako to krene, ta pomalo perverzna dinamika.

Séchu Sende: Imam tri bloga. Prvi je blog *Cirkusa buha* (*Circo de Pulgas Carruselo*), poznatiji kao *Galiza Pulgas Circus*, (http://circodepulgas.blogaliza.org/), to je blog krotitelja buha koji ondje komuniciraju i osobno se smatram krotiteljem buha. Drugi je moj profesorski blog, koji se zove *Ensino obrigátorio até os 65* (*Obvezno školovanje do 65. godine*, http://www.blogoteca.com/65/), na kojem vrlo neformalno i neakademski objavljujem svoja iskustva i projekte koje radim s učenicima, osobito one izvanškolske (Séchu je profesor galješkog jezika i književnosti u gimnaziji, *nap. ur.*) i treći je blog s mnogo sadržaja koji se zove *Made in Galiza* i koji sam počeo pisati nakon što je objavljena istoimena knjiga (http://www.blogoteca.com/madeingaliza/, zbirka priča *Made in Galiza*, 2008). Ondje se koristim nejezičnim izričajem: grafičkim dizajnom, videospotovima, akvarelima, skeniranim dokumentima, s kojima volim eksperimentirati. Zato sam i započeo pisati blog jer sam vidio da je to vrlo neovisan, izravan, akratski i slobodan prostor. Npr. na blogu mogu pisati na reintegracionističkoj pravopisnoj normi, što inače u Galiciji nije dopušteno, dok ljudi na blogu to vide kao nešto posve uobičajeno. Ne znam, sigurno da se tako osjećaju i moji kolege, ima trenutaka kad se umorimo od bloga. Na internetu sam započeo i svoj društveni aktivizam, u vrlo zanimljivu projektu, alternativnu anonimnu portalu koji stvara 150 ljudi, koji dopušta stvaranje kreativna prostora u kojem ljudi traže informacije koje ne mogu naći na TV-u, u novinama. Sad sam u egoističnijoj, individualnijoj fazi nego što sam bio tad i ne znam što će se dalje događati.

Màrius Serra: Internet je mreža koja se i u svojim počecima, ali i dalje temelji na tekstu. I kako onda da ne privuče pozornost pisca kad je tamo na svom terenu! Kad bi nestale knjige, što se neće dogoditi, ne bismo prestali ni čitati ni pisati. Naravno da mi je blog važan za ostvarivanje kontakta s čitateljima. Čak sam prestao pisati roman koji sam ostavio nedovršenim nakon što sam primio 145 prijedloga čitatelja o tome kako bi trebao završiti, jer sam ga objavljivao u dijelovima. Također sam objavio zbirku članaka koji uključuju reakcije i komentare (svih vrsta) koje mi čitatelji šalju mejlom. Više nego piscem smatram se čitateljem. Zanima me kako će čitatelj reagirati na moje pisanje više od svih nagrada koje mi mogu dodijeliti da polaskaju mom egu i pretvoriti me u vodu koju će odnijeti mlin. Iako sam i prije volio dobivati pisma. Zato sam u jednoj knjizi iz 1990. naveo i poštanski pretinac koji nisam zatvorio sve do prošle godine, kada je postalo očito da je internet nadomjestio taj prostor●

JOSÉ LUIS PEIXOTO: — ONAJ TKO PIŠE IGRA SE S VREMENOM ČITATELJA GOVOREĆI MU DA JE TO ŠTO PIŠE VRIJEDNO VREMENA KOJE TREBA UTROŠITI NA ČITANJE. TO MOŽEŠ RADITI SAMO AKO ČVRSTO VJERUJEŠ U ONO ŠTO PIŠEŠ —

XANDRU FERNÁNDEZ: — NAUČENI SMO MJERITI VRIJEDNOST KNJIŽEVNOSTI PREMA EUROCENTRISTIČKOM MODELU ZAPADNE EUROPE I PET-ŠEST JEZIKA KOJI ODREĐUJU KANON —

— *nastavak sa stranice 19*

Ovogodišnji je program (održan od 11. - 15. svibnja), kao i lanjski, bio ispunjen gostovanjima. Kako se dade iščitati iz punog naziva ove manifestacije, osnovna je ideja predstaviti iberoromanske jezike i kulture. Ove godine fokus je bio na asturijskom, galješkom, katalonskom, španjolskom i portugalskom jeziku, a središnje su teme bile povijest jezika i kratka priča.

Osobito valja istaknuti dio manifestacije posvećen iberoromanskim književnostima zbog onoga što on znači za promicanje iberoromanskih kultura u Hrvatskoj. Osim Peixota (1974) koji je poznat hrvatskoj književnoj publici i Inme Lune (1966) koju su ljubitelji književnih susreta mogli upoznati u Zagrebu i u Zadru, djela preostalih autora dosad nisu bila prevođena na hrvatski jezik. Prijevod dviju pripovijetki asturijskog književnika Xandrua Fernándeza (1970), nakon prošlogodišnjih studentskih prijevoda poezije asturijske pjesnikinje Berte Piñán (1963) jedini je prijevod uopće s asturijskog na hrvatski jezik, a pritom je od osobitog značaja što je riječ o jednom od najvažnijih autora nove asturijske književnosti.

Galješka književnost, ako zanemarimo srednjovjekovne tekstove i nešto suvremene proze, slabo je zastupljena u hrvatskim knjižarama i knjižnicama. Nakon prošlogodišnjeg predstavljanja Gonzala Navaze (1957), jednog od velikana suvremene galješke književnosti, kojemu je za zbirke *Fábrica íntima* i *Libra* dvaput (1991. i 2000) dodijeljena prestižna nagrada španjolskih kritičara (*Premio de la Crítica Española*), zadarska je javnost imala priliku upoznati galješkog književnika Séchua Sendea (1972) i uživati u prvom prijevodu galješke proze 21. stoljeća na hrvatski jezik.

Zastupljenost katalonske proze u Hrvatskoj također je nedovoljna. Osim dvaju romana, *Hladne kože* (*La pell freda*) Alberta Sáncheza Piñola (Fraktura, 2007) i *Tužnih životinja* (*Animals tristos*) Jordija Puntíja (Naklada Plavić-Mlinarec, 2008), prevedeno je tek nekoliko suvremenih pripovijetki u sklopu Festivala kratke priče. U tom smislu, odabir Màriusa Serre, uglednog katalonskog prozaika, od iznimnog je značaja za ponovno uspostavljanje dijaloga s katalonskom književnošću.

Portugalska je književnost od svih suvremenih iberoromanskih književnosti najviše zastupljena u hrvatskim prijevodima, što prije svega možemo zahvaliti našim vrijednim luzitanistima. José Luís Peixoto jedan je od najpopularnijih portugalskih pisaca mlade generacije kojega je hvalio čak i Nobelovac Saramago. Zbog svoje drame *Lisboa-Zagreb* (u suradnji s Vanjom Ratković) u kojoj povezuje ta dva grada, ali i zbog gostovanja u Hrvatskoj, nije nepoznat hrvatskoj javnosti, no dolazak ovog mladog i perspektivnog autora prvorazredni je književni događaj.

Slučaj proze na španjolskom jeziku u Hrvatskoj posve je drukčiji: nikako se ne bi moglo tvrditi da nedostaje prijevoda. Iz te perspektive, dolazak Inme Lune (1966), autorice koja je već u dva navrata oduševila hrvatsku književnu publiku, bio je važan događaj. Riječ je o svestranoj autorici koja piše poeziju i prozu, režira kratkometražne filmove, organizira izložbe fotografija i sudjeluje u brojnim književnim projektima.

JOSÉ LUÍS PEIXOTO

ŽIVOTI SE U PEIXOTOVU SVIJETU NE MIJENJAJU, TRAGEDIJE SE PONAVLJAJU, A DJECA NEIZBJEŽNO NOSE GRIJEHE SVOJIH PREDAKA. REZULTAT JE ZATVORENI SVIJET KOJI, POPUT SVEMIRA, UVIJEK MIJEŠA ISTE SASTOJKE

ROBERT SILVA

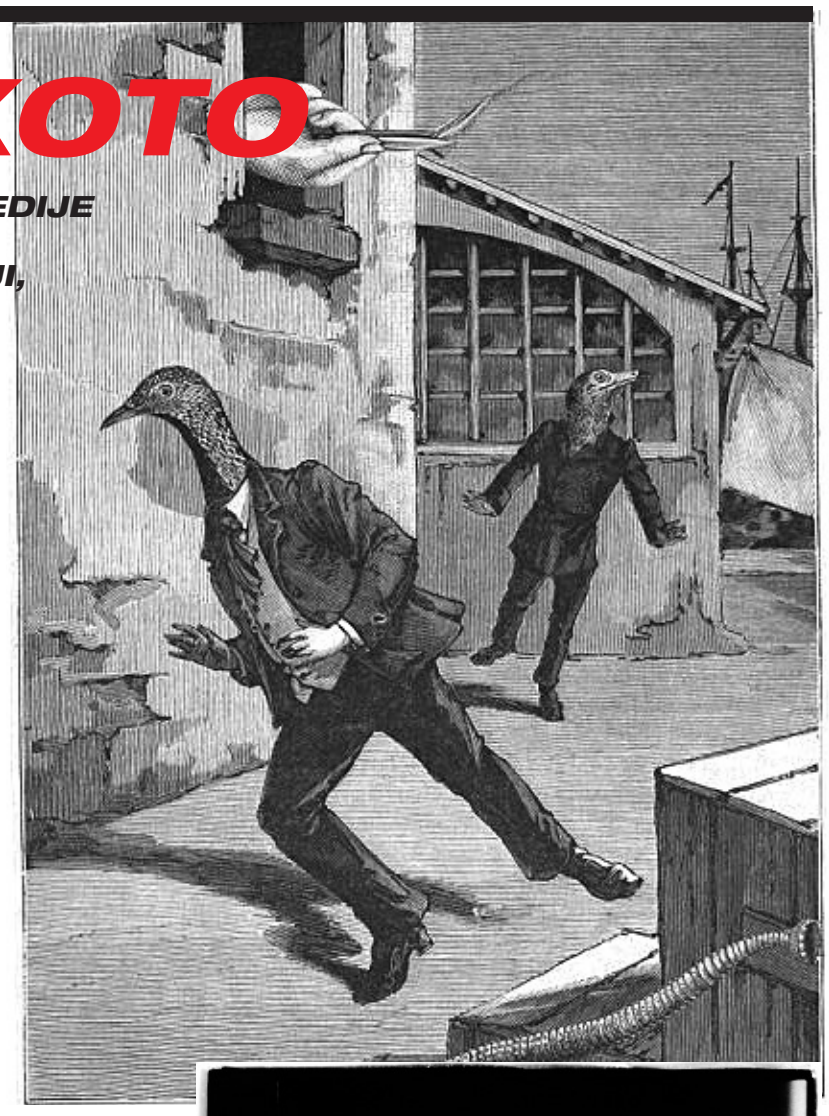

Čitajući Peixotov prvi roman, *Nijedan pogled* (*Nenhum olhar*), susrećemo se sa svijetom koji ne može dugo potrajati, svijetom bez mesije ispunjenom siročadi – poput biblijskog mita koji tragediju ne prožima značenjem. Knjiga pripovijeda o duhovnoj i tjelesnoj dezintegraciji dvaju naraštaja ljudskih bića u neimenovanom selu. Naš glavni mučenik je José, pastir koji jednoga dana posjeti vraga. U mjesnom okupljalištu, Judinoj trgovini mješovite robe, među "čeznutljivim, zagonetnim slogovima" mušterija, vrag Joséu daje naslutiti da ga žena vara.

U ovom slučaju, vrag govori istinu: žena ga je prevarila s "divom", golijatom koji tumara obroncima brežuljaka te katkad obori Joséa nemilosrdnošću samoga Boga. Prije, tijekom i nakon ljubavnih jada Joséa proždire vlastita ljubomora, no kao što je slučaj s većinom emocija u romanu, ti osjećaji ostaju zatomljeni. Noću, dok žena spava, Joséove su misli lavina turobnih obračuna. Kao što sam kaže, među sjenama: "Svi mi imamo svoja vrata i vrt u koji ulazimo, sami, noću, podno, iznad i usred straha. Mrtvi ste i, u toj smrti, znate da ste mrtvi. Oboje to znamo, sve što ste zamišljali u riječi 'nada' izgubilo je svoje značenje. Nema nade, premaleni smo, ne vrijedimo mnogo."

GUBITAK, SMRT, TIŠINA, TAMA Ostali likovi uključuju sijamske blizanke, spojene malim prstom, koje susreću kuhara s kojim se jedna od njih vjenča. Zatim je tu slijepa prostitutka iz stare obitelji slijepih prostitutki koja se udaje za jednorukog i jednonogog tesara. Njihovoj svadbenoj svečanosti predsjeda vrag, a čini se da u Peixotovu svijetu Sotona predsjeda svakom ljudskom sjedinjenju. Tu su uvijek prisutni, ali i uvijek odsutni, bogati zemljoposjednici koji su vlasnici kuće u kojoj se nalazi zatvoreni kovčeg koji govori u epigramima, "kao da čita neki ep koji kaže: možda ljudi jesu, možda postoje, bez objašnjenja." Naravno, tu je i osamljeni pisac koji uvijek piše, ali se nikad ne pojavljuje, jer takve su Stvoriteljeve navike.

Tim je figurama, radije nego likovima, ispunjena ta suncem ispržena zemlja. Njihove struje svijesti preplavljuju stranice, kratko izlažući njihove unutarnje živote. Kao cjelina, stvaraju sliku svijeta u kojem nam je "želja ostvarena samo kako bi nam zauvijek bila oduzeta, budući da naš san o njoj nestaje. Sunce nam pokazuje naš vlastiti očaj. Onima koji razumiju, sunce je ruka koja nas miluje i davi."

Činjenica da je filozofija knjige tako snažno istaknuta nesumnjivo će mučiti, zbunjivati ili uznemiravati neke čitatelje (mene jest). Međutim, ta umovanja nisu ništa drugo nego iskrenost, način na koji se figure suočavaju s egzistencijom koja ne nudi odgovore, u kojoj nema trajnih radosti. To je svijet koji je jednako tako mogao biti štapom ispisan na pijesku – grubo ulašten, ostrugan do čista. Ono što ostaje jesu jednostavne i zastrašujuće činjenice: gubitak, smrt. Ili druge dvije riječi, često ponavljane u tekstu: tišina, tama.

Knjiga je, poput sijamskih blizanki, podijeljena u dva dijela. Zaplet prvog ponovno se uspostavlja u drugom dijelu dok Joséov sin (također José) preusmjerava putanju očeva poniženja te spava sa ženom svojega bratića po imenu Salomão. Nakon toga tesar, kao i blizanke, pokušava pronaći spas u stvarima koje život nudi – braku, djeci, radu – i zbog toga biva strogo kažnjen. Likovi su, kao i prije, usporedne crte: nikada se ne dodiruju, kreću se u istome smjeru. Životi se ne mijenjaju, tragedije se ponavljaju, a djeca neizbježno nose grijehe svojih predaka. Rezultat je zatvoreni svijet koji, poput svemira, uvijek miješa iste sastojke.

KNJIGA JADIKOVKI Ta ponavljanja prožimaju i prozu unutar knjige koja oponaša usporedno fraziranje biblijske poezije. No, dok preobilje psalama gradi uzbudljiv zaplet,

Bože, Ti si Bog moj, gorljivo Tebe tražim,
Tebe žeđa duša moja,
Tebe želi tijelo moje,
Kao zemlja suha, žedna, bezvodna.
U Svetištu sam Tebe motrio
Gledajuć Ti moć i slavu,

roman *Nijedan pogled* namjerno buni čitatelja svojom cirkularnošću. "Moja je majka ponavljala riječi koje je ponavljala i ponavljala, ponavljala je svoj nepomičan pogled i svoje disanje, svoj pogled i svoje disanje, lakomo disanje između riječi, svoj pogled, ponavljala je, ponavljala je samu sebe dok nije postala mnoštvo, sve na istome mjestu, u ponovljenom vremenu."

Ta nas tmurna ponavljanja vode ravno u spiralno srce knjige, do njezina opisa ljudi koji svijet mogu tumačiti samo u terminima tog svijeta i slijediti njegovu već ucrtanu stazu. Oni ne mogu podnijeti ništa novo, ništa što već ne postoji u svemiru. Sav je jezik, naposljetku, kružan: riječi koje definiraju riječi.

Poput death metala, knjiga u stalno istom tonalitetu udara do kraja. (O kako me smutilo kad sam doznao da je Peixoto pisao tekstove za gotički bend Moonspell!) Tama je, kaže Peixoto, prava narav svijeta; stvarnost će nestati čim je prestanemo doživljavati. A nakon što to kaže, još to jedanput ponovi.

No, bilo bi pogrešno odbaciti ovu knjigu kao nihilističku parabolu. Točnije, ona je priča čije neumorno fokusiranje na smrtnost nužno briše sve drugo u životu. Možda se upravo zato isplati čitati je drugi put kada dodatni osjećaj predodređenosti pomaže ublažiti glad za likovima i razvojem fabule. *Nijedan pogled* veoma je posebna vrsta knjige: knjiga jadikovki. Stvara poeziju iz teme koju odlučno izbjegavamo a to je kratkoća našeg života na Zemlji i bespomoćnost pred vremenom.

FATALISTIČKA PERSPEKTIVA I KATARZIČNA ODLUČNOST Baš kao što postoji slijepa pjega u središtu našega vida, knjiga pokušava opisati slijepu pjegu u samome srcu iskustva. Peixoto obilazi oko te odsutnosti, ali mi to, naravno, ne možemo vidjeti zato što bi to vidjeti, značilo ne vidjeti uopće. Ova knjiga govori o stvarima onkraj našega shvaćanja i zato mora govoriti nedostatnim jezikom. Daje naslutiti ono što nikada nećemo moći doživjeti i što jezik nikada neće moći prenijeti. Način na koji se ona učestalo sudara s našim slijepim ulicama, nikada ne pronalazeći izlaz, nekima se može činiti dubokim, drugima iskorištavanjem povjerenja. Ipak, nešto je neobično utješno u njezinoj fatalističkoj perspektivi i katarzičnoj odlučnosti. Kao što pred sam kraj José kaže, "ja sam, unutar sebe, sve što jesam. Malen sam i nevažan, niz nerazumijevanja i pogrešaka, ja sam čin gledanja u nebo, ja sam sigurnost bez budućnosti."

Kako drukčije opisati patos knjige? Zamislite kamen koji pada. Ne promatramo ga zato da bismo vidjeli kamo će pasti. Ne čekamo da bismo vidjeli komadiće u koje će se razbiti. Promatramo njegovu drhtavu sjenu, slušamo njegovu jeku ●

S engleskoga prevela Maja Klarić.
Objavljeno na http://quarterlyconversation.com/the-implacable-order-of-things-by-jose-luis-peixoto

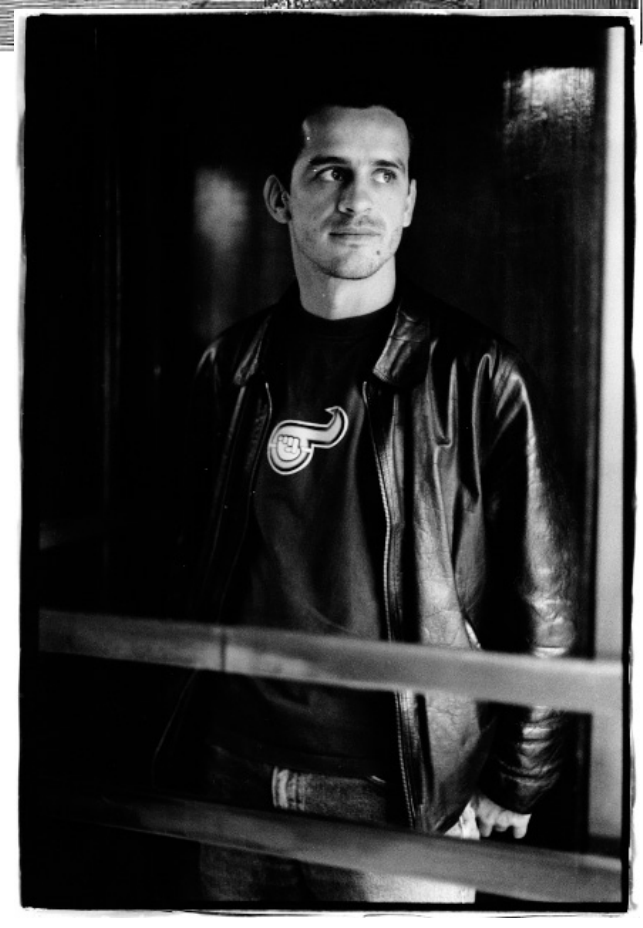

— Nijedan pogled VEOMA JE POSEBNA VRSTA KNJIGE: KNJIGA JADIKOVKI. STVARA POEZIJU IZ TEME KOJU ODLUČNO IZBJEGAVAMO A TO JE KRATKOĆA NAŠEG ŽIVOTA NA ZEMLJI I BESPOMOĆNOST PRED VREMENOM —

TEMAT PRIREDILI: IVANA LONČAR I ZORAN ROŠKO

IZAZOVI POLITIČKOG TRILERA

Rod Lurie, Samo istina

Kevin Macdonald, U vrtlogu igre

OVA DVA UVELIKE KORESPONDIRAJUĆA TRILERA BAVE SE, NA IDEJNOJ RAVNI, ODNOSOM JAVNOG I PRIVATNOG, TE OPSTRUKCIJOM NA SVA ZVONA PROKLAMIRANIH DEMOKRATSKIH PRINCIPA IZ SMJERA INSTITUCIJA KOJE BI IH TREBALE JAMČITI. VEZA S BESPLATNIM ŠKOLSTVOM? ŠTO DA NE...

Rod Lurie, *Samo istina*, gl. ul. Matt Dillon, Alan Alda, David Schwimmer, USA, 2008; Kevin Macdonald, *U vrtlogu igre*, gl. ul. Russell Crowe, Ben Affleck, Rachel McAdams, USA/UK/France, 2009.

MARIO SLUGAN

Ni Rodu Luriu, ni Kevinu Macdonaldu političke teme nisu strane. Prvi se u *Kandidatu* bavio različitim oblicima sprege političke kandidature i odnosa s javnošću, pri čemu je političku vještinu prokazao tek kao umijeće manipulacije medijima. Drugi je političku problematiku inicijalno tematizirao u dokumentarnim filmovima – *Jedan dan u Septembru* bavi se otmicom i ubojstvom izraelskih sportaša na Olimpijskim igrama u Berlinu 1972, a *Neprijatelj moga neprijatelja* upućuje na nezavidne veze koje je vlada SAD-a održavala nakon Drugog svjetskog rata s poznatim Gestapovim komandantom Klausom Barbieom – da bi kasnije isto učinio i igranim filmom – *Posljednji kralj Škotske* isprepliće fikciju sa životom stvarnog afričkog diktatora Idia Amina (za ulogu kojega je Forest Whitaker osvojio Oscara).

Samo istina Roda Lurie i *U vrtlogu igre* Kevina Macdonalda politički su trileri koji ideju crpe iz stvarnih događaja. Prvi polazi od događaja iz 2003. kada je novinar Washington Posta razotkrio Valerie Plame kao operativku CIA-e i time efektivno završio njenu karijeru u Agenciji. Mnogi drže da je to bio odgovor državne administracije na kritične članke njena muža Josepha C. Wilsona, bivšeg američkog ambasadora u Africi, u kojima je tvrdio da je Bushova administracija lažirala izvještaje o Iraku i oružjima masovnog uništenja kako bi legitimirala invaziju u Perzijskom zaljevu. *U vrtlogu igre* pak tematizira incidente vezane uz privatne sigurnosne tvrtke koje obavljaju poslove u Iraku pod ugovorima s američkom vladom. Među njima kao loš primjer ističe se Blackwater Worldwide, čiji su zaposlenici u više navrata bili povezani s prekomjernom i neodgovornom uporabom sile. Takvo ponašanje kulminiralo je 2007. u Bagdadu kada su zaposlenici Blackwatera neizazvani pucali na civile i pritom ubili njih sedamnaestoricu. Ti postupci rezultirali su kongresnim saslušanjem te odlukom da se, nakon što istekne, ugovor s Blackwaterom neće obnavljati.

SVETOST PRVOG AMANDMANA Karakteristični za oba filma specifični su položaji koje gore navedeni motivi imaju unutar fabule. Oni su tek instrumenti zapleta i usmjeravanja pozornosti na druge i veće probleme. U Lurievu filmu fokus je na novinarki Rachel Armstrong (glumi je Kate Beckinsale), koja razotkrije identitet CIA-ina operativca. Iako je implicitna kritika jasna – državno tužiteljstvo više se snebiva nad činjenicom da novinarka odbija otkriti svoj izvor nego što pokušava otkriti imena u administraciji koja su iz revanšizma razotkrila identitet agentice – u prvom je planu novinarsko pravo štićenja izvora i svetost Prvog amandmana. Rachel, iako u zatvoru zbog nepoštivanja suda, više od godinu dana iz principa odbija otkriti svoj izvor. Što se Macdonaldova uratka tiče, pravi razlog kongresnog saslušanja koje vodi kongresmen Stephen Collins (Ben Affleck) – prekomjerna uporaba sile plaćenika u Iraku – postaje tek dijelom slagalice u mnogo zakučastijoj igri koju vodi fikcijski pandan Blackwellu – PointCorp. Naime, PointCorpu je izgubiti ugovor u Iraku u biti tek periferno pitanje ukoliko se na umu ima mnogo veći projekt koji se odvija ispod stola – potpuna privatizacija Ministarstva obrane.

Dakle, u oba se filma tematiziraju pitanja radikalnija od onih koja su pokrenula radnju. U *Samo istini* to je zatvaranje novinara pod izlikom krilatice "nacionalna sigurnost", dok *U vrtlogu igre* zaoštrava problematiku do krajnjih granica – o čemu je riječ kada država ne samo da dijeli uporabu sile s privatnim entitetom već i u potpunosti prepušta vlastitu esencijalnu odrednicu tom istom entitetu? Okrenimo se stoga načinima na koje se ta pitanja artikuliraju, zaključcima koje filmovi o njima donose i, dakako, važnosti koju im pridaju unutar modela obrata na koji oba pretendiraju.

Kao što sam već spomenuo, Rachel Armstrong opire se zahtjevima specijalnog državnog tužitelja Pattona Duboisa (Matt Dillon) da imenuje izvor koji joj je otkrio pravi identitet Erice Van Doren (Vera Farmiga). Rachelino uporno ustrajanje nema reperkusije isključivo po nju, već se problematizira i utjecaj koji njena odluka ima na njenu obitelj. Jasno je da joj i sin i muž Ray (David Schwimmer) predbacuju na odbijanju izručenja izvora jer, na kraju krajeva, dovoljno je da oda jedno jedino ime pa da je sutradan puste na slobodu. Ipak, ono što Ray vidi kao odluku kojom Rachel pretpostavlja odanost idealu Rachel smatra jedinom mogućom akcijom. Rachel svoju ustrajnost uopće ne vidi kao odluku koja ima realnu alternativu i nikada je takvom i ne predstavlja; ona naprosto smatra da nema druge (gotovo nalik Antigoni). No problem je to što čitav film nije u potpuno jasno je li Rachelina praktička nemogućnost odavanja izvora utemeljena u odanosti idealu ili u nekom specifičnom odnosu koji Rachel ima spram izvora. U tom se smislu diskusija oko prava novinara i Prvog amandmana koja je sadržajni predmet niza ročišta zapravo pomiče u drugi plan. Sama je diskusija po sebi poprilično suhoparna; argumenti koji se izlažu na obje strane samo su rutinirana mlaćenja po označiteljima "nacionalna sigurnost" i "pravo govora", koji ionako služe samo izmamljivanju odobravanja onih koji već unaprijed podržavaju jedan od stavova (posebice je patetičan govor Rachelina odvjetnika – Alan Alda – koji ne donosi ništa novo na stol). Takav nonšalantni odnos spram izložene političke tematike sugerira da je diskusija u biti sporedna i da samo služi tome kako bismo se u pozadini dva sata pitali tko je zapravo taj izvor koji Rachel uporno štiti. Konačna potvrda nonšalantnosti završnica je filma kada u obratu doznajemo njegov pravi identitet. Nažalost, jedino što to otkrivenje čini jest potvrda ne samo da je Rachel tek posredno zainteresirana za ideal Prvog amandmana već i to da je i Rachelina motivacija, a time i čitava filma, u potpunosti besmislena.

NESTANAK DRŽAVE Ako u *Samo istini* obrat obezvređuje ključno pitanje koje se problematizira, jer se prokazuje kao potpuno nekoherentno s obzirom na ustroj filma i motivaciju glavnog lika, tada konačni obrat *U vrtlogu igre*, koji, istini za volju, nije baš nemoguće naslutiti, ipak djeluje mnogo ozbiljnije. Film time postiže još višu razinu već ionako inteligentno zamišljene i vješto vođene priče. (Novinar Cal McAffrey – Russell Crowe – polazeći od umorstva jedne od istražiteljica kongresmena Collinsa, polako razotkriva spletke kojima PointCorp pokušava diskreditirati predsjedatelja kongresnog saslušanja, a koje se pokazuju tek malim dijelom u mnogo većoj igri.) Primjedba koja se može uputiti, makar je ona već unaprijed obojena izvanfilmskim vrijednosnim aparatom, jest da obrat u drugi plan baca PointCorpov pokušaj privatizacije Ministarstva obrane. Ipak, u kontekstu trenutnih zbivanja vjerujem da je primjereno obratiti pažnju na taj politički moment, koji je u filmu naznačen, ali ne i bitno produbljen.

Jasno je da PointCorp ima podršku u najvišim domenama vlasti ukoliko ozbiljno nastoji provesti privatizaciju jednog resornog ministarstva preuzimanjem kontrole nad obukom vojnika, a kasnije i preuzimanjem dobrog dijela obavještajnih aktivnosti. Tako nešto uistinu zvuči zastrašujuće. Iako vlade danas i jesu, kao što to profesor Mikulić kaže, tek izvršni odbori multinacionalnih kompanija, vojska i policija ipak predstavljaju resurs koji (barem direktno) nije dostupan kompanijama. (Ostavimo po strani poražavajuću činjenicu da je jedino po čemu u ovom slučaju razlikujemo vladu od poslovne organizacije ništa drugo doli monopol nad uporabom sile). U trenutku privatiziranja ministarstva obrane država nestaje i nominalno, a sav aparat sile preuzima privatna kompanija. Javna stvar tako je napokon postala privatna i ono što je bilo pravo svih postaje privilegija onih koji to mogu priuštiti. Ako ne platite, policija više neće pružati usluge za vas i vaše domaćinstvo. Čovjek bi mogao pomisliti da je nemoguće da jedna vlada dopusti privatizaciju svog ministarstva obrane i da se tako nešto može zamisliti samo na filmu. No s druge strane, ako se privatiziralo zdravstvo, školstvo i mirovinsko osiguranje, ako se mogu privatizirati prirodni resursi poput voda te ako je započeo val privatiziranja javnog prostora, zašto se ne bi privatizirala i vojska?

KAZALIŠNI EKSTREMNI SPORTOVI

RAZGOVOR S GORANOM BOROJEVIĆEM I DARKOM LJUBIĆEM, ČLANOVIMA ORGANIZACIJSKO SELEKCIJSKOGA TIMA FAKI-JA U POVODU 12. FAKI-JA (FESTIVALA ALTERNATIVNOGA KAZALIŠNOG IZRIČAJA), ZAGREB, 19 – 24. SVIBNJA 2009

Cijeli FAKI košta manje od nekog državno financiranog toplog predjela. Nezavisna kultura, za razliku od trbušastih čičica u preuskim i znojnim odijelima, zaista teži tome da bude tu za narod

SUZANA MARJANIĆ

Darko Ljubic u projektu Licem prema dolje

DARKO LJUBIĆ: — PROŠLE GODINE NA OTVARANJU FAKI-JA PRIVELI SU NAM GREEN MAN-A IZ ŠPANJOLSKE. KAKO JE NAKON ADRIANOVA PRIVOĐENJA BILO JOŠ NEKOLIKO PRIVOĐENJA ULIČNIH UMJETNIKA, OVE SMO SE GODINE ODLUČILI ZA SPONTANO OTVORENJE FAKI-JA U VIDU PROTESTNOG OKUPLJANJA —

Eto, možda na samom početku da kažete kako ste zadovoljni ovim 12. izdanjem FAKI-ja te pojasnite što točno znači prepoznatljiva odrednica tog festivala; naime, određujete ga kao neprofitan kazališni festival s naglaskom na subverzivnim kazališnim marginalcima.

Darko Ljubić**:** Za razliku od drugih zagrebačkih festivala svi su programi u sklopu Festivala alternativnoga kazališnog izričaja besplatni i nikomu od izvođača ne isplaćujemo honorare. FAKI otvara prostor svima koji imaju potrebu da se izraze i reagiraju na društvo u kojemu žive. Sadržajna poveznica jest subverzija koja šokira, upozorava ili naprosto komentira dominantnu kulturu kazališnim jezikom.

Poznato je da FAKI već dvanaest godina organizira Attack!, nekad Autonomna tvornica kulture, a danas Autonomni kulturni centar. Što označava promjena imena i što vam omogućuje sadašnji prostor u bivšoj tvornici Medika u Pierottijevoj 11?

Darko Ljubić**:** Koliko je meni poznato, do promjene je imena udruge došlo prilikom razlaza nekolicine osnivača Autonomne tvornice kulture s Attack!-om. Iz perspektive FAKI-ja novi prostor AKC-a Medika omogućio nam je da se ovu godinu pri organizaciji i provedbi Festivala ne osjećamo kao beskućnici. Uz prostor za FAKI koncerte i partije, neformalna druženja, kuhinju i blagovaonicu dobili smo i polivalentne dvorane u kojima smo odradili najveći dio kazališnih i performativnih izvedbi u sklopu FAKI-ja 12.

Goran Borojević**:** Za razliku od prošle godine, kada se dio programa također odvijao u Medici, ali polulegalno, pa smo publiku pozivali na okupljanje ispred HNK-a i potom ih vodili u Mediku, ove je godine Medika, zbog svog novog, premda i dalje nejasna, legalizirana statusa, postala bazom ili domom Festivala. Zahvaljujući takvoj bazi, Festival je dobio stalnu publiku, festivalsku atmosferu i dobru ekipu koja je iz dana u dan u Mediku dovodila sve više kolega i prijatelja.

Goran Borojevic u projektu Licem prema dolje

EFEKT INKUBATORA

Koje su sve udruge i nezavisni kolektivi trenutno smješteni u AKC-u Medika? Naime, Attack! se obično u medijskim natpisima pritom navodi kao najstarija i najbrojnija udruga a koja je i inicijator korištenja tog prostora. Osim toga, budući da je Attack! godinama bio bez prostora, dakle, kako se to lijepo kaže na ulici, molim vas, ukratko nam "dočarajte" to bezdomno doba.

Darko Ljubić**:** Uz Attack! dobivenim se prostorima AKC-a Medika aktivno koriste i Cirkorama; Metakoncept; Hrana, a ne oružje!; Trancepleme.com; Artistika; Kesten Impro Cabaret Kolektiv; Otvoreni Prostori; udruga Triko i mnogi drugi. Dok Attack! nije imao svoj stalni prostor, sve se svodilo na održavanje standardnih programa koje su provodili aktivnije članice i članovi, uz sve poteškoće koje sa sobom nosi status beskućnika. Sad s AKC-om Medika dobiven je prostor za odvijanje svih segmenata programskih aktivnosti Attack!-a. Posebnost je u tomu što stalni prostor i kontinuitet aktivnosti dovode do efekta inkubatora, pa se tako sve veći broj novopridošlih članica i članova aktivno uključuje u kreiranje programskih aktivnosti.

Na web-stranici AKC-a Medika navedeno je da je taj prostor dobiven na privremeno korištenje, i to sve do rušenja tog tvorničkog kompleksa, a pritom su vam trenutno na raspolaganju samo pojedini prostori svega oko 30 posto cijelog kompleksa. O kojim je točno prostorima riječ i zbog čega niste mogli i ostale prostore te napuštene tvornice prenamijeniti za određene programe?

Darko Ljubić**:** Prošle smo godine u sklopu FAKI-ja 11 četiri predstave održali u prostorima tadašnjeg skvota Medika, a zanimljivost je da nijedan od tih prostora Grad Zagreb nije do danas dodijelio Attack!-u i ostalim udrugama/inicijativama/kolektivima na korištenje. Zašto je tomu tako, treba pitati nadležne u strukturama Grada Zagreba. Svakom je od korisnika trenutno dobivenih prostora AKC-a Medika jasno da postoji potreba za korištenjem dodatnih kapaciteta bivšeg kompleksa Medika. Velik je dio kompleksa neiskorišten, nadamo se da će Grad Zagreb imati sluha i iste dodijeliti na korištenje AKC-u Medika.

SKVOT-KULTURA

Pritom je zanimljivo da je na spomenutoj web-stranici napisan samo jedan komentar, i to prilično negativan, gdje vas anonimna autorica upozorava na činjenicu da se nazivate skvotom, a skvot sam po sebi, kako nadalje navodi revoltirana kritičarka, ne može biti legalan te da također kruže priče da ne dopuštate pojedincima da po potrebi prespavaju noć-dvije kod vas te, ukratko, da navedenim postupcima "vrijeđate skvot-kulturu i sve one ljude koji žive ili su živjeli tu kulturu".

Darko Ljubić**:** Nisam aktivno sudjelovao u renoviranju i oživljavanju prostora AKC-a Medika, pa tako ni u kreiranju unutarnjih odnosa u AKC-u Medika. Kroz prizmu organizacije i provedbe aktivnosti unutar FAKI-ja 12 vidio sam da velik broj osoba prostore kojima se koristi AKC Medika još doživljava kao skvot iako se radi o prostoru

dobivenu od Grada Zagreba za kulturne aktivnosti više organizacija/inicijativa/kolektiva. Sad kad je Attack! i službeno s adresom u Pierottijevoj, vjerujem da se otvara i mogućnost prijave i udomljavanja gostujućih izvođača u sklopu programskih aktivnosti AKC-a Medika.

S kojim se problemima koje nameće svakodnevica susrećete u novom prostoru Medike? Osim toga, kako nadalje osmišljavate njegovo oživljavanje? Hoćete li možda krenuti tragom ljubljanskog Autonomnog kulturnog centra Metelkova? Tako je Miha Colnar u jednom razgovoru za *Zarez* istaknuo kako su tajkuni već nebrojno puta pokušavali srušiti tu zonu Metelkove i iskoristiti je za nešto komercijalno efikasnije, kao što su garaže ili velik shopping-centar. Što bi se moglo "slučiti" Medici?

Goran Borojević**:** Teško je predvidjeti budućnost Medike. Darko je u jednom od prethodnih odgovora zanimljivo usporedio takav prostor s inkubatorom; ako u tom inkubatoru atmosfera bude topla, ako se izlegu nove grupe, a djelatnost bude plodna, ako bude postojala solidarnost, a ne samo tolerancija među "sustanarima", stvorit će se jaka nezavisna scena koja bi uz dobre pregovaračke metode i alternativne izvore financiranja mogla postati istinski alternativni kulturni centar. Nadam se da će biti mudrosti, volje, snage i znanja za to.

Darko Ljubić**:** Kao što rekoh, dajem si za pravo da pričam isključivo kroz prizmu FAKI-ja. Ono što mene osobno zanima jest otvaranje prostora za produkciju i izvedbu svih vidova političkog kazališnog izražavanja.

Koje biste alternativne kazališne festivale u Hrvatskoj izdvojili te koliko vam je blizak, recimo, pulski PUF, odnosno, surađujete li na izmjeni pojedinih izvođača s nekim drugim alternativnim kazališnim festivalima?

Darko Ljubić**:** Attack! i FAKI najbolju suradnju imaju s pulskim Festivalom uličnih čarobnjaka; tako smo na preporuku Irene iz FUČ-a na FAKI-ju 12 ugostili Cia.Migui. MandalaSol iz Španjolske.

Goran Borojević**:** Meni je osobno blizak PUF, ali do sada je suradnju s PUF-om bilo teško uspostaviti zbog vremenske udaljenosti. Čini mi se da sam jednom pročitao da je davnih dana FAKI proglašen mlađim bratom Eurokaza i čak je i bio FAKI dan na Eurokazu.

RED ZA BOLJE DANAS

Kako nisam mogla prisustvovati otvorenju FAKI-ja, zanima me na koji ste ga prigodan način organizirali? Naime, na www.javno.com mogli smo pročitati da je Festival otvoren performansom *Red za bolje danas*, na koji su bile pozvane "sve protuhe, vječni studenti, anarhisti i aktivisti" kako bi sudjelovali u kreiranju umjetnosti.

Goran Borojević: Taj bi performans zapravo trebalo organizirati jednako dugo, ako ne i duže od samog festivala. Zamišljen je kao red solidarnosti; to bi trebao biti festival u malom, okupljanje svih zagrebačkih umjetnika i gostiju festivala u "lirskoj formi". Svatko bi, kada bi mu dosadilo čekanje, trebao izvesti sažetak, srž ili cijelu svoju točku. Tako bismo pokazali da kreativnost ne može čekati, a ujedno bismo pokazali i snagu ujedinjenosti te kreativne energije. Mogli bismo reći da je to otvorenje bila "beta"-verzija onoga što bi se moglo, i po mom mišljenju trebalo, organizirati kao festival kreativnosti na bezbroj *florova* odjednom.

Darko Ljubić**:** Prošle godine na otvaranju FAKI-ja priveli su nam Green Man-a iz Španjolske. Razlog je pronađen u činjenici da sa sobom nije imao osobne dokumente, iako je njegov nastup sa svim podacima bio uredno prijavljen MUP-u i odobren od Grada Zagreba; a Adrianova se putovnica nalazila u hostelu Carpe Diem, s čim smo upoznali i djelatnike MUP-a. Kako je nakon Adrianova privođenja bilo još nekoliko privođenja uličnih umjetnika, ove smo se godine odlučili za spontano otvorenje FAKI-ja u vidu protestnog okupljanja.

Kao organizatori ovogodišnjega FAKI-ja koje biste predstave ili pak performanse posebno izdvojili? Osobno, mogu reći da me posebno oduševila predstava *Brecht okorjela mašina ansambla* Andraša Urbana (Pozorište Kosztolányi Dezső) iz Subotice kao i predstava *Shreds and patches* Indijca Arka Mukhopadhyaya.

Goran Borojević**:** Meni je drago da je velika većina predstava bila na prilično visokoj razini u odnosu na prethodna očekivanja i percepciju festivala u medijima. U "velikim" se medijima izvještava o tijeku trećeligaške nogometne utakmice, a rijetko se izvještava o FAKI-ju, osim ako nekoga uhapse, a FAKI nije treća liga; FAKI je jedini festival u Zagrebu gdje se mogu vidjeti takve predstave i performansi ili sudjelovati na radionicama. FAKI, dakle, nije treća kazališna liga, nego "kazališni ekstremni sportovi". Prema tome mislim da su sve predstave bile vrlo kvalitetne i zanimljive, raznolike, ali su se i međusobno nadopunjavale. Na Festival se prijavilo 170 grupa iz cijelog svijeta, a pozvane su one za koje je organizacijsko-selekcijski tim Lana Linda Fisković, Nikolina Komljenović i nas dvojica odlučio da estetski, konceptualno, ali nažalost i financijski upada u okvir festivala.

Darko Ljubić**:** Uz spomenute izvođače istaknuo bih još nastup Roberta Francisztyja *BULLshit*, Salon Emmer *Guerilla Gardening*, Cia.MiguiMandalaSol *The History of Caged Bird* te KUD LJUD *Električne Invazije.* Osobno me veseli da smo ove godine uspjeli većim dijelom program bazirati na predstavama i performansima s naglašenom političkom tematikom.

NOVAC DJELO KRASI

Kako ste riješili sve financijske probleme Festivala? Naime, na www.she.hr obavljeno je kako je donacijama pripomoglo i španjolsko veleposlanstvo kao i još neki sponzori koji su osigurali hranu za izvođače.

Darko Ljubić**:** Veleposlanstvo Španjolske redovito nas podržava u dovođenju selektiranih španjolskih grupa, koristimo i ovu priliku da se Anni Valldeperas Prats i osoblju veleposlanstva zahvalimo na podršci. Redovitu podršku u organizaciji Festivala imamo i od Ureda za kulturu Grada Zagreba kao i od Ministarstva kulture RH. Njihova podrška ove godine iskazana je s ukupno 80.000,00 kn umjesto prošlogodišnjih 140.000,00 kn. Iako završni financijski izvještaj još nije gotov, članovi organizacijskoga tima unaprijed su se odrekli dijela honorara radi kvalitetnijega programa FAKI-ja 12. Financijski bismo bili u još većoj gabuli da nas znatnim sponzorskim prilozima u namirnicama nisu pomogli Tomar, Anyo, Bio Zrno, Zdrava hrana Trsat, Annapurna, Advent, Encian, Alpro soya i Pivovara Ličanka.

Goran Borojević**:** Naš dizajner Robert Čanak odlično se sjetio kako uštedjeti dio novca namijenjenog promidžbi, a usput i majčicu Zemlju poštedjeti kojeg metra posječenih stabala i nekoliko kilograma otpada; umjesto letaka koristili smo se iskorištenom ambalažom od žitarica, starim kartama za vlak i sl., na koje smo udarali po četiri pečata s osnovnim informacijama o festivalu. To je odredilo i vizualni identitet ostalog materijala, koji je po meni ove godine zbog profesionalno odrađenog dizajnerskog posla podigao FAKI na višu razinu. Na spomen honorara često se naježim, jer zvuči moćno i sočno, i sreo sam nekoliko ljudi koji nezavisnu kulturu uspoređuju s parazitima, a zapravo se tu radi o toliko malim svotama novca u usporedbi s običnom političarskom pijankom negdje u šumi uz tamburaše da je uopće glupo o tome raspravljati. Cijeli Festival košta manje od nekog državno financiranog toplog predjela. Nezavisna kultura, za razliku od trbušastih čičica u preuskim i znojnim odijelima, zaista teži tome da bude tu za narod, barem za onaj najmanje zastupljeni komadić društva i to je simbioza, a ne parazitiranje. Na tu je temu KUFER na FAKI-ju odigrao najtransparentniju predstavu u Hrvata.

Podsjetite mlađe generacije na osnivanje FAKI-ja sada već davne 1997. godine kao potrebe ondašnjih alternativnih teatara, uličnoga teatra, performera, "off" i "low budget teatara" okupljenih oko Antiratne kampanje Hrvatske te koliko je Attack! i danas određen ali i medijski prepoznatljiv alternativnim političkim aktivizmom? Naime, dobro je poznata činjenica da je Attack! među prvim udrugama u Zagrebu, u tadašnjem postratnom društvu, organizirao radionice vezane uz razvoj civilnoga društva, gdje se, među ostalim, slobodno moglo govoriti o alternativnoj kulturi i politici.

Darko Ljubić**:** Često nam ljudi komentiraju današnji FAKI preko tog doba Maria Kovača, Marka Zdravkovića i Antuna Gracina kada FAKI nije ovisio o budžetu i bio je prvenstveno direktna refleksija na socio-političku situaciju. Kvalitetu tadašnjih performansa kao i entuzijazam rada svakako je odredila i energija i nivo političkoga aktivizma akumuliran oko Antiratne kampanje. Osobno mogu reći da sam se uključio u organizaciju FAKI-ja jer ovaj festival doživljavam subverzivnom zonom prakticiranja osobnih političkih stavova.

FAKI I SLOBODNI FFZG

Koliko ste bili povezani s blokadom na Filozofskom fakultetu kao i sa svim ostalim događanjima u vezi s blokadom i u konačnici kako komentirate deblokadu koja je, nažalost, ali u potpunosti i očekivano, objavljena nakon pet tjedana blokade?

Darko Ljubić**:** Zbog obaveza oko organizacije FAKI-ja moj osobni doprinos je bio sudjelovanje u desetak plenuma te kuhanje veganskih obroka u dva navrata. Postojala je ideja da kao čin naše podrške veći dio programa FAKI-ja preselimo na slobodni FFZG; odugovlačili smo s iznošenjem te ideje programskom timu sve do početka FAKI-ja; na kraju smo odustali jer su se definirani termini izvođenja uvelike preklapali s terminom plenuma. Kao osoba koja se fizički nije direktnije angažirala na samoj blokadi FFZG-a, ne dajem si za pravo da komentiram odluku plenuma o deblokadi.

Goran Borojević**:** Nevoljko priznajem, na samom sam početku blokade i sam bio blago skeptičan, ali ubrzo su me opet proželi trnci na misao o istinskim promjenama i građanskom neposluhu. Interesantno je da je nezainteresiranost vječnih promatrača prerastala iz pljuckanja u hračkanje što su snaga i entuzijazam studenata rasli. U sklopu FAKI-ja na FF-u ipak smo uspjeli održati radionicu *Otkrijte čudaka u sebi* i barem simbolički pridonijeli dobroj atmosferi u žarištu građanskog neposluha.

Eto, jedna politička perverzija i eventualija. Kako komentirate da je Milan Bandić na Trgu bana Josipa Jelačića u subotu, 30. svibnja 2009, dakle dan prije održavanja drugog kruga izbora za gradonačelnika, a prema Kregarovim izvorima, organizirao Thompsonov koncert, a uz odobravanje vodstva SDP-a? Ipak, s druge strane, postoji informacija da je Miodrag Demo, Bandićev operativac za odnose s braniteljskom populacijom, izjavio da se od financiranja odustalo jer su se organizatori nastupa namirili sponzorskim novcem (www.tportal.hr).

Goran Borojević**:** Tko je taj Milan Bandić? Tko nastupa na tom Thompsonovu koncertu, Demo Bandić? Zar nije Thomson (dakle, bez onog "p") marka jeftinih kasetofona?:-) Kad se narod osvijesti, možda bude drugačije. Sviđa mi se ideja Ramba Amadeusa da bi glasački listić trebao biti kompliciraniji. Rambo je sve te narodske zanimacije dobro sažeo u terminu turbo folk.

Darko Ljubić**:** Kao osoba koja je provela više godina na prvoj liniji u obrani obiteljske kuće i još k tomu s ušća rijeke Čikole, ne slušam i politički potpuno osuđujem kako nastupe tako i militarističku ikonografiju spomenutoga pjevača. Također ne izlazim na izbore jer ne vjerujem u tzv. parlamentarnu demokraciju i ne doživljavam nikakvu razliku između ponuđenih političkih opcija. Izbori su zabava za mase pa me ne čudi što političari pribjegavaju populističkim koncertima; sve je to isti cirkus pa je nebitno kojega su političkoga predznaka odabrani izvođači.

I na kraju, zanima me jeste li zadovoljni medijskim praćenjem FAKI-ja te koje ste kazališne kritičare/ke zamijetili na pojedinim izvedbama?

Goran Borojević**:** U prošlim sam se pitanjima te teme već dotakao. Iako ću, pretpostavljam, još neko vrijeme biti nezadovoljan medijskom pažnjom i njenom kvalitetom u odnosu na npr. 1980-e, kada je alternativnu i amatersku scenu pratio velik broj ozbiljnih kazališnih kritičara, moram priznati da sam bio ugodno iznenađen kada sam ugledao neke drage ili zanimljive i ozbiljne novinarske face. Za to je prilično zaslužna Nena Gazić, koja je svoju dužnost osobe zadužene za odnose s javnošću shvatila ozbiljno, ali i neke slučajnosti, koje su uvijek dio festivala i kojima se iznova veselimo. Ne treba navoditi imena novinara koji su posjetili FAKI, njihovi tekstovi govore za njih.:-) Sve u svemu, na trenutke mi se zaista vratio dah osamdesetih, kojih se s ugodom sjećam iako sam imao manje od 10 godina. Mislim da je FAKI dovoljno sazrio da se sljedeće godine svaki dan održavaju okrugli stolovi ili možda neki amorfni stolovi ili jednostavno razgovori o predstavama; to je jedan od načina da se pojača kvaliteta alternativnoga kazališta, da ga se počne ozbiljnije shvaćati, a da festivalsko iskustvo postane potpuno.

Darko Ljubić**:** Svjestan činjenice da nam na tiskovnu konferenciju nije došao baš nitko od medija, pa ni medijski pokrovitelji FAKI-ja 12, te da izborni cirkus ždere sva ostala dešavanja, osobno sam zadovoljan kvalitetom i kvantitetom medijskoga praćenja. Ovim putem ističem novinara sarajevskoga *Oslobođenja* Mladena Bičanića, koji je odgledao sve predstave u sklopu FAKI-ja 12, te novinarku *Transfera* Anu Franjić.

I zapravo za sam kraj, s obzirom na to da ste poznati i kao kazališni praktičari, upoznajte nas ukratko sa svojim sadašnjim kazališnim projektima?

Goran Borojević**:** DASKA je pozvana na amsterdamski Fringe, pa slijedi obnavljanje predstave *Društvo ubijenih pisaca*. Također, Daska i Poor Dog Company iz LA-a planiraju početak rada na projektu *Kuća nadrealista*. Nadam se da ću s *Društvom ubijenih pisaca* gostovati na sretnom i veselom trinaestom FAKI-ju.

Darko Ljubić**:** Novo vrijeme budi nove izazove! Siguran sam da iduće godine neću raditi direktno na organizaciji FAKI-ja 13●

KYLIÁNOV POUČAK

UZ OVOGODIŠNJI TJEDAN SUVREMENOG PLESA, NA TEMU OPIPLJIVE "NASUKANOSTI" DOMAĆE PLESNE SCENE NA BIJEDU PRODUKCIJSKIH UVJETA, POSEBNO U USPOREDBI S NEDERLANDS DANS THEATEROM I KOREOGRAFOM JIŘÍJEM KYLIÁNOM

NATAŠA GOVEDIĆ

Ovogodišnji Tjedan suvremenog plesa započeo je trima koreografijama Nederlands Dans Theatera II, čija se formalna, izvedbena i konceptualna izvrsnost nametnula kao nedostižan standard ostatku festivalske selekcije. Domaćim autoricama i autorima uopće nije bilo lako procesuirati poruke koje su dobili na večeri Kyliána, Leóna i Lightfoota. Počevši od mladosti izvođača, članova posebnog ansambla unutar prestižne nizozemske kuće (isključivo za dobnu skupinu plesača od 17. do 22. godine), preko razine njihove uvježbanosti i posvećenosti, sve do načina na koji je korišten scenski prostor, zvuk i videomaterijal. Pa iako se u Zagrebu ima otvoriti dugo očekivan Plesni centar, čiji prostor nudi nekoliko plesnih dvorana (dvije manje, jednu veću), njegova se organizacijska i produkcijska moć zadugo neće moći mjeriti s nizozemskim plesnim institucijama, naprosto zato jer je domaći projekt krenuo od daleko skromnijih ambicija. Velika je razlika između hrvatskog stava "ples *valjda* ima pravo postojanja" i nizozemske orijentacije prema kojoj je ples "najprestižnija, najcjenjenija forma umjetničkog izražaja". Gotovo fizičku nelagodu festivalskih dana stvarala je opipljiva "nasukanost" domaće plesne scene na bijedu stvaralačkih uvjeta. Sve priče o tome da se predstava može napraviti i u garaži sigurno su točne, ali u njima se nikada ne spominje kolika će biti kvaliteta predstave i koliko će dugo igrati. Znamo li da se prosječan broj izvedbi domaćih plesnih predstava može izbrojati na prste jedne ruke, plesači već dekadama ulažu ogroman trud u projekte bez budućnosti, što vremenom rezultira osobitom autorskom depresijom. Pogledamo li radove starijih koreografa prezentiranih na ovogodišnjem Tjednu suvremenog plesa, poput Ljiljane Zagorac, Rajka Pavlića ili među njima najmlađe Irme Omerzo, upadljivo je da se njihov fizički i konceptualni vokabular veoma malo razvija i mijenja, nerijetko posežući i za defetističkim političkim porukama. Sigurna sam da to nije slučajno.

TIJELO PROŽETO SNAGOM Dvije koreografije Jiřija Kyliána djelovale su potresno i zato što su na pozornici HNK demonstrirale energičnost pokreta, skokova, odlučno ukriženih gesti i vrlo brzih vrtložnih okreta torza kakve domaća pozornica ne rabi. Naša su tijela bitno sporija, inertnija, umornija, suzdržanija. Koreografkinja i plesačica Marjana Krajač ove je godine smjestila svoj rad u sobu nazvanu *The Store* (većina hrvatskih produkcija iz nekog neokolonijalnog razloga moraju nositi engleski naziv), umjesto kinetičkih eksperimenata ponudivši publici različite komercijalne predmete na prodaju (majice, namještaj, rokovnike, bedževe), čime je dodatno naglašeno umrtvljivanje plesne scene do točke robe, opredmećenosti, cijenom obilježena mrtvila. U takvu kontekstu gledati kako parovi u Kyliánovoj koreografiji *27 minuta i 52 sekunde* pulsiraju u zajedničkim "udarima" ritmičnih grčeva djeluje terapeutski: pola sata te izvedbe nikako nas ne pokušava uvjeriti da je svijet jedno veliko ladanje: naprotiv, otvorena je tema dramske napetosti između frenetične potrebe kretanja i kontakta, nasuprot odsutnosti motivacije za bilo kakvu aktivnost. Važno je da koreografiju otvara "beživotno" žensko tijelo, čije ruke partner podiže uvis i počinje njima udarati po površini scenskog zastora kao da su u pitanju slomljeni udovi, sve dok ih izvođačica ne istrgne i ne upusti se u samostalan odgovor na plesačev pokret. Kao što je prije deset godina napisala njujorška kritičarka Arlene Croce, "Kylianova koreografija nagnat će publiku da se uspravi i nagne naprijed na svojim stolcima: tolika je atletska snaga i neustrašiva preciznost njegovih plesača". Tome bih dodala da specifičnu zavodljivost koreografije *27 minuta i 52 sekunde* čini spoj baletne fluidnosti međusobnih "prenošenja" i vrtnji, u kombinaciji s trzavim ritmom koreografije ruku. Muško i žensko tijelo tretirani su potpuno ravnopravno: jednako ogoljena torza, identičnih parametara odgovaranja kratkim ritmičkim valovima zvuka.

Posebna je dramaturška pozornost poklonjena glazbenoj matrici, sastavljenoj od nekoliko Schubertovih motiva, eksplozivnih ritmičkih udaraca te iste tekstualne poruke pročitane na pet svjetskih jezika, čiji se vokali u svim varijantama pretvaraju u nerazumljivo, namjerice izobličeno muziciranje – na taj način višestruko potvrđujući izgovoreno geslo o gubitku granice između plesača i plesa. Trake plesnog poda također su gradivni elementi simboličke podloge predstave: one se razmataju i zamataju oko plesača, gutaju ih ili omogućuju da se "proskliže" ispod njihove površine, ali definitivno pripovijedaju o *živim rubovima* svakog fizičkog, izvedbenog "zaposjedanja" pozornice.

Koreografija *Bogovi i psi*, stota po redu u Kyliánovu opusu, također je zaokupljena metafizičkim površinama scenskog prostora, s time da je ovaj put u prvom planu zastor, načinjen od treperavih, dugačkih niti, čija srebrnasta površina djeluje kao uznemirena površina vode, ali i kao ples struna, opni ili rešetki čije porijeklo nije jednostavno pridružiti postojećim arhetipovima.

POLITIKA MAŠTE S obzirom na to da u *Bogovima i psima* Kylián istražuje temu mentalnog zdravlja, zanimljivo je da se najapstraktniji element te izvedbe nameće kao njezina dominanta: energija uzibanih niti zastora toliko je zamašita da se tijelo plesača gotovo potpuno poništava. Videosnimka bijela psa (ili vuka) koji usporeno "juri" prema gledateljima također je istovremeno prijeteća i meditativna. Kao i inače u Kyliánovu opusu, vrlo je teško racionalizirati slikovni kontekst izvedbe: krajnje jednostavnim sredstvima publika je izložena maksimalno otvorenu polju vlastitih projekcija, odnosno čitava se koreografija može tumačiti i kao putovanje kroz krajolik mašte. U tome je ujedno i lirska privlačnost Nederlands Dans Theatera II: sve tri prikazane koreografije povezuje povjerenje u gledateljsku kompetenciju "nadopisivanja" (iluminiranja) predstave, odnosno u napor publike da vlastitim značenjima ispuni namjerno prazne, hotimice nedovršene margine koreografske "stranice".

Suvišno je raspravljati je li to "čisti ples" ili ples opterećen naslijeđem ekspresionizma, baleta i gimnastičke virtuoznosti. Koreografska izvrsnost manifestira se kao spoj neočekivanih plesačkih tehnika, čime ne oskudijeva nijedna od tri nizozemske koreografije. Nešto konvencionalnijom od dva spomenuta Kyliánova rada čini se koreografija *Subjekt promjene* autorskog dvojca Paula Lightfoota i Sola Leóna, igrana u središnjem dijelu nizozemskog programa, zato što vrlo doslovno "ilustrira" temu snoviđenja i mahnitosti prema Schubertovu glazbenom predlošku *Smrt i djevojka*. Ipak, emocionalna snaga nagla podizanja plesnog poda ispod užasnuta, dezorijentirana, pa ipak u samom središtu vrtnje zaustavljena tijela Schubertove junakinje, također ulazi u antologijske momente suvremenog plesa.

— MAŠTA JE DEFINITIVNO POLITIČKA KATEGORIJA. TKO SE USUDI IĆI PROTIV STVARNOG ISKUSTVA, OBIČNO IZAZOVE REVOLUCIJU. ŠTO SE KYLIÁNA TIČE, MAŠTA JE BLIZANKINJA I UŽASA I UTJEHE. ZA DOMAĆE KOREOGRAFE MAŠTA JE USAHLO POLJE TUĐIH CITATA, PRIJETEĆIH CIJENA I REPETITIVNA NASILJA —

Završno, rekla bih da postoji velika razlika ne samo između ogromne izvedbene energije koju demonstriraju nizozemski plesači (nasuprot relativne "mlitavosti" i žalosne neuvježbanosti hrvatske scene), nego postoji i razlika u drskosti autorske mašte. Mašta je definitivno politička kategorija. Tko se usudi ići protiv stvarnog iskustva, obično izazove revoluciju. Što se Kyliána tiče, mašta je blizankinja i užasa i utjehe. Za domaće koreografe mašta je usahlo polje tuđih citata, prijetećih cijena i repetitivna nasilja. Čak i u najzanimljivijoj domaćoj koreografiji pod naslovom *U izradi*, autorice Jasne Vinovrški, čiji se potencijal realizira kao pamćenje formativnih plesnih izvedbi od kojih Vinovrški oblikuje mrežu citata (od Pine Bausch do Vere Mantero), zatim plešući svoje omiljene dijelove i snimivši ih na video te uputivši kao imitacijski zadatak drugom plesaču, Pravdanu Devlahoviću, naglasak nije na receptivnom ni na transformacijskom tijelu autorice ili Devlahovića, nego na neuhvatljivosti samog "posredništva" između koreografskih sustava. I tu je autorska mašta podređena imenovanim uzorima, s time da Devlahovićeva fizička inteligencija i nepokolebljiva usredotočenost na plesne zadatke djeluju daleko subverzivnije od ideje "posuđivanja" tuđeg, k tome i veoma prepoznatljiva izvedbenog materijala. Ipak, Jasna Vinovrški barem je spremna ponuditi publici svoje koreografsko pamćenje kao namjernu rekompoziciju i transfer, dakle usuđuje se dotaknuti "propusne" granice stvaralačke mašte. Time opet dotičemo Kyliánov poučak: živost tijela ovisi o tome da dva plus dva u umjetnosti lako može biti pet, odnosno nema "pravila" u prostoru vizija. Tko ne vjeruje, prodaje majice u dućanu globalne imaginacijske krize●

ZRCALO

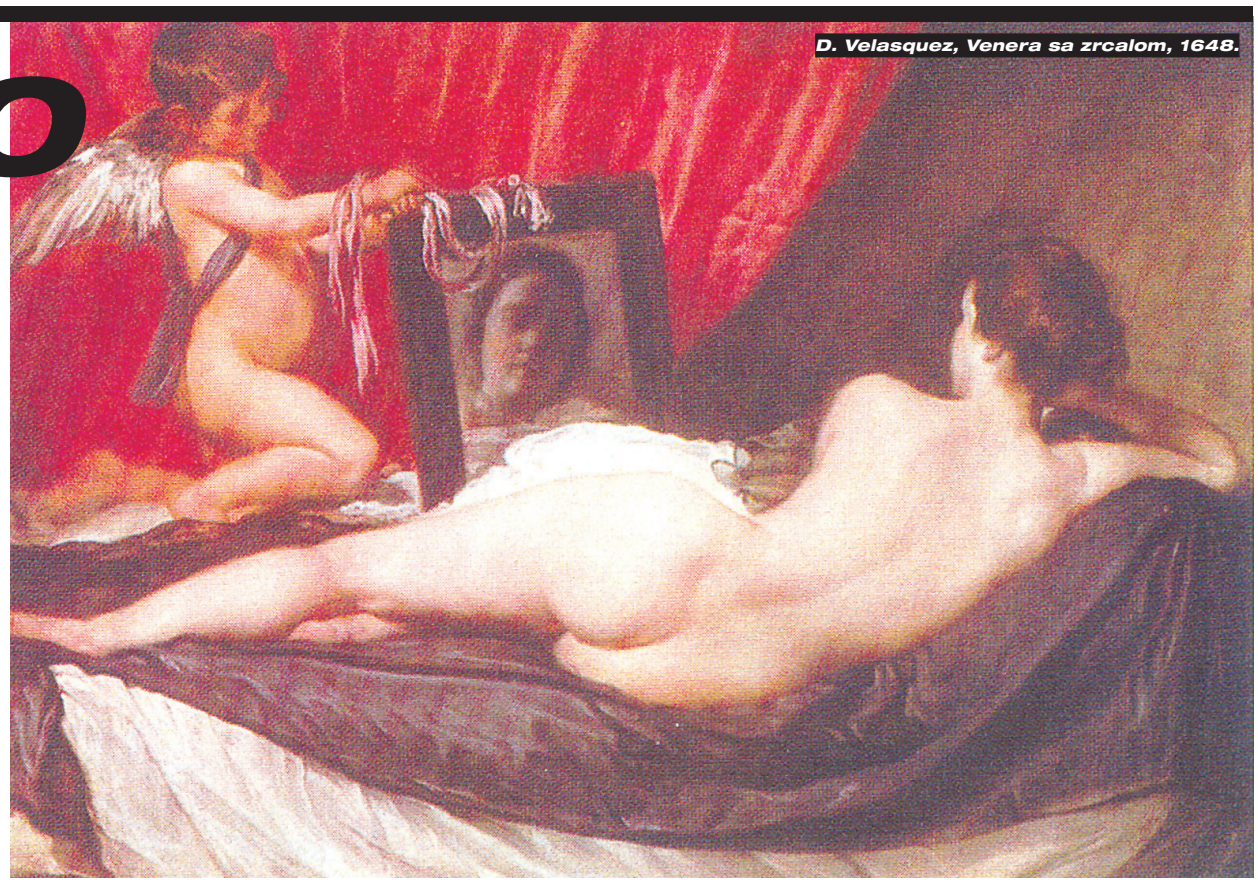
D. Velasquez, Venera sa zrcalom, 1648.

ODLOMAK IZ NEOBJAVLJENA RUKOPISA Toposi erotike, RAĐENA NA TEMELJU DNEVNIKA ANDREE LAURENTIS I RITE R. DOGAĐA SE U PROSINCU 1969.

NIKOLA VISKOVIĆ

Rita u zemlji čudesa navuče šarene čarape na golo i pođe po mlijeko. I na povratku nađe fauna razgaljenog na pokrivaču između fotelje i zrcala. Zastade lakomo nad tom bukolikom a glavom joj proleti koliko su život, evolucija, genetika i još toliko hladnih stvari u neznanom savezu s grljenjima što ih očekuju. Zavrti joj se i sjeti se lady Clarence:

The strange weight of the balls between his legs!... And she quickly kissed the soft penis... 'Even when he's soft and little I feel my heart simply tied to him. And how lovely your hair is here!'

Zavali se u fotelju, jednom nogom preko naslona i drugom na njegovom ramenu, prikazujući se i zrcalu u slatkoj panici. "Žabac, ima li na zemaljskoj kugli sretnijeg bića od mene?" "Teško je to reći, ali sigurno nema ovakvog *ostentatio genitalium* koji stvara pravi arhimedovski *speculum ustorium*. Pička ti je poput onih solarnih puževa s fotografija Edwarda Westona za koje njegova Tina Modotti reče da su 'toliko čisti koliko perverzni'." "O, poludjet ću!" uzdahnula je hiperromantično povlačeći prst bisernom brazdom.

Pio je mlijeko, motreći nju i sebe na zrcalu i spekulirao: "zrcalo, κάτοπτρον, speculum, čudesna proteza koja nam pokazuje ono što ne možemo izravno vidjeti – vlastite oči, lice, poljubac, leđa, guzicu i zagrljaj, pa i ono što ne gledamo. Ljubavnicima je nezamjenjiva radost, jer se s njim, kaže Ferrante Pallavicino u *La retorica delle puttane*, 'dilettano nel raddoppiare i piaceri'. Zajedno ili nasamo libertini i ekshibicionisti. A žele li se još vidjeti uvećano, sve odjednom ili pomnoženo, sastavljaju iskrivljena ogledala poput onog voajerskog od cineda Hostiusa o kojemu piše Seneka, ili više 'kurvanskih zrcala na dnu i na plafonu sobe' kako kaže d'Aurevilly, ili katoptrične mašine iz baroknih *Wunderkammern* kakve opisuje Gaspar Schott u *Magia universalis naturae et artis*."

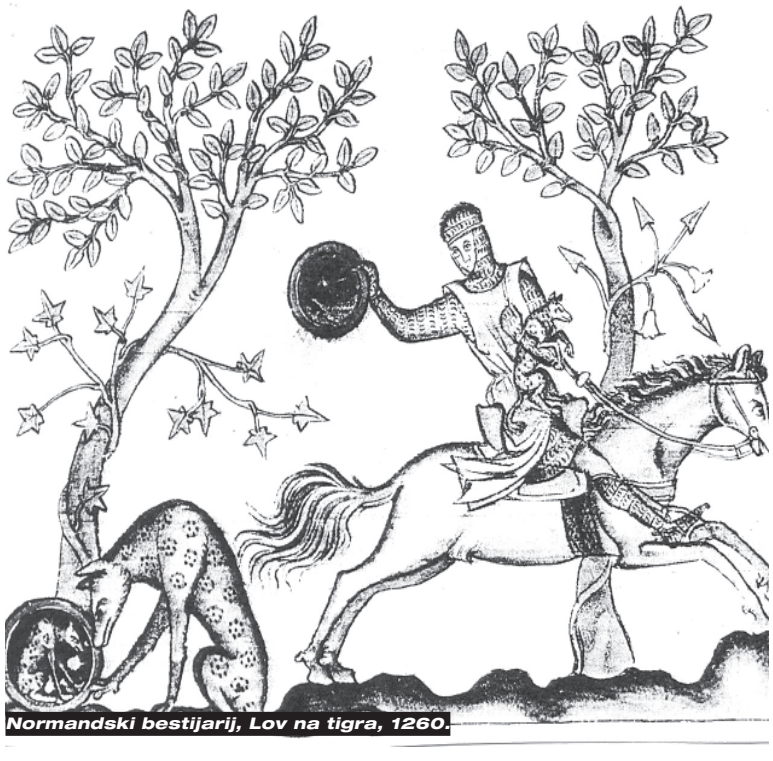
Normandski bestijarij, Lov na tigra, 1260.

"Slično se postiže fotografijom i filmom", stavi mu ona prst u usta preko čaše. "Da, kamera je zamjenjivač i amplifikator zrcala, s prednošću da je njen odraz trajan, javan i ponovljiv, ali zato njom obično vlada drugi, dok zrcalom vladamo sami. Zatim, ljubavnici su i jedni drugima zrcala, kako piše Breton u L'Amour fou:

L'amour réciproque, tel que je l'envisage, est un dispositif de miroirs qui me renvoient, sous les mille angles que peut prendre pour moi l'inconnu, l'image fidèle de celle que j'aime, toujours plus surprenante de divination de mon propre désir et plus dorée de vie."

"Zrcalo može biti, poput voajera i za voajera", vodila je poljubac na bestidnicu, "zločesti prozor pritajen u zidu." "Na što možda misli Jim Morrison:

The voyer is masturbator, the mirror hid badge, the window his pray."

"U njemu su i istina i neistina." "To mu je druga funkcija, da pokazuje ono što jesmo i što nismo. Neko ja kakvo želimo ili ne želimo. Stvarnosti i nestvarnosti, vrijednosti i mane, pa se s njim možemo voljeti kao Narcis i Corydon ili mrziti kao Dorian Gray. *Speculum est symbolum falsitatem* ne po naivnosti da lijevo čini desnim i desno lijevim, već po iluzijama i varkama koje nosi kad malo čini velikim i obrnuto, obično značajnim, isprazno strasnim, umiranje životom. Stoga Zaratustra kaže o upotrebi svoga učenja:

Kad sam se pogledao u zrcalo, povikoh iz svega grla, a srce mi bijaše uzdrhtalo: jer nisam u njemu vidio sebe, već iskrivljeno lice đavla i zluradi smijeh."

"Zato ga neki ne vole i izbacuju iz doma." "Jer pokazuje mijene i gubljenja, što reče Rilke:

Svatko ima više obraza... Ljudi navuku na se razne obraze, pa ih troše... I tada se, malo pomalo, pokazuje prava podloga, neobraz dolazi na vidjelo...

A može biti i dobar savjetnik, kao kurtizani Ninon de Lenclos:

Tražim savjet od zrcala... Ljubim, ludim, ne znam što će biti sa mnom ako te ne vidim večeras.

S kojim upoznajemo sebe i vježbamo se u društvenosti, urednosti, pristojnosti, ljepoti i privlačenju kao općim mjestima ili kao svojim posebnostima. Prema Schopenhaueru: 'našem popravljanju potrebno je zrcalo'. No, isto tako, ono može krivo savjetovati i kvariti." "Poticati glumatanje", pratila je prstom usne cjelova, "namještanje, pretvaranje i krinke." "Nikad nije samo medij zbilje, nego i mašte, magije i stvaranja. Kao *speculum speculationum* može se vinuti u transcendenciju i čuda. Japancima je jedno od tri nebeska blaga otkad se božica sunca Amaterasu, roditeljica careva, vratila

— TRAŽIM SAVJET OD ZRCALA... LJUBIM, LUDIM, NE ZNAM ŠTO ĆE BITI SA MNOM AKO TE NE VIDIM VEČERAS —

— VRAŽJI HENRY MILLER PIŠE: KAD SI NA NJOJ, MOŽEŠ JE ŠEVITI U SVE DANE TJEDNA A DA NE POKAŽE NI NAJMANJU RADOZNALOST, ALI DOVOLJNO JE DA SE POPNE NA SEDLO I VEĆ STANE TRAŽITI ZRCALO —

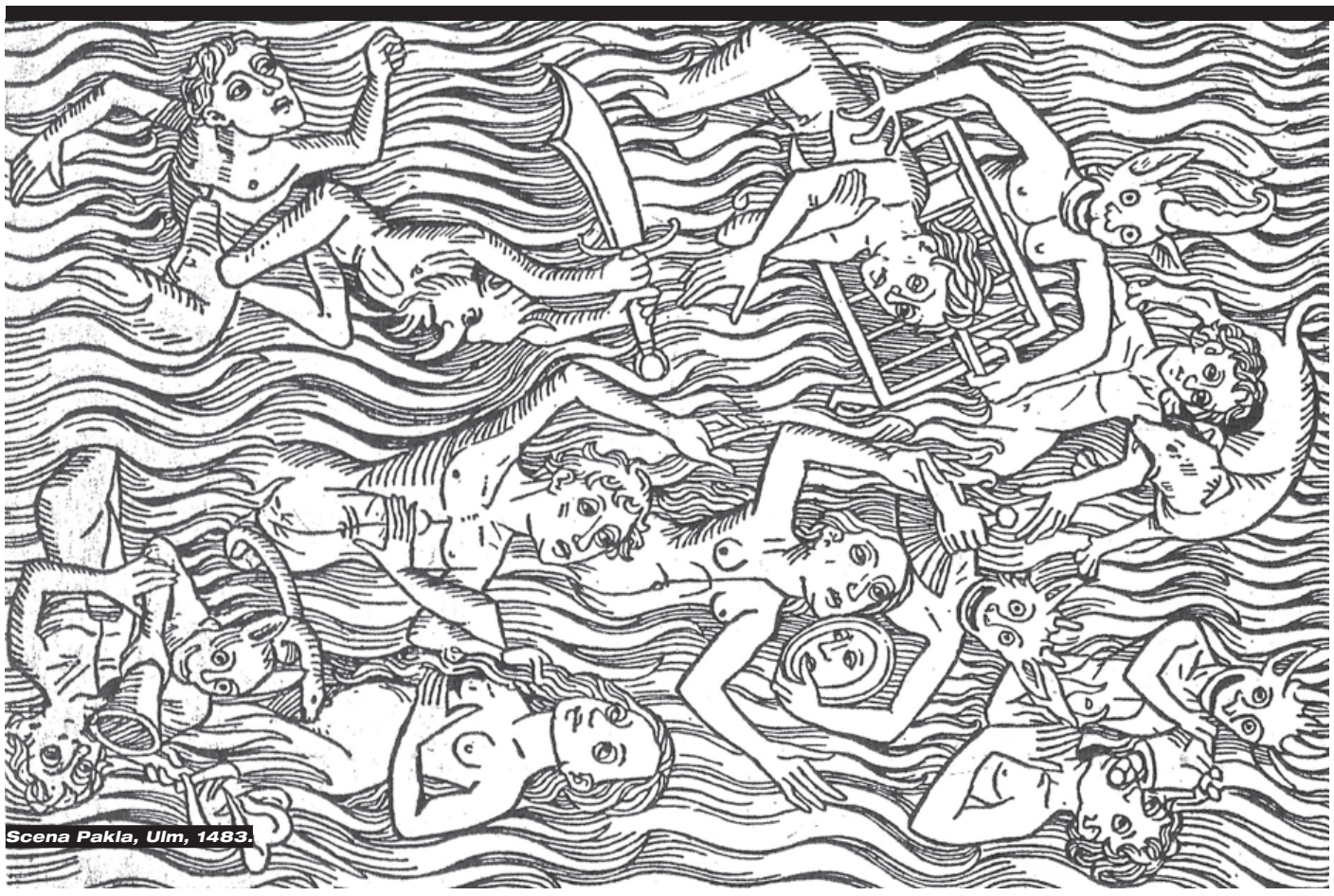

Scena Pakla, Ulm, 1483.

— KAO ŠTO LOVAC KRADE TIGRICI MLADE TE JOJ BACA OGLEDALO KAD GA PROGONI DA BI POMISLILA KAKO JE NAŠLA SVOJE ČEDO, TAKO ĐAVAO KRADE ČOVJEKU DUŠU TE MU DAJE OGLEDALO KAKO BI POMISLIO DA JE JOŠ POSJEDUJE —

svijetu iz svog samoizgnanstva privučena nekom divljom glazbom i svojim odrazom na ogledalu. Vizionar Pavle baja Korinćanima o Bogu i uskrsnuću:

Sad vidimo u ogledalu, nejasno, a onda ćemo licem u lice... A mi svi, koji otkrivena lica odrazujemo kao ogledalo slavu Gospodnju...

Speculum sine macula je znamen Gospe i de Voragine kaže da se 'sve stvari odražavaju u Svetoj Djevici kao u ogledalu Boga'. Sunce bi bilo zrcalo što odražava božanstvo, kao što Mjesec odražava Sunce, a predodžbe, pojmovi, um i riječi bila bi zrcala što odražavaju nebesku mudrost. Na Faustovo pitanje 'gdje je ono tvoračko zrcalo?', Rembrandt odgovara ognjenim kotačem koje opominje grešnika i Bardhold Brockes svojom poemom *Göttlicher Spiegel*. A Jacques Lacan pridaje ogledalu ulogu medija samoidentifikacije djeteta." "I oko je ogledalo duše." "Ne samo oko, nego i čitavo tijelo. A čovjek je zrcalo univerzuma, fizički i duhovni mikrokozmos." "Znaš, jednom sam vidjela sebe u zjenici mačka Panča!" "E, to je već priča o vještičama, za koje kažu da se ne vide na zrcalu, dok se naprotiv duhovi ponekad na njima vide, i zato se nakon smrti ogledala okreću prema zidu ili pokrivaju zavjesom."

"Zrcalo je i gnijezdo taštine", motrila je strašan cjelov, "ogledalce, moje ogledalce, reci mi ima li na svijetu nekog ljepšeg od mene?" "Služenje samodopadnosti je njegova treća funkcija, s kićenjima i zavođenjima, sve do čarobnjačke staklene kugle, i zato Seneka tvrdi da 'nema poroka kojemu zrcalo nije nužno sredstvo', a klerici su ga nekoć kudili kao 'cul du diable'." "Đavolska guzica iz *Vrta užitaka* Hieronymusa Boscha!" "Srednjovjekovni bestijariji sadrže alegoriju o tigrici i zrcalu: kao što lovac krade tigrici mlade te joj baca ogledalo kad ga progoni da bi pomislila kako je našla svoje čedo, tako đavao krade čovjeku dušu te mu daje ogledalo kako bi pomislio da je još posjeduje. Papa Ivan XXII. izdao je 1326. bulu *Super illius specula* protiv katoptromancije i drugih čarolija, ali i žestoka katolkinja Catherine de Médici traži od dvorskog maga da joj na zrcalu pokaže, po uzoru na Macbetha, sudbine svojih sinova. U Lewisovom gotskom romanu *Monah* Mathilda zavodi s magičnim zrcalom. Aretino se ogledava na dupetu svoje drage:

... ch'io mi specchio nel cul vostro,
stando sospeso in l'uno e 'n l'altro braccio,

polihistorik Gianbattista Della Porta tvrdi u *Magie naturelle* da

ako se tko ogleda u zrcalu prostitutke, sam će postati njoj sličan u bestidnosti i razuzdanosti,

braća Goncourt nabrajaju damska zavođenja kao

mimiku ljupkosti koju su žene stekle iz znanja zrcala, a vražji Henry Miller piše:

Kad si na njoj, možeš je ševiti u sve dane tjedna a da ne pokaže ni najmanju radoznalost, ali dovoljno je da se popne na sedlo i već stane tražiti zrcalo."

Pa onda i oko služi đavolskim poslima: oko čarobnice, oko uroka, oko zavođenja, oko radoznalosti i oko kritičnosti..."

"Na Boschovoj slici *Sedam smrtnih grijeha* žena je pred zrcalom uz natpis *'Superbia'*." "Žena sa zrcalom je prastari erotopos. Ogledavaju se u njemu već Afrodita i njene hetere. Superbia prati bludnicu sa zrcalom na goblenu *Apokalipsa* iz dvorca u Angersu, kao i na slikama o taštini Hansa Memlinga, Paola Veronesea i Hansa Baldunga-Griena, a ovaj posljednji iza nage mlade sa zrcalom stavlja kostur s pješčanim satom. U Watteauvom *Parisovom sudu* i pobjednička Afrodita se na zrcalu odražava u đavolskom liku. Ipak, od svega toga je snažnija tradicija Erosovog i Narcisovog zrcaljenja ljepote bez moralnih osuda – od svadbenog zrcala iz pompejske Villa dei misteri, preko zrcala damskih budoara u Tizianovovoj slici *Suzana i starci,* u Velásquezovoj *La Venus del espejo* s najljepšom guzom u povijesti umjetnosti, u Greuzovoj slici dviju sestrica koje na ogledalu promatraju bubrenje svojih sisica, u Lautrecovoj *La Femme vue devant la glace* s prostitutkom ocvalih guzova, u *Veneri s predgrađa* Milivoja Uzelca, u Picassovoj *Femme devant le mirroir* s njegovom dragom Marie-Thérèse Walter, sve do Brigitte Bardot u filmu *Prezir* kad ona kaže Michelu Piccoliju: 'vidiš li mi stražnjicu na ogledalu?, jesu li mi guzovi lijepi?'" "Sjećam se te scene!", ona se strese od usana na rumenim laticama, "a kakva je ta Velásquezova Venera s najljepšom guzom?" "Krevetno ustalasana od vrata i leđa do zadnjice i listova, a kraj nje krilati Eros s ogledalom upravljenim na nevidljive grudi. S tom zavojitom stražnjicom mogu se po lijeposti natjecati još samo guze dionizijske plesačice iz Villa dei misteri, Ingresove *Velike odaliske,* poneke Picassove nimfe i ova Ritina..." Bio je upravo tu zaljubljenim poljupcem. Pa nastavi: "ta Velásquezova Venera toliko je izazovna da ju je 1914. u londonskoj National Gallery jedna sufražetkinja pogrešnim načinom borbe za ženska prava kaznila sa sedam uboda nožem." "Nije li ljepša ona iz Boucherove slike *Mlada žena na postelji*?" "Ljepša nije, po mom sudu, ali je bludnija. Ta pedofilska stražnjica trinaestogodišnje gospođice O'Murphy izravno poziva na guzojeb – baš kako je tvrdio Denis Diderot u jednom svom kunstkritičarskom tekstu:

Gola leži na jastucima, s jednom nogom amo i drugom tamo, voluptuozne glave, prekrasnih leđa, jednako kao i bokova, pozivom na uživanje u upravo takvom položaju."

I doktorand zaključi, s mekanim ujedanjem: "koliko zrcalo može služiti umjetnosti, pokazuje Albrecht Dürer kada pred njim stvara najbolji muški nagi autoportret, ne gubeći ništa od svoje inteligentne, snažne, kvrgave i maljave zrelosti, ili Egon Schiele svojim masturbativnim autoportretom, ili onaj junak Henry Millera koji kaže:

Došla mi je tako divna erekcija da sam stao pred zrcalo, da joj se divim; čovjek bi uvijek trebao imati pri ruci fotografiju te izvrsnosti i baciti pogled na nju prije nego pođe šefu zatražiti povećanje plaće."

O JEDNOM (NE)OBIČNOM RJEČNIKU

ZAPIS O JEDNOM AKTUALNOM PARALEKSIKOGRAFSKOM PROJEKTU, KATALOGIZACIJI; PRETPOSTAVKAMA I OGRANIČENJIMA KLASIFIKACIJE

MARKO POGAČAR

U ruke mi je dospio neobičan rječnik. Robustan svezak meka uveza – što je za jedan rječnik, knjigu čija je funkcija obilježena "vječnim vraćanjem", stalnim izmještanjem, premještanjem s police na policu, iz ruke u ruku, posuđivanjem i prenošenjem, također neobično – velika formata i uznemirujuće plavih korica čekao me, poput neočekivana, istovremeno tiha i razgovorljiva gosta, duboko u mraku poštanskog sandučića. Na koricama je, u dva reda i dvije bitno različite veličine slova, stajalo: *RIJEČI I RIJEČI*, *Rječnik III. Programa*. Prvo što sam, u brzopletoj želji da gosta što prije nekamo smjestim, neutraliziram njegovu grubu razliku, na njemu primijetio bilo je da je naslovljen: tek u masno tiskanu podnaslovu krila se spomenuta nedvosmislena žanrovska odrednica. Prozvani naslov do danas mi je ostao zbunjujući. On kao da doslovno upućuje na ono što se, iskustvo nam govori, zasigurno između korica nalazi: riječi. No taj je metaoznačitelj udvojen, a njegova sastavnim veznikom realizirana perpetuacija sugerira mnoštvo, nesvodivost, gomilanje dijelova bez prisile na uspostavu cjeline, različitost i autonomiju riječi. Ukazuje, također, na izostanak stvari. Referencijalna je igra, na tragu u podtekstu prisutnog Foucaultova naslova, usmjerena na mrežu raspršenih označitelja u potrazi za referentom, vlastitim semantičkim poljem. Gdje su nekada, uistinu ili tek prividno, stajale stvari, sada su i nominalno postavljeni njihovi pojmovno posredovani simboli.

STROGOĆA ABECEDNOG PORETKA No odakle su došle sve te raznolike riječi i kome pripadaju? Tko je onaj tko im, slijedeći pravila žanra, određuje i kodificira značenje? Prema kojim načelima ih klasificira i ustrojava? Kada bi se na sve to dalo lako odgovoriti, ovaj rječnik ne bi bio neobičan na način na koji to jest – njegova bi se posebnost iscrpila u općim problemima teorije i prakse simbola i pripadajućih, nerijetko neprozirnih i zakučastih, funkcionalnoj mimikriji sklonih sustava – tekstova.

Hladno i općenito plavetnilo korica krije opsežnu zbirku riječi, pojmova koji, praćeni imenom koje neumoljivo sugerira autorstvo te po nekoliko stranica teksta, evidentno funkcioniraju kao naslovi, povod za "vlastiti" pridruženi tekst; istoimenu natuknicu. Kriterij za uspostavu postojećeg poretka samo je jedan – linearna strogoća abecednog poretka. No osim što uvrštene riječi beziznimno slijede očekivanu, iskustvom bezbroj puta potvrđenu prokušanu shemu, nije moguće pouzdano utvrditi nijedan kriterij selekcije. Riječi najrazličitije provenijencije su, čini se, ondje uvrštene sasvim slučajno. Imenice i glagoli, zamjenice i veznici, neologizmi i onomatopeje, od onih sasvim uobičajenih i svakodnevnih, poput automobila, kuće, čovjeka, pisma, do nekih koje odsustvo sustava, golema, otvorena praznina, nepovjerenje ukazano cijelom njihovom neuvrštenom rodu ili što treće, pomalo nepravedno čini neočekivanim; neokućenim i stranim. Osim toga, duljina riječima pridruženih tekstova-natuknica ukazuje da se prije radi o leksikonu ili enciklopediji. Međutim svaka asocijacija koja bi vodila u predvidivom, već osnovnim obrazovanjem zacrtanom smjeru te nas uputila na Voltairea, Diderota, etimologiju (*opće znanje*), razvojni niz u područje opće vidljivosti uveden prosvjetiteljskim epistemološkim lomom i rasplinut u njegovoj davno konstatiranoj krizi, pokazuje se iz temelja pogrešnom.

Nekoliko je tomu razloga. Prije svega taj žanrovski bastard, čini se, ustrajno izmiče svakom pokušaju pozitivnog određenja. Čim smo je, makar i lišenu bremena vlastite geneze, uspostavili, tu je formu nužno negirati, svesti je na njezino drugo, njeno ne-ja. U tom slučaju govorili bi smo o anti-enciklopediji, Fluxus-enciklopediji, enciklopediji odozdo, (ničeanski) perspektivističkoj, falibilističkoj enciklopediji ili, (situacionistički) enciklopedijskom dériveu, nepredvidivim, pragme oslobođenim plutanjem prostorom teksta. Ukoliko bismo insistirali na samoproklamiranoj žanrovskoj odrednici govorili bi smo, opet, o anti-rječniku.

BIJEG OD SLUČAJA Rječnik je, iskustvo nas podsjeća, pokušaj kodifikacije, sistematski (i sistemski) bijeg od slučaja, nastojanje da se njegov neizbježni prodor u jezik, pa tako i u svijest i u svijet, reducira na najmanju moguću mjeru. Slična je stvar i s enciklopedijom. Ona nastoji, popisujući, ustavljujući dostupno znanje i time utvrđujući i ispisujući vlastito *episteme*, suziti interpretacijski prostor, isključiti apokrife, hijerarhizirati te vlastitom ideološkom (pred)postavkom "svete knjige znanja" nametnutu aksiološku os apsolutizirati, proglasiti jedinom valjanom. U toj se točki rječnik i enciklopedija opasno približavaju principu sakralnog teksta koji se, k tome, dodatno samoosnažuje, uvodi kao princip vlastite legitimacije verifikaciju činjenica; zamjenjuje više biće višim sustavom, njegovim konceptualnim derivatom – znanošću. Tertulijanovo navodno *Credo quia absurdum* zamijenjeno je duhu vremena mnogo prihvatljivijim "vjerujem jer je provjereno". U tom se krije nužnost prethodno nametnute negacije. Slučaj je ovdje, naime, upravo potenciran, gotovo bi smo mogli tvrditi inauguriran u temeljno strukturno načelo, valerijevsku "kaznu ljepote". Riječ je, očito je, o jednom paraleksikografskom projektu.

U tom smislu vrijedi se još jednom pozvati na meni najdražeg paraleksikografa; autora koji je apostrofiranu tendenciju ugradio u samo ishodište vlastita svjetotvornog fikcijskog projekta. U nekoliko svojih kratkih proza taj se profani kabalist, J. L. Borges, i eksplicitno pozabavio tim problemom. U kratku eseju o analitičkom jeziku engleskog sedamnaestostoljetnog filozofa, teologa i znanstvenika Johna Wilkinsa (koji, znakovito, započinje čuđenjem zbog izostanka natuknice o Wilkinsu u četrnaestom izdanju *Enciklopedije Britannice*) Borges, pozivajući se, vjerojatno u okvirima historijske mistifikacije, na otkriće njemačkog pravnika i sinologa Franza Kuhna, kao argument o arbitrarnosti svih i pretpostavljene apsurdnosti nekih klasifikacija citira stanovitu kinesku enciklopediju nazvanu *Nebeska tržnica korisnih znanja* koja životinje dijeli na: a) one koje pripadaju Caru, b) balzamirane, c) pripitomljene, d) mladunčad, e) sirene, f) izmišljene, g) pse lutalice, h) uvrštene u ovu klasifikaciju, i) koje se luđački tresu, j) neizbrojive, k) nacrtane najtanjim kistom od devine dlake, l) itd., m) koje su upravo razbile vrč, n) koje izdaleka sliče muhama. Citirani je pasus popularizirao i do općeg mjesta uzdigao Foucault prenoseći ga u već spomenutoj knjizi *Riječi i stvari*, štoviše, pripisujući mu zasluge *spiritus movensa* za vlastita tekstualizirana promišljanja.

UNIVERZALNI JEZIK U univerzalnom jeziku koji je, po analogiji s brojevnim sustavom, zamislio Descartes, a Wilkins krajem 17. stoljeća ponudio njegov nacrt, reći će Borges, svaka je riječ definirana samom sobom. Predloženi se postulat, na neki način, može primijeniti i na naš antirječnik. Odlukom da se priloženom katalogu pojmova ne pridružuju njihove definicije, aparat koji upućuje na etimologiju, područja uporabe, sinonime, homonime, antonime i ostali za rječnik uobičajeni eksplikatorni elementi, već tekstovi različitih duljina i žanrova, u rasponu od kratke fikcije, preko eseja i gotovo leksikonskih natuknica *proprie dictu* do pjesme u prozi, čitatelja kao da se upućuje na izostanak potrebe za konvencionalnom definicijom – u tom je postupku implicitno sadržana ideja o redundantnosti definiranja riječi, koje je zatim supstituirano slobodnim asocijativnim procesom. Mogli bismo možda reći da je u ovoj točki potrebu za definicijom zamijenila potreba za interpretacijom: nalazimo se u ishodišnom mjestu hermeneutičke operacije. Prema tome, svaki od katalogiziranih pojmova ima pravo na neograničen broj "vlastitih" tekstova. Ono što bi "klasična" enciklopedija *a priori* odbacila, ponavljanje istog pojma sagledanog iz sasvim drugačije, pa i kontradiktorne perspektive, u našem je slučaju dopušteno, štoviše, dosljedno izostaje bilo kakav pokušaj hijerarhizacije interpretacija. Uvrštene su riječi, već je rečeno, povezane samo abecednim redom koji nameće privid poretka. Međutim naš rječnik ne predstavlja, poput klasičnih rječnika ili enciklopedija sistematski sustav-k-cijelom, već sustav koji se cjelini poretka odupire, od discipliniranog, kanaliziranog toka čini deltu, vrt razgranatih staza jedne snovite, asocijativne klasifikacije.

O samodefinirajućoj enciklopediji koja, proizvodeći samu sebe, projektivnom snagom, umjesto da ih opisuje, stvara predmete vlastitih natuknica (u konačnici i čitav svijet koji je, pokazat će se, izvorni enciklopedijski projekt), Borges je pisao na još jednom mjestu, u za njega neobično dugoj pripovijetci *Tlön, Uqbar, Orbis Tertius* prvi put objavljenoj 1940. I ovaj put priča kreće od jednog enciklopedijskog članka. No umjesto njegova izostanka, kao u Wilkinsovu slučaju, ovaj put je riječ o njegovu neočekivanu pojavljivanju. Pripovjedač u početku, probijajući se šumom bibliografskih jedinica, pokušava utvrditi da li Uqbar zaista postoji. Pitanje koje mu se u procesu nameće jest: zašto bi netko vjerovao da različiti primjerci iste knjige imaju isti sadržaj? Odgovor, čini se, u krajnjoj konzekvenci mora biti heraklitovski. Različite primjerke, obično, čitaju različiti čitatelji. Kako je njihovo čitalačko iskustvo, iskustvo svijeta i horizont očekivanja neminovno različit, različit je i sadržaj pojedinog primjerka. Pa čak i ako je čitatelj, birokratski, "isti" – nemoguće je dvaput (pro)čitati istu knjigu. Naš je rječnik rezultat tekstualne strategije i pristupa čitanju uspostavljenog na gore navedenim premisama.

Sličnu je paraleksikografiju ili, drugačije, totalnu leksikografiju, ali suprotnog predznaka, unutar Borgesova fikcionalnog univerzuma pokušao izgraditi Ireneo Funes, protagonist pripovijetke *Funes el memorioso* iz 1942. Usred poremećaja uzrokovana padom s konja, koji se manifestirao u obliku neselektivnog, hipertrofiranog pamćenja, za Funesa baš sve ima svoje ime – beskonačno je mnogo različitih riječi/imena za "isto". Taj je apsolutni heraklitizam težnja da se označeno shvati u

svojoj radikalnoj vremenitosti, jer ne poznaje uopćavanja, pa time ni pojam ni simbol, moguće naličje takva projekta. Funesovski rječnik sadržavao bi neograničen broj unosa, imena za svaku stvar ili pojavu u svakom perceptibilnom trenutku njezina postojanja, što bi u praksi rezultiralo svojevrsnom hermeneustičkom entropijom, toplinskom smrću sustava, konačnim utihnućem riječi kao dijaloškog entiteta.

ČAROBNOST NABRAJANJA Taj bi model, čini se, do razine opscenosti mogao uzdići onu "čarobnost nabrajanja" na koju u predgovoru *Riječima i stvarima* ukazuje Foucault. No enciklopedija je po svojoj strukturi istovremeno strogo linearna, (spomenuta strogoća abecednog poretka), ali i hipertekstualna tvorba koja funkcionira po principu poveznica, te njenim prostorom možemo lutati uzduž i poprijeko (kao putokaze koristeći se onim poznatim "v" za "vidi" ili sustavom strelica), a da se sa spomenutom linearnom strogoćom uopće ne susretnemo, osim kao posljedica onog što se samom biti enciklopedije nastoji reducirati na goli minimum – slučaja. Enciklopedija je, dakle, istovremeno i hipertekst, potencijalno neiscrpiv, beskonačan, upravo borgesovski sustav. Kada bismo mogli zanemariti medijalne razlike i preskočiti nepremostive jazove "bestjelesne" i materijalne prostornosti i temporalnosti, gotovo da bismo mogli uspostaviti naoko bogohulnu jednadžbu: enciklopedija = internet. No ono što je u enciklopedijama prisutno tek kao dio aparata, mehanizam koji olakšava snalaženje, a upravo definira hipertekst i strukturira internet kao medij jesu spomenute poveznice, hiperlinkovi. U našem anti-rječniku ili anti-enciklopediji bilo kakav analogni sustav poveznica izostaje: pojmovi su naizgled izolirani, prepušteni samima sebi i suočeni s tišinom vlastita limesa. To je, bitno je reći, tek privid. Upravo zbog izostanka leksikološke discipline, iznevjerena žanrovskog i stanjem episteme nametnuta očekivanja, natuknice funkcioniraju kao prenapregnuta asocijativna mreža, sustav definiran vlastitim izostankom kretanje kojim je u potpunosti nepredvidivo i podložno naglim obratima i skretanjima, ali nezaustavljivo. U tom bi kontekstu, da je nekim čudom ili odlukom vrckava urednika preseljena u ovaj rječnik, konvencionalna kratica V. (u zagradama unutar teksta ili na njegovu rubu) mogla značiti nešto sasvim drugo. Umjesto pretpostavljenog "vidi" mogli bismo je čitati kao oznaku za V-efekt (*Verfremdungseffekt*), Brechtov koncept ustoličen kao temeljni postupak estetike epskog teatra. *Verfremdung*, izveden izravno iz formalističkog "očuđenja" (koje ostaje i možda ne i najvjerniji, ali umnogome adekvatan hrvatski prijevod), označava udaljavanje, otuđenje publike od scenski utjelovljenih likova i dramskih radnji, podrazumijeva kritičku distancu, kategorija je koja onemogućuje automatiziranu pasivnost gledatelja. Isto vrijedi i za tekst i njegova čitatelja. No V-efekt podrazumijeva i ironijski odmak izvođača od vlastite uloge – on očuđuje vlastiti lik, igra ga s naglašenom sviješću o nesumjerljivosti ontoloških razina, arbitrarnosti prikazanog, proizvoljnosti konvencije četvrtog zida i sl. – a tako i čitatelja od sebe sama, od uvjerenja da je njegovo čitanje jedino ispravno ili na bilo koji način privilegirano; u krajnjoj konzekvenci – da je zaista njegovo. U tom smislu ovaj neobični paraleksikografski kompendij zaista je neka vrsta očuđujuće enciklopedije, otuđena rječnika koji je, ne bi li doskočio nekim njenim ideološkim pretpostavkama, minirao vlastitu "prirodu".

Riječi, naime, gotovo da i nije moguće ponoviti. Odnosno, kada ih ponavljamo, nužno je to činiti sa sviješću da smo uvijek iznova robovi neizrečenog, onog golemog nepremostivog ostatka koji se u riječi gomila iz časa u čas, iz mjesta u mjesto, iz konteksta u kontekst. Jedina zaista ponovljiva riječ tako bi bila ona Funesova – ispražnjena, tiha ljuštura riječi lišene vlastite funkcije. Rječnik se jednako tako, znao je Pierre Menard, može ponoviti samo u beskonačnosti●

KNJIGE

SRANJA SE DOGAĐAJU

KNJIGA DAVEA PRAEGERA ISTRAŽUJE VEZE IZMEĐU LJUDSKOG SUSTAVA ZA IZLUČIVANJE I NAČINA NA KOJI SMO OBLIKOVALI SVOJ SVIJET - DA BISMO GA IZBJEGLI

— PRAEGER ISTIČE NESPOSOBNOST MEDIJA DA O PITANJIMA KOJA SE ODNOSE NA TEMU KAKICE GOVORE NA BILO KOJI NAČIN OSIM U TONOVIMA CEREKAVE KOMEDIJE ILI DISTANCIRANE ODVRATNOSTI —

MIKITA BROTTMAN

Nitko ne želi ozbiljno razgovarati o toaletima. Pročeprkajte malo po skrivenim zakucima *Poop Reporta* i shvatit ćete da ondje ima puno više od pukih priča o proljevu.

Stanite i promislite trenutak koliko ste danas puta bili u WC-u? Jeste li jedan od onih ljudi čija se crijeva besprijekorno poput sata prazne svakog jutra ili se morate znojiti, tiskati i naprezati? Drugim riječima, jeste li svjesni svojih svakodnevnih zahodskih navika ili bezbrižno obavljate svoje poslove ostavljajući donjem dijelu tijela da se samo brine za sebe?

TOALETNA ISKUSTVA Većina nas, barem mislim, pripada onoj drugoj kategoriji jer o tome ne razmišljamo, barem ne svjesno. Ja sam osobno, premda uvijek znam je li moj buldog obavio svoje svakodnevno kakanje – a ako još nije (kao danas), uvijek sam malo zabrinuta dok se to ne dogodi – puno manje u dodiru sa svojim zahodskim sklonostima. Zapravo sve dok nismo suočeni s iznenadnim pražnjenjem ili neugodnim simptomima poput zatvora ili proljeva ili užasavajuće mogućnosti kolostomije, većina nas obraća vrlo malo pozornosti na svoje zahodske navike. Neki od nas već i samu temu smatraju neukusnom te pokušavaju ne razmišljati o njoj. Možda upravo sad, dok čitate ove riječi, mrštite nos poput nekoga tko je uhvatio udaljen ćuh neugodna mirisa.

Ako je to slučaj, ne morate se bojati. Možda ne obraćate pozornost na takve stvari, ali negdje postoji čovjek koji to čini, a taj je čovjek Dave Praeger, samoimenovani čuvar *Poop Reporta*. Njegova je web-stranica postavljena 1999. kao mjesto na kojem će ljudi dijeliti svoje smiješne priče o iskustvima vezanim za toalet, a Praeger otada svaki dan objavljuje anegdote čitatelja. Da, ima puno infantilnih priča o sramotnim (i besramnim) sranjima, od kojih većina uspijeva istovremeno biti i otvorena i suzdržljiva, no voajerska privlačnost tih priča brzo pada. Napokon, nema mnogo raznovrsnosti u ljudskim fekalnim incidentima, a potraga za metaforama i eufemizmima koju prolazi prosječan kakač ubrzo se čini (*hm*) stisnutom.

KAKICA ZA MAMU No pročačkate li po skrivenim zakucima *Poop Reporta*, spoznat ćete da tu ima mnogo više od običnih priča o proljevu. Postoji dio o govnu u vijestima, anketa o WC-papiru, kapetanov dnevnik te zbirka filmskih scena vezanih za kakicu. Upravo je ta ozbiljna strana *Poop Reporta* odražena u Praegerovoj prvoj knjizi, koju je upravo objavio Feral House, *Poop Culture*. U toj knjizi autor pokriva svaki zamisliv pogled na tu osjetljivu temu, od biologije izmeta do društvene povijesti toaleta. Ostala poglavlja proučavaju tehnike i oruđa, govno u umjetnosti, humor, satiru i karneval, *sraćpsihologiju* i, naravno, tao kakice. A ako vas zanima zašto Praeger daje prednost infantilnom pojmu "kakica" nad puno odraslijim pojmom "govno", odgovor je jednostavan: želio je napisati knjigu koju se njegova majka neće sramiti čitati.

Praeger, čini se, ima dvije zamjerke vezane uz kakicu, od kojih je najvažnija upućena načinu na koji se rješavamo ljudskog otpada - tako što ga izbacujemo u toksičnu smjesu zaraženu svim drugim organskim otpacima koji završavaju u kanalizaciji, uključujući i opasne kemikalije. Nedavno je objavio članak u *The New York Timesu* u kojem hvali nove zahodske školjke bez kotlića koje sve naše otpadne tvari zadržavaju izvan kanalizacijskog sustava, što omogućuje da se rabe kao gnojivo koje ne sadrži onečišćivače.

DOBRO SKRIVEN ZLOČIN Praegerova druga uz kakicu vezana zamjerka jest nesposobnost medija da o pitanjima koja se odnose na tu temu govore na bilo koji način osim u tonovima cerekave komedije ili distancirane odvratnosti. Nitko ne želi ozbiljno razgovarati o toaletima, tvrdi Praeger, iako ljude i dalje sudski gone kad ih uhvate spuštenih gaća kako indiskretno kenjaju na polujavnim mjestima. Ako je vjerovati Praegeru, ta hipokrizija ilustrira negativnu korelaciju između privatnog bogatstva i javnog kakanja. Peking, u usporedbi sa Zapadom, ima 7.700 javnih toaleta koji nisu za turiste i putnike, nego za ljude koji žive u tom susjedstvu u kojem vrlo malen broj domova ima svoje privatne prostorije. U zapadnjačkim zemljama mi smo toalet prognali tako duboko u svoj privatni dom da smo zaboravili da ljudi ne mogu uvijek dovoljno dugo stiskati da bi do njega dospjeli. Budući da svi imamo privatne zahode, pretpostavlja se, zašto bismo trošili novac na javne?

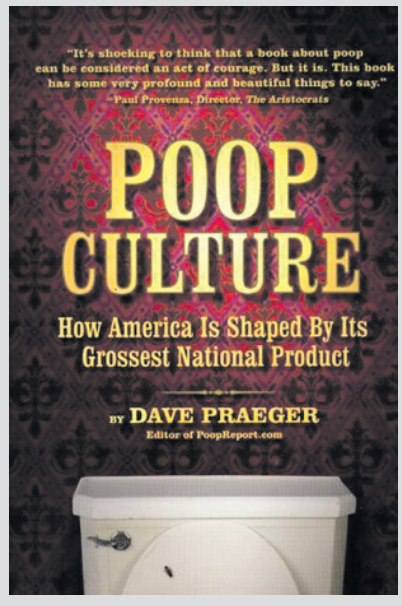

Dave Praeger, *Poop Culture – How America is Shaped by its Grossest National Product*, Feral House, 2007.

Na *Poop Reportu,* te još snažnije u *Poop Culture*, Praeger zalazi onamo kamo su se rijetki usudili poći: duboko u neosporive veze između ljudskog sustava za izlučivanje i načina na koji smo oblikovali svoj svijet da bismo ga izbjegli. Pa ipak, dokazi koje skrivamo u toaletu – koliko god mi njih pokušali sakriti porculanskim poklopcima, cvjetnim mirisima, ružičastim papirima ili plavim tekućinama – nepobitni su dokazi koji vezuju svako živo biće, od "budže" do buldoga, za mjesto potpuno istog zločina.

S engleskoga prevela Ksenija Švarc.
Objavljeno u e-časopisu *PopMatters,* www.popmatters.com/pm/column/shit-happens/

PORIJEKLO ZLA

NORMAN MAILER JE NAPISAO I BOLJA DJELA OD OVOGA ROMANA O HITLEROVOJ OBITELJI I DJETINJSTVU, UOKVIRENOG TEMOM SUKOBA DOBRA I ZLA

MONIKA BREGOVIĆ

Američki pisac Norman Mailer, koji se u prethodnim djelima već prihvaćao pisanja o povijesnim ličnostima, u posljednjem nam romanu donosi pripovijest o djetinjstvu Adolfa Hitlera. Mailerov odgovor na osobu i događaje koji su se pokazali kao neiscrpan izvor pitanja višeslojan je jer su objašnjenja kojima se problem pokušava osvijetliti ukorijenjena u biološkom, obiteljskom i onozemaljskom. Iako je roman stilski izbrušen i tematski intrigantan, ako uzmemo u obzir autorov standard, mjesta koja se nisu uspjela simbolički realizirati i nedorečenost zaslužni su za dojam da je Mailer napisao i bolja djela.

Norman Mailer, *Dvorac u šumi*, s engleskoga preveo Saša Stančin; Vuković&Runjić, Zagreb, 2008.

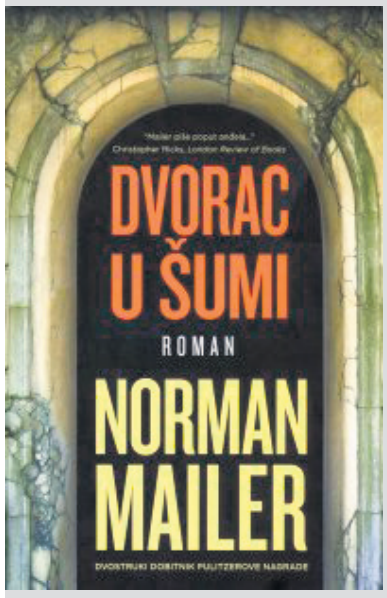

Dvorac u šumi ispripovijedan je iz perspektive Sotonina podanika, zloduha Dietera, koji u trenutku kad ga upoznajemo prebiva u tijelu časnika SS-a čiji odjel nadgleda sam Heinrich Himmler. Taj vrag višeg reda otkriva nam da je upravo on bio zadužen za njegovanje Adolfova potencijala za zlo te da je nadzirao obitelj Hitler u vrijeme njegova odrastanja. Roman je predstavljen kao djelo poteklo iz Dieterova pera, a đavolskim se moćima takva pripovjedača možda i nepotrebno opravdava njegov uvid u mišljenje i svijest likova.

ĐAVO PRIPOVIJEDA *Dvorac u šumi* slijedi nekoliko narativnih tokova, a uz retardacije i epizode izmjenjuju se i zemaljski svijet i onostranost. Autor isprepliće žanrovske matrice *Bildungsromana* i mit o vječnoj borbi između Dobra i Zla, a ne nedostaju ni elementi naturalizma. Ipak, neke od ideja koje ostaju nedorečene navest će čitatelja da uzaludno očekuje nastavak započete misli, kao što je intrigantna paralela koju Dieter povlači između pisca i đavla. Pomalo je zbunjujuća i digresija o krunidbi cara Nikolaja II, koja zauzima cijelu jednu "knjigu" (roman je podijeljen na knjige), i o njegovu odnosu s princezom Aleksandrom, koji nam se djelomično donosi u dnevničkim fragmentima. Tu čak i sam pripovjedač olakšava čitatelju navodeći stranicu na koju može skočiti ako radije želi nastaviti čitati o obitelji Hitler. Neke književne reference koje se pojavljuju vrijedne su spomena. Primjerice, Dieter opis atentata na caricu Sisi prepušta Marku Twainu navodeći esej u kojem je opisan spomenuti događaj, a i fragmenti priča braće Grimm također su zanimljiv motiv.

Mailer prati Hitlerovo rodoslovlje počevši od Adolfova djeda, no najveći dio romana čine opis njegova oca Aloisa i spekulacije o Adolfovu porijeklu. Roman je prožet eksplicitnim imenovanjem Aloisa kao počinitelja rodoskvrnuća, ali i suptilnijim nagovještajima incesta, poput noćnog štipanja njegove djece, Aloisa mlađeg i Anđele, čime rodoskvrnuće postaje transgeneracijsko obilježje loze Hitlerovih. Upitan identitet Aloisova oca otvara mogućnost da je njegova treća i posljednja žena, Adolfova majka, ne samo njegova nećakinja, nego i kći, što Adolfa čini "rodoskvrncem prvog stupnja iz prvog koljena". Važnost tog podatka obrazlaže se i Himmlerovom tezom da Hitler svoj "junački uspon" ima zahvaliti jačanju genskog potencijala do kojeg dolazi kod "sparivanja iznimno sličnih genetskih sastojaka", a kojim se stvara Nadčovjek.

TRAGIČNA DIMENZIJA OBITELJI Portret obitelji je hvalevrijedan, a sam je Adolf zasjenjen likovima s mnogo zaokruženijom karakterizacijom. Među njima se osobito ističe Alois, opisom čijeg se života oblikuje i slika austrijske srednje klase 19. stoljeća. Taj oštri čovjek koji se vodi nagonima od rane mladosti uvježbava zavodničke moći koje mu tijekom godina omogućuju ostvarivanje niza zorno predočenih seksualnih izleta. Uz učestale susrete sa sobaricama i kuharicama brzo se i uspješno uspinje karijernom ljestvicom te naposljetku ulazi u treći i potencijalno incestuozan brak s bogobojaznom Klarom. Da se vratimo Himmlerovoj teoriji, poznato je da kod rodoskvrnuća dolazi i do jačanja negativnih genetskih svojstava, odnosno prerane smrti i anomalija u djece, pa se to događa i s potomcima Klare i Aloisa. Ako izuzmemo povremeno zamorne seksualne potankosti o Aloisovu "Lovačkom psu" i začuđujuće opširne opise njegova pčelarskog hobija, mnogobrojne smrti djece i okrutnosti kojom se članovi obitelji nerijetko služi u međusobnu ophođenju daju njihovim odnosima tragičnu dimenziju.

Radnja se okreće Adolfu tek sredinom knjige te ga prikazuje u odnosu s članovima obitelji. Frojdovska se pozadina nazire u Adolfovu obožavanju majke, netrpeljivosti koju osjeća prema ocu i ljubomori koju u njemu izaziva to što majčine nježnosti mora dijeliti s ostalom djecom. Adolf je zlovoljan i gnjevan dječak koji se voli igrati izmetom, a kao nagovještaj zla od malih ga nogu prati smrad. Po svojim je sposobnostima uvelike prosječan, no s obzirom na to da rano postaje svjestan svoje fizičke slabosti, u dječjim igrama rata preuzima ulogu vođe i stratega. Njegovo je odrastanje prošarano događajima koji bi trebali objasniti pretvorbu u ono što je kasnije postao, no bljeskovi pravog psihološkog uvida ipak su rijetki. Zanimljivijim formativnim situacijama pripada njegov susret s pčelarom Der Alteom i prisustvovanje spaljivanju pčelinjih košnica, što se može protumačiti kao zametak iz kojeg su kasnije niknule zamisli o uklanjanju slabih članova društva i nacističkim metodama usmrćivanja. Adolfa se također dojmio i Friedrich Ludwig Jahn, kojeg su obrađivali u školi, i njegova ideja o *Führeru* iskovanu od "željeza i vatre", dovoljno snažnu da oblikuje povijest.

NERAZRAĐEN PANDEMONIJSKI OKVIR Naličje svakodnevice obiteljskog života čini prikaz kozmičkog sukoba dobra i zla, odnosno Boga i Sotone. Od zaraćenih strana prisutna je samo Sotonina (odnosno Maestrova), koja je istkana iz Dieterove vizure. Mailer je posegnuo i za tim okvirom kod objašnjenja Adolfova zla. Ono je, naime, ušlo u njega u trenutku začeća, kojem je prisustvovao sam Maestro, a koje je, usput rečeno, dobilo nagradu za najgoru scenu seksa u književnosti. Nakon te intervencije "odozdo", kao "klijenta" ga pod svoje okrilje uzima Dieter, koji mu urezuje snove i jača u njemu osjećaj vlastite važnosti. Zamjerka se može uputiti pomalo simpficiranim izjavama o vječnoj borbi i proturječnu opisu Maestrovih ciljeva, koji s jedne strane podrazumijevaju pridobivanje ljudskog roda na njegovu stranu, a s druge uništenje civilizacije kao prvi korak u "odstranjivanju" Boga. No s druge strane, onostrani svijet koji je Mailer izmaštao dobiva na osebujnosti time što više nalikuje ljudskom. Maestro birokratski upravlja hijerarhijom vragova i zloduha koji mu moraju podnositi izvještaje o svojim aktivnostima, a ni Maestro ni Bog nisu svemogući ni sveznajući pa tako ni Maestro ne zna da Dieter piše knjigu. Iako zanimljiv, taj je pandemonijski okvir nedovoljno razrađen te djeluje na štetu ozbiljnosti romana i ostalih ideja koje su vrednije daljnje pažnje.

Uz Dieterov časnički položaj i uvodnu Himmlerovu filozofiju, aluzije na događaje prve polovice dvadesetog stoljeća jesu rijetke, a potkraj romana navedeno je tek nekoliko kratkih činjenica iz Hitlerova kasnijeg života. Naslov knjige obrazlaže se tek u posljednjem poglavlju, odnosno "knjizi": *Waldschloss* ili "Dvorac u šumi" ironično je ime koje su zatvorenici dali logoru u koji su bili zatvoreni. Uz mnogobrojne likove i teme kojih se roman dotiče, Adolf ostaje na njegovoj margini. Poneki će se čitatelj možda zadovoljiti zloduhovom izjavom da se radi o osobi koja se može "prozreti", no ne i "shvatiti", kao i završnom napomenom da krajnjih odgovora nema te da "ostaju samo pitanja", kojima se otvara mogućnost da je autor najavljenoj temi namjerno uskratio cjelovitost i uputio na njezinu neobjašnjivost izgradivši lik Adolfa od nedostatnih i neuvjerljivih komadića zla. Jaku strana romana ipak čini prikaz obiteljskih odnosa ●

— MOGUĆE JE DA JE AUTOR NAJAVLJENOJ TEMI NAMJERNO USKRATIO CJELOVITOST I UPUTIO NA NJEZINU NEOBJAŠNJIVOST IZGRADIVŠI LIK ADOLFA OD NEDOSTATNIH I NEUVJERLJIVIH KOMADIĆA ZLA —

ČOVJEK JE ČOVJEKU OBROK

ZNAČAJAN ZAOKRET U AUTORSKOJ POETICI OD "STVARNOSNOG" TEMATIZIRANJA LOKALNOG K PROZNOJ ARTIKULACIJI NEURALGIČNIH ČVORIŠTA SUVREMENOG globalnog sela, ČIJU HETEROTOPIJU SVJEDOČI HETEROGENA STRUKTURA ROMANA

IVAN MAJIĆ

Vladimir Arsenijević, *Predator*; Algoritam, Zagreb, 2008.

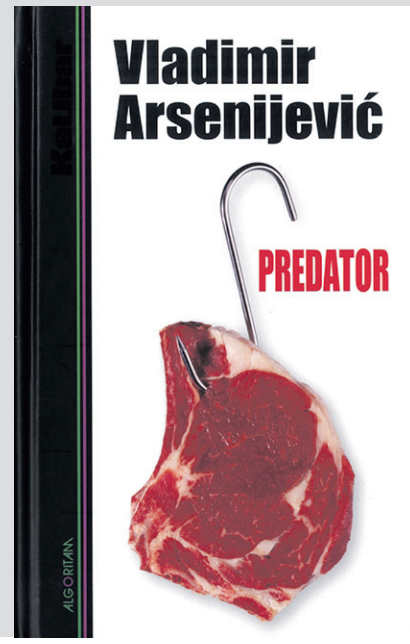

Vladimir Arsenijević najmlađi je laureat NIN-ove nagrade, a dobio ju je 1994. za svoju prvu knjigu *U potpalublju,* roman koji je snažno kritički progovorio o tadašnjoj beogradskoj svakidašnjici koju je, pored ostaloga, karakterizirala i vladavina Slobodana Miloševića. Kada je pisac takva *backgrounda* u jednom intervjuu u kojem je pričao o svom novom romanu *Predator* rekao kako "nije htio opet pričati priču koja ima domet tri ulice dalje", on ne samo da se samoironično i, mišljenja sam, donekle preoštro distancirao od prethodne "poetike" stvarnosne proze, već je natuknuo zaokret koji je najbolje vidljiv u *Predatoru.*

KNJIŽEVNOST GLOBALIZACIJE ILI GLOBALIZACIJA KNJIŽEVNOSTI? Bilo da se tom romanu pristupa kroz osebujnu kompozicijsku organizaciju koju karakterizira zbroj jezično-stilski raznorodnih priča i fragmenata te različitih tipova dijegetsko-fokalizacijskih instanci pripovijedanja, bilo da se pristupi romanu analizom sadržajno-tematske raspršenosti područja i likova koji su u romanu zastupljeni, a koji sežu od američkih imaginarija vidljivih u liku nekadašnje TV-zvijezde Oahu Džima, izbjegličkog prihvatnog centra u Danskoj, berlinskih skvotova i anarhističkih okupljališta, beogradskih ulica iz kraja devedesetih, zadnjih dana zajedništva neobičnog para u Essexu u Engleskoj, e-mail poruka osobe zaražene virusom side upućenih ocu, pa sve do sjevernog Iraka i Kurdistana iz kraja osamdesetih godina u vremenu "kemijskog Alija" i prikaza teške situacije manjinske vjerske skupine Jezida, taj zaokret nakon pročitana romana (p)ostaje bitnom pretpostavkom svakog ozbiljnijeg razmatranja ovoga romana.

Preciznije rečeno, zaokret je u napuštanju stvarnosne proze i okretanju prema književnosti koja, kako na izraznoj (u romanu su neki dijalozi napisani na engleskom jeziku bez prijevoda!) tako i na sadržajnoj razini (navedeno mnoštvo sadržaja vezanih uz različite likove i lokalitete) sve više postavlja ključna pitanja o odnosu globalizacije i književnosti. Međutim ne može se reći da se "lokalne" teme napuštaju, upravo suprotno, brojnost lokaliteta i likova upravo govore u prilog da se minucioznom analizom nastoji sačuvati lokalno, ali ključna je razlika što se u ovom romanu svaka specifičnost lokalnog može dovesti u vezu s nekim globalnim/globalizacijskim uzrokom. U tom kontekstu i ovaj roman problematizira neizvjesnost suvremenoga trenutka u kojem još nije jasno radi li se o književnosti globalizacije ili, pak, o globalizaciji književnosti? Neovisno o tome kako odgovorili na to pitanje, reprezentacija stvarnosti u romanu uistinu nije više ona koja se povezuje s podžanrom "stvarnosne proze", već se sada radi o reprezentaciji uvjetovanoj mogućnostima globalizacije, konkretnije, radi se o ispreplitanju fikcionalnog i historijskog, točnije, fikcionalnog teksta unutar historijskog konteksta, u kojemu Arsenijević na zavidnu stupnju organizira priče povezujući ih oštrim izrazom u jednu heterogenu, a ipak smislenu romanesknu cjelinu.

BOŽANSKA GLAD Jedno od pitanja koje ostaje nakon pročitana romana tiče se i funkcije izraza koji je, ovisno o sekvenci unutar koje se pripovijeda, promjenljiv, ali ipak se najoštrije urezuje u čitateljsku svijest u dijelovima u kojima distanciran, gotovo dokumentaran pripovjedačev glas detaljno opisuje kanibalsko "blagovanje" Nihila Muse, koji se u različitim dijelovima pojavljuje i kao Nihil Baksi i koji postaje predator iz naslova romana. Nihil Musa Baksi je Kurd, pripadnik manjinske vjerske skupine Jezida, koji kao mladić preživljava irački napad bojnim otrovima na grad Halabdžu te, bježeći s dječakom Musom, siročetom, nakon iscrpljujućeg bijega utone u san u kojemu dječaka pojede. Pošto se taj san ubrzo pretvori u javu, opsesivna će "božanska glad" moriti Nihila Musu i godinama kasnije kada će se naći u Americi gdje će, posredovanjem interneta, doći do Oahu Džima, nekada slavna voditelja putopisne TV-emisije te će mu ispuniti bizarnu seksualnu želju i istovremeno utažiti svoju glad time što će ga pojesti. Roman je strukturiran tako da su početak i kraj vezani uz taj susret, a između tih okvirnih dijelova romana raspoređene su priče koje se na najrazličitije načine odnose na ta dva lika ili je ponekad samo istom lokacijom motivirano uvlačenje cijelog niza različitih likova, situacija, diskursa i posve različitih tipova pripovijedanja (segmenti razgovornog beogradskog slenga neimenovanoga pripovjedača u kojima su čitavi odlomci bez interpunkcijskih znakova). Od tih epizoda svakako valja izdvojiti priče o neobičnim, neukorijenjenim (dio romana i nosi naslov *Neukorenjenost*) azilantima s područja bivše Jugoslavije koji se u Danskoj i Njemačkoj međusobno sreću te svojom izmještenošću i bezdomnošću predstavljaju važan semantičko-simbolički sloj romana koji kontrapunktno dijalogizira s navedenim Nihilom Baksijem Musom i Oahu Džimom.

Upravo se preko tih likova Arsenijević vraća u mnogo bliži kontekst iz kojega je i počeo pisati, kontekst suvremenog postjugoslavenskog društva, ali on sada to radi na specifičan, drugačiji način. Likove koje su karakterizirale političko-vjerske i ine razlike na područjima bivše Jugoslavije sada, izvan lokalnog "balkanskog toposa", spaja zajednička izmještenost, besperspektivnost i kontinuiran osjećaj bezdomnosti te zajednička etiketa drugosti u odnosu na dominantnu europsku "tolerantnu" kulturu, drugosti, kojom su svi oni na različite načine etiketirani u prihvatnome centru za azilante. Primjerice, priča neobična i netipična pankera s Kosova Drena Kastratija, čiji život, nakon što je saznao da mu je otac ubijen i da se nema kamo vratiti, završava bizarnom smrću za vrijeme sukoba anarhističkih prosvjednika i policije nedaleko od jednog berlinskog skvota, zatim priča o Hasanu Halilloviću, bosanskom narkomanu koji se u prihvatnom centru sprijateljuje s Vanjom, beogradskim narkomanom (Hasan će na kraju biti upleten u Nihilovu priču, motiviran novčanom nagradom za pomoć Nihilu da ubije jednu od njegovih žrtava). Tu je priča Marije, srpske književnice koja za bombardiranja Srbije krajem devedesetih u Berlinu sudjeluje na književnoj večeri gdje se nađe u situaciji da je publika izuzetno negativno raspoložena prema njoj samo zbog toga što dolazi iz Beograda iako ona nema nikakve veze s režimom u Srbiji te osjeća kontinuiranu potištenost i depresiju.

HETEROTOPIJA NOVOGA SVIJETA Svi ti likovi i različite situacije, uz još neke, nenavedene priče, participiraju u kreiranju jedne nove heterotopije globalnoga svijeta u kojoj se pojedinci pokušavaju snaći između krhotina vlastite prošlosti, neizvjesne sadašnjosti te budućnosti nad kojom je velik upitnik, jer se traume prošlosti s kontingentnom nepredvidivošću mogu uplesti u kreiranje nekih novih "predatorskih" subjekata. Stoga je ključno pitanje ovog romana: je li kanibalizam Arsenijevićeva projekcija (i kritika) novoga, globaliziranoga svijeta u kojem će koegzistirati jedinke koje se uslijed traumatične upisanosti različitih događaja u njihovo nesvjesno razvijaju na posve nepredviđen, sablasno nihilističan način? Drugim riječima, što ako se utjecajem filmskih sekvenci s Arnoldom Schwarzeneggerom, bijega od bojnih otrova, ratova, izbjegličkih i narkomanskih "scena", permanentne dislociranosti u društvu i internetske otuđenosti koja svojom virtualnom snagom potencira rascjep subjekta, metafora "velika riba jede malu ribu" počne shvaćati personificirano u svojoj doslovnosti? Jer nije li čitav svijet polako, ali sigurno ubio svoje bogove, svoja vjerovanja i etičke kodekse i postao za Nihila Baksija Musu "lavirint u koji su ga nekad davno ubacili i iz kog zapravo nema izlaza, a on je gladan, tako čudovišno gladan"?

Predator je stoga roman koji svojom heterogenom strukturom svjedoči heterotopiju suvremenoga globaliziranoga, virtualiziranoga svijeta, u kojem su pojedinci izmješteni ne samo iz vlastitih imaginarija, koji su nepovratno postali tek stvar pojedinačnih nostalgija, nego i iz poretka u kojemu se humanost i etičnost svela tek na puku političku korektnost naloženu od dominirajućeg diskursa određenih ("demokratskih") centara moći. U tom smislu likovi ovog romana dvostruki su marginalci, ali njihov povratak u normalnost (Nihil Baksi na kraju se romana seli iz Philadelphije te "namerava da ostatak života proživi u radosti i veselju, sasvim normalnim životom, kao sav ostali svet") sugerira neizvjesnu sudbinu kako njih samih tako i "normalnosti" ("kao sav ostali svet") koju će zagovarati, jer je "neverovatno koliko ljudi želi da bude pojedeno čim im ljubazno ponudite tu mogućnost". Snažna kritika suvremenoga globalnoga društva koju roman zagovara, mišljenja sam, sastoji se upravo u tvrdoglavu i konzekventnu, šokantno detaljnu prikazu koji upravo izbjegavajući skretanje u artikuliranje nekog otrcanog kritičkog impulsa, tako postavljenu priču tjera do krajnosti i tek se time oslobađa prostor za kritičnost. Nedostatke u provedbi moglo bi se naći u prezasićenim fabularnim stranputicama koje ponekad nisu do kraja dovedene u vezu s temeljnom narativnom linijom. S druge strane, tendenciju pisanja nekih dijaloga na engleskom jeziku u kontekstu cijeloga romana i pogotovo antiglobalističkih stavova vidljivih kod nekih narativnih instanci također vidim više kao kontraproduktivan postupak. Upotreba engleskog na trenutke je povezana s lošim varijantama tog jezika, koje su usvojili pripadnici različitih kultura, ali i oni ponekad iznenađujuće dobro progovore, pa se opravdanost tog postupka ne može održati.

KANIBALIZAM KAO SIMPTOM S druge strane, kao što je već istaknuto, ovim romanom Arsenijević je vrlo kvalitetno i uvjerljivo ušao u hibridan međuprostor lokalnog i globalnog u kojemu se u lokalnome (a koje je pri tome i izmješteno) uvijek već nalazi globalno i obratno. Taj zaokret kompozicijsko-stilski uvelike podsjeća na Hemona (primjerice u romanu *Nowhere Man*), koji također inaugurira likove (iz/s) mještene u heterotopije vanjskog i unutarnjeg "stranog" prostora, ali u Arsenijevićevu slučaju, osim toga, posrijedi je i snažno te kritički beskompromisno preispitivanje preostataka humanističkog morala i etike u kontekstu suvremene globalizacijske i virtualne stvarnosti u kojoj je sve manje tabua preostalo. Mišljenja sam da kanibalizam koji je tematiziran u ovom romanu više govori o kontekstu u kojemu se pojavio, a gdje je i mogao biti, posredovanjem internetske stranice, "sretno" spojen s osobom koja će svoju fantaziju upravo ostvariti time što će se dati pojesti, te time posjeduje stanovitu višeznačnost. Pogotovo uzme li se u obzir pretpovijest samog čina u kojoj je kanibal prije prvog impulsa želje za kanibalstvom umalo nastradao u kemijskom napadu bojnim otrovima. U tom smislu kanibalizam se ukazuje više kao simptom suvremenog globalnog sela, čija zatrovanost sadrži nakupinu svih otrova nataloženih u individualnim pamćenjima traumatiziranih pojedinaca-svjedoka. Pri tome je sam čin artikuliranja takvih tema hvalevrijedan, pogotovo kada je aktualiziran na kompozicijski zanimljiv, izražajno snažan te u stanovitoj mjeri narativno zagonetan način ●

IDEOLOŠKA ZAMKA

HVALJENI MEĐUREČANOV debut U NAJBOLJEM JE SLUČAJU SAMO PROSJEČAN, A VRIJEDNOSTI DRUŠTVA KOJE DEKLARATIVNO NAPADA ZAPRAVO ĆE STABILIZIRATI I OPRAVDATI

BORIS POSTNIKOV

Poznati su nam ovogodišnji finalisti tri najrazvikanije i najunosnije domaće nagrade za objavljene knjige: T-Portala, *Jutarnjeg lista* i Hrvatske poštanske banke, ustanovljene tek ove godine s ulogom ideološkog korektiva književnog vrednovanja i misijom medijske promocije nacionalnih vrijednosti u pisanju, a sve pod plaštem – ne samo simboličkog – kapitala jedine domaće banke u domaćem vlasništvu. Ako uzmemo u obzir razliku ideoloških premisa i kriterija izbora između ove, "nacionalno-bankarske", i prve dvije nagrade, ali i elementarnu činjenicu da u žirijima svih triju sjede vrlo različiti ljudi različitih preferencija, senzibiliteta i ukusa, mogli bismo pretpostaviti da se popisi finalista baš i neće preklapati; pa ipak, dva romana našla su se među pet odabranih na sve tri liste. I dok je uspjeh Dubravke Ugrešić i njene knjige *Baba Jaga je snijela jaje* nekako očekivan, iznenađuje me i – iskreno – prilično zbunjuje što je jednakim tretmanom ekspresno etabliran debitant Robert Međurečan, autor romana *Prodajem odličja, prvi vlasnik*. Doduše, ta priznanja žirija samo su nastavak niza vrlo dobrih kritika, pa sam utoliko zbunjeniji, jer mi se čini da je riječ o – u najboljem slučaju – sasvim prosječnu romanu.

PLOŠNO I BANALNO *Prodajem odličja, prvi vlasnik* započinje onako kako će se najvećim dijelom i razvijati: plošno i banalno. Viktor Bošnjak, glavni lik, dobrostojeći je odvjetnik koji vodi naizgled idealan život: u braku je sa ženom koja ga voli, živi u susjedstvu "kao iz američke bajke", radi ugledan i dobro plaćen posao, vozi luksuzan auto… Sve je, naizgled, na svome mjestu, ali njemu takav, uspješan i uređen život nije dovoljan da bi se riješio golema balasta krivnje: boreći se u Domovinskom ratu, ubio je srpskog vojnika, nekog dečka od jedva sedamnaest godina, da bi kasnije, pretresajući leš, ustanovio da ovaj i nije napunio oružje, jer nije želio nikoga ubiti. Od tada Viktor neprestano sa sobom nosi mladićevu osobnu iskaznicu, i napokon će, izmučene savjesti, "puknuti" zbog neke usputne i nevažne prometne svađe, reagirati bijesno i agresivno, a u njemu će se prelomiti odluka da odbaci cijeli taj "normalni" život koji je u samozavaravanju izgradio i krene na putovanje u Vukovar tražiti majku onoga vojnika kako bi joj priznao da joj je ubio sina. Ta opreka života "kao iz američke bajke", ocrtanog parametrima klišeizirane masovne predodžbe o uspjehu, s jedne strane, i neprilagođenosti glavnog lika s druge, šablona je iz standardnog repertoara šund-književnosti, a da ne bi bilo zabune o kakve se poetičke pretpostavke velikim dijelom oslanja Međurečanovo pisanje, tu su i opisi poput ovog: "Daljinskim je otvorio svoj novi BMW, luksuznu stvar koju je volio onako kako se, malo bolesno, vole skupe stvari. Žmigavci odano bljesnu, zvijer malo zareži."

Ipak, neočekivana parodija *romana ceste* koja slijedi nakon što Viktor odbaci svoj "idealni život", povremeno razigrana groteskním scenama, dobro je i zanimljivo zamišljen pripovjedni okvir u kojem pripovjedač onda razvija prikaz neprerađenih i jedva potisnutih poslijeratnih trauma na potezu Zagreb – Vukovar – Knin. Kada se roman ceste, žanr nastao na beskrajnim američkim trakama asfalta, smješta u malenu Hrvatsku, ne samo što je parodiranje žanrovskih obrazaca gotovo jedini zamisliv pristup nego i radnju valja vremenski komprimirati, jer likovi naprosto nemaju kamo putovati dulje od desetak sati "u komadu"; tako je to, primjerice, mada sa sasvim drugačijih polazišta, napravio i Vlado Bulić, u pripovijetci, a kasnije i naslovnom poglavlju romana *Put u središte hrvatskog sna*.

Međurečan zgušnjava vrtoglavi niz epizoda i likova s kojima će se Viktor Bošnjak susresti u samo dva dana: od pijanke u vukovarskoj krčmi s vlasnikom, Srbinom koji je nekad stajao doslovce s druge strane fronta, a sada posrće s druge strane šanka, preko razgovora s ocem koji, na rubu samoubojstva, oplakuje poginula sina, autistična dječaka kojem je oca smaknuo stric jer se ovaj u ratu borio na "pogrešnoj strani", pa sve do poludjela ratnog heroja na smrtonosnu pohodu itekako nalik onomu "stvarnom", ne tako davnom, Ivana Koradea.

JAD I APSURD HRVATSKE Na tom putovanju u srce hrvatske noćne more jedini je Viktorov suputnik napušteni psić kojeg je pokupio s ceste; njegova je uloga, koliko vidim, tek da tu i tamo zavrti neku usputnu pripovjednu peripetiju i, pritom, prvoloptaški zazove sućut i simpatije čitatelja. U pozadini, isključivo u telefonskim razgovorima, prisutna je i Viktorova supruga Olga, lik sveden na zabrinutost i potporu mužu.

A dok muž putuje tamnom stranom hrvatske stvarnosti, susrećući alkoholičare, očajne ratne veterane i udovice, serija umetnutih analepsi otkriva sve teže traume iz ratne prošlosti. Najduža epizoda pripovijeda o sukobu na rijeci Kupi. Viktor je tamo, upavši sa suborcima u neprijateljski logor, našao prijatelja, bestijalno izmrcvarena, mučena i pribijena na naopako okrenut križ. Taj ga je jezivi prizor promijenio: postao je nerazumno hrabar, ulazio u najteže okršaje i ratovao bez želje da preživi užas. Srpske je vojnike nemilosrdno ubijao, sve dok nije smaknuo onoga čija će mu nevinost, evo i sada, nakon toliko godina, razapinjati savjest. A ta krivnja ostat će bez iskupljenja: Viktor ne uspijeva pronaći majku ubijenog mladića i, naposljetku, skončava tragično. Nema izlaza, ni bijega, ni oprosta za one koje

Robert Međurečan,
Prodajem odličja, prvi vlasnik;
Konzor, Zagreb, 2008

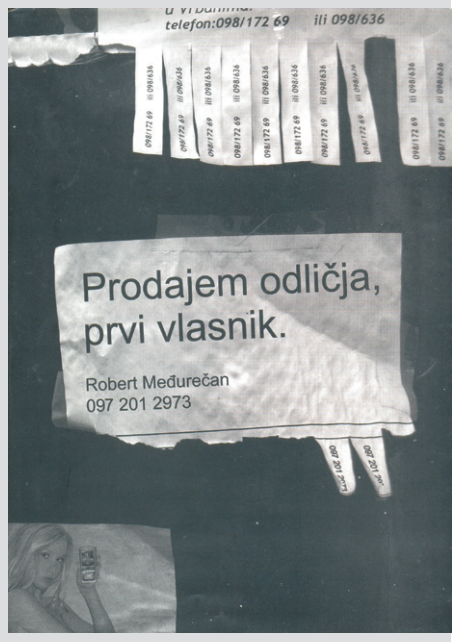

je dohvatio horor našeg posljednjeg rata.

To beznadno strmoglavljivanje u ponor krivnje kroz jad i apsurd današnje Hrvatske Međurečan je ispisao nerafinirano, škrto i oporo. Ima u njegovu dinamičnom pripovijedanju uspjelih dionica, i uglavnom su to one pomaknute prema grotesci: epizoda s otkačenim pljačkašem prerušenim u svećenika, na primjer, ili s kravom koju usred noći udari autobus; vozač i kondukter dogovore se da je odmah, dok još leži na cesti, na brzinu istrančiraju, ali ona se osvijesti pa ih naganja uokolo...

Prodajem odličja jedan je u nizu pokušaja "društvenokritične" proze, i abruptno udara po svim institucionalnim jamcima poretka i sigurnosti: od pravosuđa, koje će Bošnjak napustiti, preko medicinsko-bolničkog pogona, koji može tek palijativno narkoticima umrtviti patnju ratnih veterana, crkve, koja nema moći rasteretiti savjest vjernika, pa sve do braka. Nijedna od tih institucija ne uspijeva integrirati i vratiti u stanje "normalnosti" one koji su jednom prešli granicu, a rat je, kao što Međurečan piše, "kolektivni prelazak granice". Simpatije pritom nisu ni na strani branitelja, prema kojima je pripovjedač barem jednako kritičan. Ipak, ta naizgled sveobuhvatna, beskompromisna i bespoštedna kritika ima i svoje naličje.

NARCISTIČKA LAMENTACIJA Stvar je dijelom u tome što Međurečan, za razliku od Slađane Bukovac, koja se nedavno u *Rodu avetnjaka* kompleksnije, ali i nešto "ukočenije" prihvatila sličnih, pitiespijevskih tema, cijeli taj osjetljivi problemski sklop grabi "odozdo", registrima s ruba trivijalne proze, pa zbilju koju pretendira kritički secirati prethodno banalizira patetikom i replikama nalik na one iz američkih filmova *b*-produkcije, što onda itekako suspendira kritički potencijal. Još više problem je u motivacijskom sklopu iza postupaka glavnog lika: on, dakako nije mogao znati da mladić kojega je ubio nema streljiva u svome oružju, a to njegovoj krivnji pridaje dimenziju uzvišene tragičnosti, jer je grijeh počinio iz neznanja. Osim toga, u epizodi s Kupe doznali smo kako je strašno bilo iskustvo koje ga je usmjerilo prema tom ubojstvu. Ta kauzalno-motivacijska konstrukcija na neki način "opravdava" i iskupljuje Viktora u čitateljskim očima poručujući, usput i prikriveno, kako su "oni" ipak bili gori.

Tu leži opasna ideološka zamka, a sve one društvene vrijednosti dovedene u pitanje deklarativnom kritičnošću "prvog plana" romana negdje se u pozadini opet stabiliziraju. *Prodajem odličja* završava tako u vrtlogu samoiscrpljujuće, narcističke lamentacije nad vlastitim krivnjama, cijela je Viktorova potraga za majkom kojoj će priznati grijeh otpočetka bila potraga za pogrešnim adresatom, a pijani razgovor s onim Srbinom, vlasnikom krčme u Vukovaru i nekadašnjim neprijateljem, tek mizeran supstitut dijaloga. Najjednostavnije rečeno: ako priča počiva na premisi da su "oni počeli", kao što, uostalom, počiva jedan od temeljnih suvremenih mitova naše nacije, onda njena kritičnost ipak neće biti naročito radikalna, ma koliko to pokušavala biti.

Prodajem odličja, sve u svemu, solidan je naslov u okvirima književnosti koja se legitimira onim eluzivnim pojmom "autentičnosti", ovdje osnažene ratnom biografijom autora, i žestoko grebe po temama koje u glavnoj struji javnog govora i dalje, razumljivo, drže primat fundamentalnih nacionalnih trauma. Ožiljci koje pritom ostavlja, međutim, nisu naročito duboki. Površna oštrina ovog romana samo prikriva neka vrlo suspektna, od masovnog prihvaćanja otupjela ideološka mjesta. Proza koja se hoće kritički hvatati u koštac s našim današnjim krivnjama, bojim se, treba ipak činiti više●

— BEZNADNO STRMOGLAVLJIVANJE U PONOR KRIVNJE KROZ JAD I APSURD DANAŠNJE HRVATSKE AUTOR JE ISPISAO NERAFINIRANO, ŠKRTO I OPORO. IMA U NJEGOVU DINAMIČNOM PRIPOVIJEDANJU USPJELIH DIONICA, A UGLAVNOM SU TO ONE POMAKNUTE PREMA GROTESCI —

ISUS – SAVRŠENI SUFIJA

JEDNA OD POSLJEDNJIH STUDIJA IZNIMNO UGLEDNE NJEMAČKE ISTRAŽIVAČICE GOVORI O PERCEPCIJI I REPREZENTACIJI ISUSA I MARIJE KOD MUSLIMANSKIH MISTIKA, A VAŽAN JE DOPRINOS DIJALOGU MEĐU RELIGIJAMA

AZRA ABADŽIĆ NAVAEY

U kontekstu međureligijskog dijaloga, koji se svako toliko nametne kao nužna protuteža ispolitiziranoj kulturno-vjerskoj netrpeljivosti, već se uvriježilo spominjanje Abrahama/Ibrahima kao zajedničkog praoca triju najznačajnijih monoteističkih tradicija: judaizma, kršćanstva i islama. Pozivanje na "abrahamovsku ekumenu" postalo je tako općim mjestom za svako ozbiljno i argumentirano međureligijsko uvažavanje, dok se obično previđaju i neka druga moguća uporišta za promicanje boljeg međusobnog razumijevanja, a time i povezivanja različitih religijskih i kulturnih zajednica. Jedno od njih, između ostalih, predstavlja štovanje Isusa i Marije, zajedničko kršćanskoj i muslimanskoj tradiciji. I dok bi se knjige o Isusu, utemeljitelju kršćanstva, teško i mogle pobrojati, studije koje nastoje osvijetliti taj povijesni lik iz drukčije povijesno-religijske perspektive u nas su gotovo nepoznate. Do te mjere da čak i sintagme poput "muslimanski Isus" ili "muslimanska kristologija" mogu zazvučati vrlo začudno, gotovo oksimoronski. Zbog toga je i pojavljivanje naslova poput onoga u nas nedavno objavljenog u prijevodu s njemačkog – *Isus i Marija u islamskoj mistici* – svakako dobrodošao iskorak u popunjavanju spomenute praznine, ali i pomicanju određenih mentalnih pregrada.

ATIPIČNA ORIJENTALISTICA Riječ je o studiji ugledne njemačke autorice Annemarie Schimmel, jedne od najpredanijih istraživača u području islamskih znanosti i orijentalistike u drugoj polovici prošloga stoljeća. Valja odmah napomenuti da se Schimmelova svestranošću svojih interesa, temeljitom erudicijom, neobičnom sposobnošću autentične interpretacije različitih vidova islamskog mišljenja i izričaja te upornim odbijanjem svake politizacije islama nikako ne ubraja na listu Saidovih imperijalnih orijentalista. Imajući u vidu sve negativne konotacije bavljenja orijentalistikom na Zapadu, za Schimmelovu bi se prije moglo reći da je bila atipična orijentalistica. Kao iznimno nadarena i znatiželjna znanstvenica cijeli je život sustavno proširivala svoje interesne sfere i proučavala raznolike aspekte islamske kulture u nastojanju da zahvati i shvati islam u cjelini.

Njena su se zanimanja tako kretala od teologije i fenomenologije, preko povijesti, filozofije i umjetnosti islama, sve do sufizma i mističnoga islamskog pjesništva, koji su do kraja života ostali njena trajna fascinacija. Odlična filološka opremljenost i poznavanje svih značajnijih jezika islamske civilizacije (arapski, turski, perzijski, urdski, paštunski, sindski kao i više dijalekata s indijskoga potkontinenta – da spomenemo samo neke!) omogućilo joj je da se s lakoćom šeće kroz književne i zemljopisne predjele muslimanskog svijeta. Istraživački mar slijedio je spisateljski: nepregledna bibliografija koja je ostala iza Schimmelove redovito izaziva divljenje. Na stotine knjiga, studija, radova, osvrta i prijevoda svjedoče o autoričinoj želji za probijanjem akademskih okvira i populariziranjem svoje osobite interpretacije islama, čime se dijelom mogu objasniti i ponavljanja u koja je povremeno upadala. Ipak neke od njenih studija o sufizmu (*Mystical dimensions of Islam*), fenomenologiji islama (*Deciphering the signs of God: A Phenomenological Approach to Islam*), o pjesničkom imaginariju islamske književnosti (*A Two-Colored Brocade*) kao i monografije nekolicine istaknutih muslimanskih pjesnika i mislilaca zadobile su status klasika orijentalističke literature.

ISUS I MARIJA U KUR'ANU Knjiga kojom se Annemarie Schimmel prvi put predstavlja ovdašnjim čitateljima jest manje poznata i jedna od njenih posljednjih studija. Premda nevelika opsegom, studija je to silna potencijala u razbijanju predrasuda ukliještenih u svakodnevicu. Posvećena je slici Isusa i Marije, likovima koji se inače isključivo povezuju s kršćanstvom, no u ovom slučaju viđenim očima muslimanskih mistika. Malobrojni su oni koji znaju da je štovanje Isusa i Marije također jedna od važnih dogmi muslimanskog vjerovanja i da po kuranskome učenju ta dva stvorenja uživaju izniman ugled. Tako se u uvodnome dijelu knjige objašnjava njihov status u *Kur'anu* i naznačuju neke inačice njihova viđenja u kasnijoj, sufijskoj predaji. Isus se u *Kur'anu* spominje u petnaest sura, u ukupno 93 ajeta, dok je čitavo jedno poglavlje nazvano po djevici Mariji (sura 19, *Merjem*), čime je ona postala jedina žena koja se izrijekom spominje u *Kur'anu*.

— SINTAGME POPUT "MUSLIMANSKI ISUS" ILI "MUSLIMANSKA KRISTOLOGIJA" MOGU ZAZVUČATI VRLO ZAČUDNO, GOTOVO OKSIMORONSKI. ZBOG TOGA JE I POJAVLJIVANJE NASLOVA POPUT U NAS NEDAVNO OBJAVLJENOG U PRIJEVODU S NJEMAČKOG SVAKAKO DOBRODOŠAO ISKORAK —

Nadalje se ističu neke kuranske činjenice u vezi s Isusom kao i doktrinarne razlike s kršćanskim vjerovanjem: Isus, na arapskom Isa, jest "Duh Božji", "Riječ Božja", *masih* (Mesija), "jedan od Bogu bliskih", obdaren sposobnošću da čini čuda; no prije svega on je za muslimane jedan od poslanika, vjerovjesnik, donositelj Božje objave (Evanđelje, arap. Indžil), čija se božanstvenost (vjerovanje u Božje sinovstvo), smrt na križu i uskrsnuće u potpunosti odbacuju. Iako islam ne priznaje temeljnu dogmu kršćanstva, vjera u Isusovu besmrtnost, njegov boravak na nebu i ponovni silazak na zemlju prije nastupanja sudnjeg dana spadaju u *credo* mnogih muslimana. *Kur'an*, dakle, kako napominje autorica, vidi Isusa prije svega "kao zadnjeg velikog proroka prije Muhameda u dugom nizu Božjih poslanika koji su se od Adamovih dana uvijek iznova

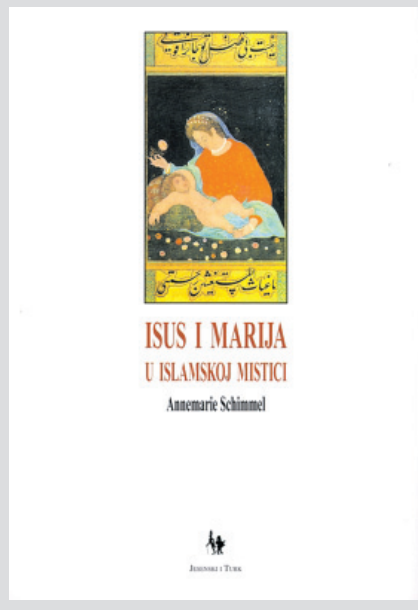

Annemarie Schimmel, *Isus i Marija u islamskoj mistici*, s njemačkoga preveo: Sead Muhamedagić; Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.

pojavljivali". Stoga u dogmatskome smislu za muslimanskog vjernika nema bitnih razlika između štovanja Isusa i Muhameda, posljednjega u tom poslaničkom nizu, koji prema muslimanskome shvaćanju predstavlja srednji put između putova njegovih dvaju preteča: "između legalističke Mojsijeve (Musa) strogoće i Isusove preplavljujuće ljubavi združene s okrenutošću od svijeta".

U tom se kontekstu dakako nazire i osnovna razlika u percepciji Isusa među muslimanima i kršćanima, a koju nam slikovito može predočiti analogija između Isusa i *Kur'ana*. Kršćansko štovanje Isusa kao utjelovljena sina Božjeg analogno je muslimanskome štovanju *Kur'ana* kao utjelovljene božanske Riječi (*Logos*); božanska narav koju kršćani pripisuju Isusu u islamu je rezervirana isključivo za *Knjigu*.

— ZADRŽAVAJUĆI SE PRIMARNO U DOMENI MISTIČKE LITERATURE KLASIČNOG PERIODA, AUTORICA JE PODCRTALA ZASIGURNO NAJLJEPŠU PREDODŽBU KOJU O ISUSU I MARIJI GAJI MUSLIMANSKI SVIJET: ONU ASKETSKOG IDEALA I ČISTE DUHOVNOSTI —

ISUSOVA POSTAJA Nakon osvrta na kuranski prikaz Isusa i, u manjoj mjeri, Marije, autorica se okreće islamskoj mističkoj tradiciji otkrivajući u njoj vrlo živopisne slike i produbljene interpretacije Isusova lika. Iza *Uvoda* slijede kraća poglavlja, od kojih je svako posvećeno jednoj od najčešćih predodžbi Isusa u sufijskoj književnosti (*Isus, čisti putnik*; *Isus, veliki molitelj*; *Isus, liječnik*; *Oživljavanje mrtvih*; *Isus i njegov magarac*; *Isus i boje*; *Isusovo boravište u četvrtom nebu*; *Isus i igla*; *Isus kao Muhamedov preteča* i dr.). Mariji, koja se javlja često u paru s Isusom, pripalo je tek jedno zasebno poglavlje pri samome kraju knjige.

Tako saznajemo da je još od najstarijih vremena Isusov lik u muslimanskoj predaji bio zaogrnut brojnim legendama koje su se vjerojatno nadahnjivale biblijskom i apokrifnom građom. I dok je kuransko učenje oštro odbacivalo Isusovu smrt na križu, u najranijim muslimanskim legendama o poslanicima i kasnijoj mističkoj književnosti susreću se, premda rijetko, aluzije na njegovu muku i raspeće. Ta činjenica pak upućuje na to da je sufijska tradicija, kao krajnje pounutrenje islamskog promišljanja zbilje, bila relativno otvorena prema novozavjetnoj predaji i da je, po svoj prilici, postojalo prožimanje duhovnih kultura ranih asketskih zajednica, barem na pučkoj razini. Ipak većinu izvora na kojima Schimmel temelji svoja zapažanja čine klasici i učena elita sufijske književnosti: od prvih komentatora i pisaca poslanica iz 10. i 11. stoljeća, preko čuvenog teologa Gazalija, najvećega mističnog šejha i teozofa, Ibn Arabija (čijim se vizijama svojedobno nadahnuo i Dante), a kojemu je posvećeno zasebno poglavlje u knjizi, do često citiranih perzijskih pjesnika kao što su Sanai, Attar, Rumi, Hakani kao i mnogi drugi sufijski autori. U njihovim se djelima Isus javlja ponajprije kao model asketskog života, uzor svima koji se odriču ovosvjetskog, primjer apsolutne dobrote, siromaštva i milostivosti; ukratko, oličenje sufijskog ideala. Izniman položaj koji je Isus uživao kod sufija potvrđuje i praksa pojedinih mističkih redova: "Isusova postaja" kod nekih je derviša predstavljala

— KRŠĆANSKO ŠTOVANJE ISUSA KAO UTJELOVLJENA SINA BOŽJEG ANALOGNO JE MUSLIMANSKOME ŠTOVANJU Kur'ana KAO UTJELOVLJENE BOŽANSKE RIJEČI (Logos); BOŽANSKA NARAV KOJU KRŠĆANI PRIPISUJU ISUSU U ISLAMU JE REZERVIRANA ISKLJUČIVO ZA Knjigu —

najviši stupanj na mistikovu putu duhovnog usavršavanja.

Stoga i ne čudi činjenica da su svi mistički pjesnici islama za Isusa i Mariju pronalazili samo riječi hvale uzdižući ih do razine simbola. Bolje od bilo kakvih objašnjenja to ilustriraju brojni stihovi i prozni ulomci koje Schimmel učestalo navodi i koji njenu studiju pretvaraju u malu antologiju sufijskih fragmenata na temu Isusa i Marije.

KRŠĆANSKI MOTIVI Nasuprot kršćanskoj ikonografiji, koja je naglasak stavljala na Kristovo rođenje, kalvariju, raspeće i otkupljenje ljudskih grijeha, orijentalno-islamski pjesnički imaginarij inzistirao je, na sebi svojstven način, na duhovnim vrijednostima Isusova lika. Isus se najčešće pojavljuje u ulozi ljubljenog bića, od svijeta neokaljana, duhovnog hodočasnika na najvišem stupnju odricanja ("moja je odjeća vuna, moje jelo je glad", kako prenosi jedna *Vita*), on je bezdoman i bezavičajan, od srdžbe spašen i uvijek nasmijan, od svijeta slobodan siromah. Neki su sufije išli dotle da su ljudsko srce prispodobljavali Isusu, a stalnu pomisao na Boga (važnu instancu sufijske prakse: *zikr*) uspoređivali s Marijinim mlijekom koje krijepi i čisti. Susreću se još i razigranije slike koje modernom čitatelju, neupućenom u orijentalnu retoriku, mogu zazvučati krajnje neobično: Isus je, primjerice, velik liječnik i duhovni dijagnostičar kojemu zaljubljeni treba predati "urinsku bocu svoga htijenja" (tj. svoje želje i namjere); kadar izliječiti sve osim ljudske gluposti; alkemičar koji bakar pretvara u zlato; oživotvoritelj koji dahompoljupcem poklanja novi život; proljetni lahor i kiša što oslobađa biljke mučenice pokojničkog ruha, i "Mesija ljubavi", kako ga u ekstatičnim stihovima naziva Rumi. Ipak činjenica da je posjedovao iglu, kako navode neke sufije, onemogućila mu je da bude pripušten u najviše predjele nebeskog kraljevstva.

Stav najvećega sufijskog učitelja, Ibn Arabija, da je Isus "pravi Muhamedov sljedbenik" i najpotpunija manifestacija njegove svetosti, pa prema tome i jedan od najboljih muslimana, možda najzornije izražava ideju o univerzalnosti hijeropovijesti na koju su se posebno oslanjali muslimanski mistici. Po njihovu shvaćanju sveta povijest objavljenih religija ne poznaje kronološke razdjelnice ni periodizaciju na starozavjetno, novozavjetno i muslimansko povijesno vrijeme. U takvu ahistorijskom kontekstu svako razdvajanje odabranih pojedinaca na "kršćanske" i "muslimanske" smatra se svojevrsnim duhovnim redukcionizmom, što onda i pojašnjava vrlo "kršćanske" predodžbe koje se susreću kod nekih muslimanskih autora. Osim toga, ne treba zanemariti ni društveno-povijesno ozračje u kojemu su živjeli srednjovjekovni muslimanski mistici: istočnokršćanska i nestorijanska tradicija bile su još živo prisutne na maloazijskim i srednjoazijskim prostorima – činjenica koju autorica također uzima u obzir pri tumačenju kršćanskih aluzija kod sufija. Ibn Arabijeva vizija Isusa tako umnogome nalikuje onoj iz evanđelja; Attarova formulacija "Kad se čovjek po drugi put rodi, on granicom sfera tada hodi" očita je aluzija na *Ivanovo evanđelje* i Isusovu izreku o dvostrukom rođenju (3:3); Rumijevi stihovi vrve kršćanskim motivima, dok jedan od najranijih mističkih pjesnika, Sanai, pjeva da put ka božanskoj naravi vodi preko "petka raspeća".

PRILOG INTERKULTURNOM UPOZNAVANJU No, osim takvih, pomalo neuobičajenih primjera ekumenskog prizvuka, javljali su se i nešto kritičniji glasovi, na koje se Schimmelova kratko i sumarno osvrće u zadnjem poglavlju. Iako je prava kritika kršćanske dogme dolazila u pravilu iz redova teologa, ni neke se sufije, kako se navodi u knjizi, nisu suzdržale od kritičkih primjedbi na određene aspekte kršćanstva. Međutim sve do modernog doba ta je kritika ostala zanemariva i isključivo odraz dogmatskih razilaženja te ni u kom pogledu nije usporediva s antimuslimanskom propagandom koju je još od srednjeg vijeka predvodila učena zapadnoeuropska elita. *Kritički glasovi* govore o značenjskim pomacima u načinu viđenja Isusa i Marije kod muslimanskih pjesnika modernog doba, uvjetovanima burnim društveno-političkim prevratima u bliskoistočnoj i azijskoj regiji. Sve tješnji muslimansko-kršćanski dodiri kao i pogubne posljedice zapadnjačkog kolonijalizma unijeli su, kod nekih indijskih i palestinskih pjesnika, pomalo optužujući i prozivajući ton u obraćanju Isusu. Premda to poglavlje dobrim dijelom izlazi iz koncepcijskog okvira knjige, šteta je što autorica toj temi nije posvetila više prostora i interpretacijskog truda. Zadržavajući se primarno u domeni mističke literature klasičnog perioda, podcrtala je zasigurno najljepšu predodžbu koju o Isusu i Mariji gaji muslimanski svijet: onu asketskog ideala i čiste duhovnosti.

Ako su kršćansko-muslimanski odnosi tijekom povijesti bili opterećeni naslijeđem predrasuda i nerazumijevanja, razlog je tomu ponajprije nedovoljno uzajamno poznavanje. Stoga je Schimmelina studija, koja iz vrlo osobite perspektive prikazuje kako je ključna figura jedne religije bila štovana i u drugoj religijskoj tradiciji, vrijedan prilog boljem interkulturnom upoznavanju i uvažavanju. O važnosti takva štiva – kako za muslimane, sklone da zanemare značaj ranijih objava, tako i za kršćane, često nesvjesne činjenice da ih je islam od najranijih vremena uključivao kao ravnopravne sugovornike – ne treba posebno ni raspravljati●

STRIP: ZLATOUSTI *PelhamOrdini project*

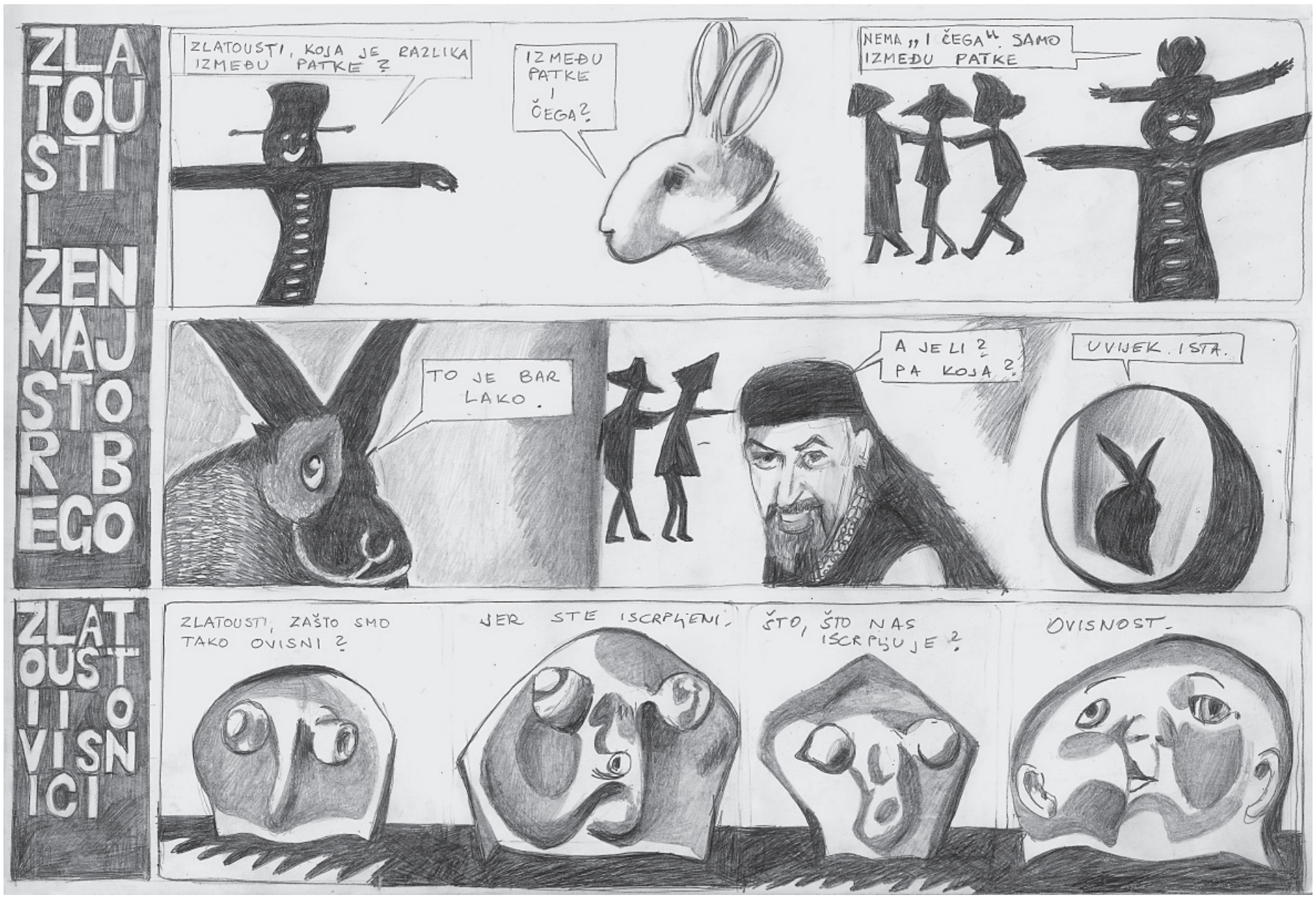

Slavko Jendričko, *Metafizički strojevi*

SLAVKO JENDRIČKO rođen je u Komarevu 1947. godine. Autor je desetak pjesničkih zbirki. Dobitnik Nagrade Grada Siska za doprinos unapređenju kulturnog identiteta Grada (2000) i Plakete sv. Kvirina za ukupan doprinos suvremenoj hrvatskoj poeziji (2006). Urednik je u ostavci *Riječi*, časopisa za književnost, kulturu i znanost Matice hrvatske Sisak.

Dortin stih

Dorta, sretnik sam
iz manjine izabranih
koji može potpisati
tvoj stih *Bog je dobar*;

Snijegom sam očistio zube
sve rane zašio besmrtnom
logorskom žicom i svilom.

Smrt uvaljao u grudu
i zakotrljao niz planinu.

Čekajući da lavina sruši zgradu
stan perem vlastitim znojem.

Dok tvoja rasuta kosa spava
njoj kupujem radosnu
suglasnost ljubavi na usni svemira.

Disanje govora

Devedesetogodišnji starac
prešuti svako ljeto
gledajući žute oči sjenica.

One zoblju tablete
kada mu ispadnu
kroz drhtave prste.

Nikada ne otpozdravi
mom podozrivom pogledu.

Do prvih hladnih kiša
otresao sam zavist iz oka:

Izborio pravo
na škrgutanje:

Na slobodno
disanje govora, smrt.

Revolucionarno jutro

Jutros sam
skuhao
gorču kavu.

Poslije noćnog pjevanja
slavuj potišten
zavukao mi se pod vjeđu.

Anarhična krv
prostruji
iz srca u mišiće;

Revolucionaran
od samoće
nahrupio sam
u grad bojišnicu:

Sve ću poraziti
zadnjim zalihama
uvježbane vedrine.

Metafizički strojevi

Vanji Bjelić Pavlović

Ako izgorim do kosti
u terorističkom napadu
gotovo ništa neću osjetiti.

Ideološki kastriranom
pregorjele su mi emocije.

Prah spaljena tijela
    iskusni vjetar
    podiže u nebo.

Poslije toliko vremena
niti on bez osjećaja
ne može otkriti
na kojoj točno visini
    metafizički strojevi
    iz dima izdvajaju duše.

Mehanizam moći

Susprežem svoj čisti glas
da bih mogao zatamniti druge;

Nakupljeni zvuci tjeskobe
sami sebi zapale svijeću.

Gradske praživotinje
noću krstarimo mačjim očima.

U strahu od slobode
šutnemo svakog psa lutalicu.

Naš udruženi vid
upali uličnu rasvjetu.

Na koncu osnažen mogu
i sebe ravnodušno zapaliti.

Samo da ne pokrenem
suludi mehanizam moći.

Politika nade

Grozdani Bogdanić

Pamtim svoj nekadašnji rep,
njime sam kormilario oceanima.

Potom sam bio ptica,
cvrkućući naučio sam
pjevati dušu svetog Franje.

Da nisi zanijela dupina
ne bih se nikada sjetio
svoga vedrog pradjetinjstva;

Podvivši rep poput
mitološkog bića,
smrti drsko
zalupivši vrata,
idem spavati
u nedohvatljivi san.

Ispod krila slavuja

Prijatelj iz djetinjstva
i ovog ljeta
sletio je u grad.

Nekoliko tjedana
šutjet ćemo skriveni
ispod krila slavuja.

Na kraći dopust
vratio se iz rata
s daleke zvijezde.

Ni ondje nije
otkrio anđeoske tragove.

Profesionalni vojnik
nikada ne tetoši bebe;

Prezire i zobene pahuljice
koje mu poslužujem za doručak.

Poklonjena zvijezda

Svako jutro započinje depresivno,
mamurlukom kavom grubošću
    cigaretama.

S predumišljajem prešućenim
nesrećama na svim kontinentima.

Poslije tuširanja srca
odjurio sam do kioska
i kupio ti zvijezdu.

Poskočila si do neba
i raskrvarila tjeme.

Ondje gore ljubav je kisik
uznemiruje cinike
neutemeljenim optimizmom.

Stišano sisanje

Kada potegnem prve
kapljice iz vimena
ozari mi se lice
    osjetivši dašak prisutnosti boga.

Možda baš sada meteor
nenajavljen astronomima
zvizne negdje na planet;

Sve tišim glasom
sišem svaku sljedeću
kapljicu poput suze.

24 sata

Doručkovali smo
vesele
glasove ptica.

Poslije bučimo
poput djece.

Ne mareći za tijela
izložena zračenju betona.

Potom zaprosim
tišinu srca
iz dubine oceana.

Tama se zavlači
u tvoju kosu
režem je noktima.

Sretan što diluvijalan
nju niti tebe ne zabolim;

S lakoćom se oslobađamo
jučer doručkovanih glasova ptica.

Ženski osmijeh

mojoj životnoj družici

Iza ponoći šutnjom
češljam tvoju dugu kosu
i čistim iz nje sunčeve pjege.

Pletem od nje užad
za samoubojice
i vesele penjače u nebo.

Na sav glas
pred svitanje
pozdravljam te
snažniju od muške ruke.

U povremenim
trenutcima beznađa
niti krupne kapi kiše
ne mogu isprati
vitalni ženski osmijeh.

NOGA FILOLOGA

filologanoga.blogspot.com

STIHOVI I DIM

IZAŠAO JE NOVI "GORDOGAN". NA NJEMU PIŠE "BROJ 11-14 (55-58), ZIMA-JESEN 2007", ALI IZAŠAO JE U RANO PROLJEĆE OVE GODINE. ZA OVAKAV ČASOPIS TO NIJE PRESUDNO: NJEGOV SADRŽAJ NE ZASTARIJEVA. TOČNIJE, KAO KOD PLATONOVIH UČENJA ZAMRZNUTIH U DUŠAMA UČENIKA, ONO ŠTO "GORDOGAN" NUDI KADRO JE ČEKATI. I VRIJEDNO JE ČEKANJA.

NEVEN JOVANOVIĆ

Praktično jedini problem s ovim brojem "Gordogana" (11-14, zima-jesen 2007) u tome je što ne stane u jedan prikaz. Da bismo bili pošteni, potrebna su najmanje dva. Poseban za redovne rubrike i temate časopisa - gdje proizvoljno ističemo jedak esej Nenada Ivića o Bolonjskom procesu u Hrvatskoj (nastao davno prije studentskih blokada), tekst Dunje Melčić o Hannah Arendt, "Bilancu Sorosa" o djelovanju Instituta Otvoreno društvo - Hrvatska 1992-2006 te ogledni primjer novoga prijevoda biblijske Knjige o Tobiji - a poseban je prikaz, opet, potreban za središnji dio časopisa: za zbirku "Povijest u stihovima" koju je priredio Branko Matan. Tangenta toj zbirci bit će ova kolumna.

PRIČE KOJE SU NAM PRIČALI "Povijest u stihovima" obuhvaća oko dvjesto stranica "Gordogana" i donosi barem 300-400 pjesama (točan broj nije naveden, kao ni popis uključenih pjesnika). Sve pjesme tematiziraju vlastodršce i političke događaje Hrvatske u posljednjih dvjesto godina, od 1848. i Franje Josipa I. do Milana Bandića i srpske strane rata u Hrvatskoj; popraćene su opsežnim komentarima i fantastičnim likovnim prilozima (recimo, oni uz "Dječji kutak" poglavlja o Anti Paveliću takvi su da se čovjek naprosto smrzne). Matan je krenuo od zapažanja da se o takvoj poeziji - prigodnoj, a političkoj - naknadno rijetko govori, mada je, dok je aktualna, intenzivno prisutna: deklamirana, uglazbljivana, tiskana na naslovnim stranicama novina. Priređivač nas je htio potaknuti da te pjesme ponovno pročitamo, "da se čuje što i kako doista govore ti *prezreni* glasovi, da se vidi što se nalazi u toj *gnjecavoj* materiji".

Ono što će nas prvo potaknuti jest, dakako, senzacionalistička znatiželja: tko je sve unutra? Tko je kome pjevao? Škakljaju nas najviše slavna literarna imena, ali s veseljem ćemo zapažati i one koji su se proslavili na drugim poljima, kojima je pisanje uzgredica. No, kako zbirku listamo, shvaćamo da u njoj ima mnogo toga važnoga - ali da su najmanji dio te važnosti "slavna imena".

Matanova je zbirka nevjerojatan korpus građe za književno-povijesna razmišljanja. Za kulturno-povijesna razmišljanja. Pa čak i za ona antropološka. Iz niza pitanja koja pred nas stavljaju ti stihovi pomaljaju se obrisi dva stoljeća hrvatske povijesti (književne, političke, kulturne...); ti su obrisi tek djelomično podudarni - ili: uznemiravajuće su nepodudarni - s onima koje nam obično pokazuju.

OSOBAN POGLED POVJESNIČARA KULTURE Kakva je, recimo, bila literarna refleksija antisemitizma u Hrvatskoj - refleksija koja u Matanovoj zbirci počinje 1884? Što se pjevalo u Republici Srpskoj Krajini i o njoj? Kako su (i koje) režime i vladare slavila djeca, kako nepoznati stihotvorci, kako profesionalni pjesnici? Koji su vladari na hrvatskom dobivali pjesme *suprotiva*? Kako se pita i sam Matan, "jesu li (...) pjesme u pohvalu Franje Josipa, kralja Aleksandra, Stjepana Radića, Ante Pavelića i Tita međusobno slične"?

Sve su ovo pitanja povjesničara kulture, i simptomatično je da ih u modernoj Hrvatskoj Branko Matan postavlja, koliko znam, prvi - i da nam prvi nudi građu u kojoj *sami* možemo tražiti odgovore na ta pitanja. (Možda sam u krivu; možda naša historiografija vrvi kulturno-povijesnim istraživanjima posljednja dva stoljeća hrvatske povijesti, i radnim zbirkama kulturno-povijesne građe; nisam povjesničar, i rado ću prihvatiti ispravke.)

Gotovo mi se jednako važnim, međutim, čini da nam Matan na uvid i korištenje daje *osobnu* zbirku građe. Osobnost te zbirke posebno se zapaža u komentarima uz poslijeratno razdoblje, pogotovo negdje nakon 1971. Matan komentira vrlo otvoreno, autobiografski, ponegdje čak flagelantski (kada opširno obrazlaže kako je i zašto on sam, kao urednik "Gordogana", po Titovoj smrti u uvodnik stavio pjesmu u čast političaru koga je od Karađorđeva prezirao). Njegovo stajalište nije neutralno.

Najveća vrijednost Matanove zbirke za mene je, međutim, drugdje. Ne u prljavom vešu slavnih, ne u fizionomiji naroda oblikovanog tisućljećem autoritarnosti i kolonijalnosti, ne čak ni u "privatnom pismu" - već u povratku izvornom tekstu.

LJUDSKI PEPEO Nekako u isto vrijeme dok je Matan pripremao svoju zbirku, američki pisac Nicholson Baker radio je na neobičnoj knjizi "Ljudski pepeo: Počeci Drugog svjetskog rata, kraj civilizacije" ("Human Smoke: The Beginnings of World War II, the End of Civilization", 2008). U knjizi od preko 500 stranica Baker je prikazao početak II. svjetskog rata - kako kaže Colm Toibin - u "nizu vinjeta; svaka donosi činjenicu ili citat glavnih sudionika ili nečijeg dnevnika. Većina je vinjeta datirana. Obično ih je po tri na stranici, neke su malo duže. Čitajući ih, zbog raznolikosti tona i šokantnosti ili tragičnosti citata, kao i zbog njihova odabira i rasporeda, 'Ljudski dim' postupno vam ulazi pod kožu. Kao da se fenomenalni montažer, gonjen nemilosrdnom vizijom, dokopao brda filmskih žurnala i počeo raditi na njima."

Baker ima tezu: on tvrdi da su Churchill i Roosevelt - osobito Churchill - jednako zaslužni za II. svjetski rat kao i Hitler (jedna vinjeta glasi: "Kraljevsko [britansko] zrakoplovstvo bacilo je više od 150 tona bombi na Indiju. Bilo je to 1925"). Zbog te teze, i zbog činjenice da *nije* profesionalni povjesničar, Bakera je dobar dio kritičara rastavio na proste faktore: "zbrkana i često enervantna pacifistička interpretacija koja neumorno lupa jednu jedinu svečanu notu: rat je zlo" (William Grimes, The New York Times); "visokoparna i uzrujana osoba naniže izreske iz starih novina i nacističkih dnevnika, prikaže ih u krajnje dekontekstualiziranom stilu zapisa na blogu, i sugerira nam da je to ozbiljna kritika američke odluke da uđe u II. svjetski rat" (Anne Applebaum, The New Republic).

LAKO JE MOGUĆE DA SU U PRAVU. Pa opet, mene nešto svrbi. Mogu razumjeti da se dojmljivim izrescima iz novina - u potporu jedne jedine, trenutno manjinske teze - ispuni deset, pedeset, stotinu stranica; OK, Bakeru, dokazao si svoje, dosta je bilo. Ali *petsto* stranica? Čemu petsto? U potporu jedne jedine teze? I jesu li izdavači Bakerove knjige dovoljno nezainteresirani što čovjek radi na petsto stranica ("svaki Bakerov naslov prodaje xy primjeraka, pa će i ovaj"), ili su dovoljne neznalice da ih jedan pseudo-historičar uvjeri u *istinitost* svoje arogantne pacifističke teze, ili ih je ponijela senzacionalistička jednadžba: Roosevelt = Bush, Njemačka = Irak? Ili, k vragu, na tih petsto stranica "vinjeta iz novina i dnevnika" ima još nečega?

UVIJEK POSTOJI OSTATAK Čitamo li Matanovu zbirku na fonu montaže Nicholsona Bakera (u malom se segmentu, uostalom, ta dva djela i podudaraju, i tematski i vremenski), čitamo li kao *ne*-povjesničari, a opet uhvaćeni u žrvanj povijesti, moramo primijetiti ovo: u svakom povijesnom trenutku supostoji više toga no što se može destilirati u *jednu* priču, pa čak i u tri-četiri konkurentske priče. Uvijek postoji "još nešto". Ostatak. A svedemo li "povijest" na antinomiju priča koje su nam dosad ispričali i njihovih protupriča ("partizani i ustaše"), nikad se do toga ostatka nećemo probiti. (Nepovjesničarski instinkt govori da bi se taj povijesni ostatak, taj višak, to neispričano mogli skrivati u nečemu što *straight* povjesničari, pričači društveno ovjerenih priča, glatko apstrahiraju - ali su na to ugođeni pisci, ili oni koji razumiju poeziju, ili kazališnarci: da je ostatak u tonu, u stilu, u detaljima, štimungu, svjetlu. Kao da u Rankeovoj zloglasnoj "wie es eigentlich gewesen" pomaknemo naglasak s "eigentlich" na "wie".)

Isto vrijedi i za književnost. U novinskim vinjetama "Ljudskog dima" nalazim minipriče kojima malo koji novelist može odoljeti (sjetimo se Dostojevskog i Čehova kako se inspiriraju novinama), ali one nisu "književnost": s njima povijest književnosti nema što početi (postoji li povijest hrvatske novinske proze?), to je roman ne samo bez junaka, nego i bez pisca. Matanov pak odabir "prigodne poezije" nudi provokativan materijal za antologiju koju je svojedobno predložio Zoran Kravar - za izbor u kojem će dobre pjesme stajati pored loših. Ako je tema ne samo zadana, nego moralno neugodna (poput iskaza oduševljenja aktualnom vlašću) - što u tom slučaju pjesmu čini boljom ili lošijom (u zbirci definitivno *ima* boljih i lošijih tekstova)? Hoćemo li se usuditi da pred "Povijiešću u stihovima" posegnemo za opravdanjem kako je "forma važnija od sadržaja", kao što mirne duše trubimo kod barokne i petrarkističke poezije?

Kušajte i vidite●

PROZAK / NAVRH JEZIKA Godišnji natječaj ALGORITMA i ZAREZA
za najbolji neobjavljeni prozni i pjesnički rukopis autora do 35 godina starosti

Tomislav Sabljić, *Svi putevi vode na Trešnjevku*

Nema smisla u 21. stoljeću auto-kartu držati raširenu na upravljaču i izvirivati se preko nje ne bi li skrenuo u pravu ulicu. Takva vrsta navigacije uzrokuje čestu sanaciju zaštitnih ograda i zavidnu likvidnost pogrebnih tvrtki. Stoga sam kupio najnoviji model GPS uređaja, s dodatnom *natural sound* uslugom, nudeći veliki izbor ženskih glasova, koji te na lokalnom jeziku navode do cilja.

Putnu torbu sam bacio u prtljažnik, bocu s vodom okusa agave i omiljene cd-ove položio na dohvat ruke, sjedalo podesio da guzica u dugoj vožnji što manje trne i odmah izmijenjao sve brzine da se ne moram s tim gnjaviti na otvorenoj cesti. Upalio sam novu igračku uzbuđeno iščekujući kako će odraditi svoju zadaću. Unio sam adresu odredišta, otišao u *natural sound* opcije, odabrao Opreznu i stisnuo naredbu Kreni.

- Hm, slušajte, možda bi bilo najbolje da izvezete automobil iz garaže da mogu jasno locirati satelit i odrediti najbolju rutu. Znate, hvatam ja signal i ovdje, ali prilično je slab pa nisam sigurna da ću moći bez greške odrediti pravi put. Zašto riskirati?

Izvezao sam automobil iz garaže.

- Uh, kako je oblačno. Naravno, puno je lakše locirati satelit sad kad smo na otvorenom, ali bilo bi još bolje da nema oblaka, tada bih sa stopostotnom sigurnošću mogla odrediti pravu rutu. Možda da pričekate da se razvedri?

Prebacio sam na Religioznu.

- Svemogući, učini da sigurno stignemo na odredište bez ijednog krivog skretanja. Neka tvoja providnost otkloni svaku mogućnost udesa, predugog crvenog svjetla ili loše horizontalne signalizacije.

- 'alo, sestro, daj reci već jednom kojom ulicom da krenem!

- Svevišnji će providjeti pravi put, samo trebaš vjerovati.

Da probamo Standardnu.

- U Budimpeštu ideš, ha! Na poslovni sastanak. Sigurno tamo imaš neku fuficu. A supruga kao zadnja budala čeka da se njeno muško vrati sa *službenog puta*. Kurvišu, svi ste vi isti! Misliš da sam ja naivna, da ne znam šta radiš! Dobro me poslušaj, nema šanse da sudjelujem u tvojim svinjarijama! Nađi si sam put do Budimpešte! Nek te tvoja kurvica navodi mobitelom do hotela! Svinjo!

Za što sam dao tri tisuće kuna? Možda Mudra pomogne.

- I najdulje putovanje započinje ubacivanjem u prvu. Ne idi lijevo na križanju staze, tamo su zvijeri. S malo novca ne možeš kupiti ljubav. Svi putovi vode u Rim.

Ma kakav Rim, ja idem u Budimpeštu. Štreberica mora znati kako doći do tamo.

- Već si izgubio puno vremena s ovim glupačama. Sada moraš brzo reagirati. Odmah ubaci u prvu, spusti ručnu i kreni. Skreni lijevo na prvom semaforu i nakon sto metara skreni desno. Ajde, dok je još zeleno! Šta čekaš! Zatim vozi petsto metara. Na kružnom toku izađi na prvom izlazu, znam da ti to sada izgleda nelogično jer je to skroz druga strana svijeta, ali ja sam izračunala da ćeš time izbjeći gužvu kroz centar. Onda ćemo onom cestom što još nije izgrađena, ali se može proći malo boljim automobilom, tako ćeš izbiti na istočni dio grada, onda smo na konju, ajde, moramo stići na vrijeme.

Nisam stigao ni ručnu spustiti, ona je već bila na graničnom prijelazu. Budući da sam ovo zamislio kao opušteno putovanje u kojoj ću uživati, prebacio sam na Porno.

- Ah, kako si samo dobar vozač, tako mi je dobro s tobom! Kako velik automobil imaš! Dodaj gas, još ga dodaj! To! Skreni u prvu ulicu lijevo. Kakvo žestoko skretanje! Stisni upravljač što snažnije možeš. Još! Tako to dobro radiš! Sada vozi pravo, što brže možeš! Još brže! Još! Ah, joooš! Želim da stignemo do cilja zajedno! To, stižem, stižem! Stigli smooo!

Čim sam ispred sebe vidio tablu Jarun, sve mi je bilo jasno. Kao i sve moje žene prije nje, odglumila je dolazak na cilj. Nije mi preostalo drugo, nego da biram sljedeću, Profesionalku.

- Budimpešta. Ništa lakše. Vozi tamo do onog semafora. Skreni lijevo. Nakon sto metara skreni desno. Na sljedećem križanju... joj pa ovo je prejednostavno! Znaš li ti da sam ja prošla sve europske ceste, i većinu azijskih. Mogla bih te do Budimpešte dovesti napamet. Sada bih ti mogla izrecitirati sva skretanja i sve ulice kojima moraš proći do svog hotela. Što sam ja sve prošla. Znam, što bi se reklo, svaku rupu na svakoj mogućoj cesti. A ti mene tražiš da te odvedem do Budimpešte. Tu za mene nema izazova. Pravo da ti kažem, malo me i vrijeđa kad mi se zada ovako lagano odredište.

Nije mi bila namjera vrijeđati, a imao sam još jednu opciju. Nadao sam se da će mi Domina pomoći.

- Netko je bio zločest dečko! Bit ćeš kažnjen što si mene zadnju tražio da ti pokazujem put. Vozit ćeš do Budimpešte, ali preko Kaštel Sućurca. A sada lijepo istrgni mjenjač i zabij si ga...

Prekinuo sam je jer sam do večeri svakako morao stići do odredišta. U tom trenutku nalazio sam se kod trešnjevačkog placa. Spustio sam prozor i zamolio gospođu, koja je imala štand tik uz cestu, za pomoć. Susretljiva, na dva lista džepnog blokića iscrtala mi je detaljnu rutu do pred sam hotel, posebno naznačivši crne točke i radare na putu. Na dnu je dopisala i račun za glavicu svježe puterice koju sam pažljivo položio na suvozačevo sjedalo. Nevjerojatno, samo 10 kuna za kilogram●

TOMISLAV SABLJIĆ (Slavonski Brod, 1977) završio je Prirodoslovno-matematički fakultet, smjer dipl. inženjer kemije. Radi kao komercijalist tvrtke Evonik Degussa. Kad ima dovoljno slobodnog vremena da zaboravi na posao i stres, svašta mu pada na pamet pa nešto od toga i zapiše.

Kristina Posilović, *Povratak Malog princa*

Mali princ se vratio (Vjenčanje s Đenom)

I.
polupana samostanska dvorana
mirisala je na jeftino crno vino i kikiriki
posvuda su ležali spaljeni cvjetovi
i crvenim ružem obrubljene oker pozivnice,
prpošna Đena sjedila je u krilu Maloga
nogama obgrlivši Maloga u struku,
rukama zahvativši njegov već plavi vrat,
vitraji su pjevali gorgonu,
a ljubavnici su se njihali naprijed-nazad-naprijed
na vrućem mramornom oltaru
negdje u studenom – onda kad su drugi snjegovi počeli padati
kada se princu vratio vid
kada je Đena izliječila gljivice
kada je maršal stao na minu i pljunuo u zrak,
ej, eja, eja,…, snošaj nije dugo trajao
prekinuo ga je miris oživjeloga, spaljenoga cvijeća

II.
prve ljubavničke noći otišli su u muzej voštanih figura
bio je prepun znatiželjne djece i ganutih profesora,
Mali se čudio visokoj obloj statui bez ruku
Đena se divila kršnom mornaru bez uha,
činilo se da ih radio valovi love u svoju probušenu mrežu
"Dragi gosti, muzej se zatvara za 2 minute,
molimo, ne zaboravite ponijeti svoje stvari",
Mali je primio djevojku bez ruku za bokove,
Đena je ruku pod ruku, s mornarom ušetala u sporednu galeriju
grickali su si jezike, bijele mrlje na jeziku postajale su smeđe od bljuvotine
koja je samo minutu putovala iz desetmetarskih crijeva do usta,
skoro pa gotovo, bio je znak za uzbunu čula,
Đena se primakla djevojčinim grudima i svom ih silinom lijevim dlanom tresnula
djevojčine oči topile su se od topline,
ruke su se rađale milisekundama u strop,
Mali je zadrhtao ispruživši se mornaru na prsa,
Đena je odahnula s bljuvotinom među prstima
svuda je tekla mokraća, galerijom napetih figura

Mali princ je mrtav (Nomen est omen)

I.
mliječni kozji putovi
uplakani stoljetnim papcima
i negdje zelenkasti zbog prinčevih tapkanja u svibnju
uraslina u pravom kutu,
cipelica blijedoružičasta i urezani hologram
od onoga petka u svibnju kada su princa zaustavili
i pitali o čemu piše,
o svibnju – bio je odgovor Maloga,
prvo šaka, druga šaka,
jedno oko, jedan prst,
dva bubrega i trtična kost,
svugdje slina, samo je cipelica ostala blijedoružićasta,
nema pravoga odgovora, nikada u svibnju.

II.
en ten tini
kava raka tini
pjevušio je princ kidajući kosu s glave,
en ten tini
glava raka tini
zujao je princ zabijajući metalne šiške u trbuh,
en ten tini
trava raka tini
vrištao je princ skakući po vrućem kamenju,
bla bla bla
fala princuu fala
staklena bocu u anusu bila je samo šala

III.
milijuni blistavih točkica
kockica usuda čekalo je zimu
nije mogao pogledati se u zrcalu
jer su točkice bile presjajne
nije imao što za vidjeti
jer su kockice odrvenjele kao što su oceani odletjeli
sa '73 u Meksiko
rukama je tražio obraze popucale od soli,
mrvice soli zgrušale su se među tankim krvnim žilama
na ekranu se prikazivao ljubavni film
o dvije djevice i jednom magarcu

IV.
nemoj ga zazivati prije nego ustane iz groba
prva ulica desno, u zapučku bogova
naći ćeš spomen ploču na kojoj piše G
znat ćeš da se radi o njemu,
G je poteklo od gamadi, govana i gnoja
gnoj ti se sviđa, znao sam da će ti sline poteći na rijeku gnoja,
kako samo talasa, prije i poslije granice,
gipki i prema mjerama oblikovan gnoj,
nemoj jesti gnoj, pusti mu ga, na kako tvrde uspomenu
podaj se grobu prinče i zapali sve papire
od ikada do danas, podaj se grobu Mali

— *nastavak sa stranice 2*

13th Direct Democratic Vote, a djelovao je i pod nekoliko drugih imena od kojih su neka Szentjóby, Stjauby, Emmy (Emily) Grant, St. Aubsky, T. Taub. Osim tih, izložen je i projekt *Société Réaliste* umjetničke kooperative koju su Ferenc Gróf i Jean-Baptiste Naudy osnovali 2004. u Parizu. *Société Réaliste* bavi se političkim dizajnom, eksperimentalnom ekonomijom, teritorijalnom ergonomijom i društvenim *consultingom*. Na izložbi će predstaviti rad *MA: Culture States – Exposition des arts et techniques appliquées à la vie moderne*. Naslov je preuzet iz istoimene velike svjetske izložbe koja se održala u Parizu 1937. godine i koja je spektakularan primjer prožimanja nacionalnog i kulturnog identiteta. Projekt istražuje složene odnose političkih i kulturnih entiteta u suvremenoj Evropi. Taj projekt složena je studija teritorijalne ergonomije koja u perspektivi sedam desetljeća istražuje danas iščezle države evropskog poluotoka. Istanbulski bijenale održat će se ove godine u **jesen**, a koncepciju potpisuju kustosice Ivet Ćurlina, Ana Dević, Nataša Ilić i Sabina Sabolović. Naslov 11. istanbulskog bijenala, *What Keeps Mankind Alive/ Od čega čovjek živi?,* preuzet je iz prosvjedne pjesme koja zatvara drugi čin *Opere za tri groša* Bertolta Brechta.

Nakon pet poučnih dana…

Bogatim programom, edukacijom o holokaustu te dodjelom priznanja polaznicima festivalske filmske radionice završio je u Zagrebu *3. festival židovskog filma. Brojni posjetitelji mogli su od nedjelje besplatno pogledati 28 poučnih, igranih ili dokumentarnih, filmova poznatih hrvatskih i stranih redatelja.* Festival je otvorio poznati njemački redatelj Jochen Alexander Freydank kratkim filmom *Zemlja igračaka*, dobitnikom ovogodišnjeg Oscara. Heidrun Schleef, poznata talijanska scenaristica, ugledni iranski redatelj Kayvan Mashayekh, izraelski dizajner David Polonsky, Nenad Puhovski i drugi majstori sedme umjetnosti poučavali su polaznike festivalske filmske radionice. Na posljednjem danu Festivala prikazani su dokumentarac o Žuži Jelinek i poučni film za djecu *Dječak u prugastoj pidžami* te je upriličen razgovor Branka Lustiga s učenicima o njegovu dječjem iskustvu u logorima. Prikazani su i filmovi polaznika Talent workshopa, a mladi perspektivni studenti filma i amateri iz devet zemalja svijeta dobili su posebne plakate koje je dizajnirao priznati umjetnik Toni Franović. Festival je završio filmom *Adam je uskrsnuo* redatelja Paula Schradera, u kojem glume Jeff Goldblum i Willem Dafoe. Film prati bivšega mađioničara A. Steina (J. Goldblum) u duševnoj bolnici za preživjele Holokausta koji živi između oštroumnosti i ludila mučen sjećanjima na poniženja od zapovjednika logora Kleina (W. Dafoe). Gđa. Nataša Popović, direktorica Festivala, zatvorila je Festival riječima: „Trudili smo se odabrati filmove koji će dostojno predstaviti suvremenu židovsku filmsku produkciju. Ne samo filmove posvećene holokaustu, tom najmračnijem razdoblju europske povijesti, već i one druge, humorističke, socijalne, kulturalne. Nadam se da smo prikazanim filmovima opravdali vaše povjerenje. Iza nas je lijep osjećaj jer smo na Festival relativno uske tematike uspjeli privući brojnu publiku, i to kada se u Zagrebu istovremeno održava toliko drugih manifestacija."

Poziv turistima na bojkot Italije

Zbog aktualne politike vlasti Italije prema imigrantima koji pokušavaju ući u zemlju iz Firence je stigao poziv svim stranim turistima da napuste Italiju ili odustanu od dolaska. U pozivu na bojkot navodi se da se turiste dočekuje s osmjesima i lijepim riječima, a imigrante se dočekuje s prezirom i nasiljem. Cilj tog poziva na bojkot jest da se opiše situacija u kojoj se strance dijeli na poželjne i nepoželjne, točnije – na bogate i siromašne. Turisti tu igraju bitnu ulogu jer svojim izdacima financiraju vlasti koje provode takve restriktivne i represivne mjere protiv imigranata. Osim što napominju da se masovnim turizmom u Italiji podržava takva politika od strane vlasti, skreću i pažnju na nesrazmjer u potrebama tih dviju skupina: turista koji dolaze na odmor i zabavu te imigranata koji se pokušavaju dokopati boljih uvjeta života, a nerijetko dolaze i kako bi preživjeli. U situaciji u kojoj ministar izjavljuje kako žele biti "okrutni prema imigrantima" te na pučinu vraćaju pune brodove već izmučenih ljudi, ili se predlaže rasistički raspored sjedala u podzemnim željeznicama Milana, teško je govoriti o otvorenoj zemlji. Takva situacija upućuje na ksenofobičnu i zatvorenu sredinu. Slikovito govoreći, upozorava se u pozivu, Italija danas više nije zemlja pjesnika poput Dantea, ljubavnika poput Romea i Julije ili inovatora poput Leonarda, nego zemlja policajaca i inspektora●

NA NASLOVNOJ STRANICI: DEJAN KRŠIĆ, GENERAL TURIST

"Nakon general pukovnika Ante Gotovine, i general bojnik Branimir Glavaš bijegom u Hercegovinu pridružio se listi visokih časnika koji su putovanja u inozemstvo pretpostavili osobnoj časti (možemo spomenuti da i s druge, nekad suprotstavljene, strane isto čini i general Ratko Mladić!) kao i poštovanju institucija države za koju su, kako tvrde, sve dali i žrtvovali. U vojnoj hijerarhiji u različitim vojskama postoje različiti stupnjevi generalskih činova, tri do pet. U HV su to, recimo: brigadni general, general bojnik, general pukovnik, general zbora. Predlažem Predsjedniku RH i vrhovnom zapovjedniku HV da tim bjeguncima od zakona, ako im navodno već ne može oduzeti postojeći čin, onda barem uvede i dodijeli novi – unaprijedi ih u čin *general turista*."

DEJAN KRŠIĆ je grafički dizajner i publicist iz Zagreba.

i slomi žicu na zalijepljenoj vazi prepunoj
gnoja
mmm, mami te gnoj svojim mirisom
podaj se grobu Mali i bit ćeš darivan gov-
nima i gnojem

Mali princ je mrtav, ubio ga grom iz televizora (Torture mansion)

I.
Udri me tvrdo kuhanim prinčevim butom
zatražio je maršal toga jutra,
dodirni me nježnije zgusnutom plazmom
prinčeve jetre
zatražio je maršal toga jutra,
daj mi da ližem krvavi izmet malenih
slabina
molio je maršal toga jutra,
mali je kleknuo pred maršalovom puškom
i zagrizao u bijelo protkanu dužinu puške.

II.
Kažu mi susjedi da su ga vidjeli
tamo negdje na brdu, podno najveće
planine
činilo mi se suludim pitati ih zašto
jer svi znaju da je ovca tamo podlegla
striženju,
tamo se hipnotički ljudski pipci spajaju s
knjigom
tamo nesretnici žutoga lica
ispiru sifilis sa svojih džepova,
rekli su mi da je bio puno manji od
Maloga
možda je sunce krivo za manjak njegovih
atoma,
tko je ikada vidio atome neka prvi baci
sjeme -
Mali je očigledno bio uposlen brojenjem
čavala
da bi primijetio uzbuđenu rulju koja baca
sjeme,
kažu mi susjedi da je ubrzano otpirao u
dim cigarete,
tko je vidio Malog princa da puši cigaretu.

KRISTINA POSILOVIĆ rođena je 1982. u Rijeci gdje je diplomirala hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu. Doktorantica je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu; studij književnosti, kulture, izvedbenih umjetnosti i filma. Objavila je dvije zbirke poezije: *Agara* (2005) i *pHI Odessa* (2007), a uskoro joj iz tiska izlazi i treća zbirka *Barcelona*. Suurednica je rubrike Književnost u časopisu za umjetnost i kulturu *Re*.

ANIMAFEST
19. SVJETSKI FESTIVAL ANIMIRANOG FILMA
Animafest Split, 12.–14. lipnja

Kinoteka ZLATNA VRATA

Petak, 12. 06.
18h Nocturna / Víctor Maldonado, Adrià García, Španjolska / Francuska, 2007., 83'
20h SVEČANO OTVARANJE
Mia i Migou / Jacques Rémy-Girerd, Francuska, 2008., 92'

Subota, 13. 06.
18h Michel Ocelot – program kratkih filmova / Francuska, 1980.–1992., 73'

Nedjelja, 14. 06.
18h Tri razbojnika / Hayo Freitag, Njemačka, 2007., 79'

Ljetno kino BAČVICE

Subota, 13. 06.
21h Mary i Max / Adam Elliot, Australija, 2008., 92'
23h Sita pjeva blues / Nina Paley, SAD, 2008., 82'

Nedjelja, 14. 06.
21h Imigranti – L.A. Dolce vita / Gábor Czupó, Mađarska / SAD, 2008., 87'
Nakon projekcije slijedi festivalski party na otvorenom.

Ulaznice za Animafest 2009 u Splitu se mogu kupiti na blagajnama Kinoteke Zlatna vrata i Ljetnog kina Bačvice sat vremena prije početka svake projekcije.

Cijena ulaznica Kinoteka Zlatna vrata 15kn, Ljetno kino Bačvice 20 kn
Animafest paket ulaznica (za sve projekcije) + festivalski katalog 80kn

GRAD SPLIT · Hrvatski audiovizualni centar · MEDIA · B.net · SLOBODNA DALMACIJA

SPLIT 2009

IMPRESSUM

zarez, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr
web: www.zarez.hr
uredništvo prima
pon-pet 12–15h
nakladnik
Druga strana d.o.o.
za nakladnika
Andrea Zlatar
v.d. glavne urednice
Katarina Luketić
zamjenici glavne urednice
Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar
izvršni urednik
Nenad Perković
poslovna tajnica
Dijana Cepić
uredništvo
Dario Grgić, Silva Kalčić, Suzana Marjanić, Trpimir Matasović, Nataša Petrinjak, Boris Postnikov, Srećko Pulig, Zoran Roško i Gioia-Ana Ulrich
dizajn
Ira Payer
Tina Ivezić (suradnica)
lektura
Dalibor Jurišić
prijelom i priprema za tisak
Davor Milašinčić
tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.
Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu grada Zagreba

GENERAL